

A MAGYAR VERSES ELBESZÉLŐ KÖLTÉSNET

A XIX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN.

Arany kora, a XIX. század második fele, a magyar elbeszélő költészet virágkora. Azokat az értékes eredményeket, melyekkel Arany epikája irodalmunkat gazdagította, kiemelték költészetének méltatói, a kritika legkiválóbb magyar képviselői. De igazságtalanok lennének kortársaival és követőivel szemben, ha meg nem jelölnék határozottan az ő helyüket és érdemüket is a magyar epika történetében. Arany művészetének ragyogása mellett homályban maradt több, egy vagy más tekintetben érdemes alkotás is, melyek legalább annyit megérdemelnek, hogy irodalomtörténetünk ne haladjon el közönyösen mellettük. Ezen kívül nem jelentéktelen irodalomtörténetünkre nézve annak a megállapítása sem, hogy milyen hatással volt Arany elbeszélő költészetünk további fejlődésére, erről pedig csak iskolájának pontos egybeállítását után lehet igazán szó.

Ennek az összefoglaló áttekintésnek az tehát a célja, hogy ezt a korszakot, a XIX. század második felét, beiktassa a magyar elbeszélő költészet történeti folyamatába, megvilágítsa azokat a kapcsolatokat,

¹ Szerző tanulmánya a M. Tud. Akadémia Léway-pályázatára készült. Az a mutató, melyet néhány évvel ezelőtt a M. Tud. Akadémiához benyújtott, a bíráló bizottság jelentése szerint «helyes szempontból, tanulságos módon, széleskörű irodalmi tájékozottsággal és biztos esztétikai ítélettel» elemzi a tárgyalt költői műveket. (Akadémiai Értesítő, 1908. évf. 269. l.) A megbízáshoz azonban a bíráló bizottság még egy összefoglaló fejezet benyújtását kívánta. Ebből a célból készült ez az áttekintés, mely az egész anyag földolgozásává szélesedett. A tanulmány első része, mely Arany János elbeszélő költészetét mutatta be, a Budapesti Szemle 1911. évf. februári számában jelent meg. A folyóiratunkban megjelenő részek a magyar verses elbeszélő költészet történetét — Arany kivételével — a szabadságharc leverésétől úgyszólván napjainkig vezetik le. Ez összefoglalásnak természetesen hármas feladata volt: nemcsak a fejlődést kellett bemutatnia, hanem az anyagot is lehető teljességgel egybeállítania és értékelnie. (P. J.)

melyek e félszázad elbeszélő költészetét a világirodalomhoz fűzik s hogy megállapítsa ennek a költészetnek művészi értékét. Monografikus földolgozás alapján egy olyan összefoglaló képet akar rajzolni, ahogyan s amilyen jelentőségűnek majd talán egy jóval későbbi kor írója fogja látni ezt a szép korszakot, ki előtt ez már a fejlődésnek nem végső pontját, hanem egy átmeneti, szervesen beilleszkedő korát jelenti. Egyúttal azonban azt is céljául tűzi ki, hogy az anyagot lehető pontossággal összeállítsa, mert csak így adhat megbízható fölvilágosítást arra nézve, hogy milyen hatások érvényesültek, milyen törekvések merültek föl ebben a költészetben, főként a hang és a tárgykör bővítésére. Nem halottak ébresztgetése vagy könyvcímek és adatok üres szaporítása e vázlat célja, hanem az, hogy ezekre a kérdésekre mennél pontosabb feleletet adhasson, mikor megemlékszik a teljesség kedvéért olyan művekről is, melyeket már kortársaik is méltán elfeledtek, s figyelem nélkül csak azokat az elbeszélő munkákat hagyja, melyeknek alkotásában nem költői ambíció vezette írójukat.

Arany föltünése és nagy sikere új életre keltette epikai költészetünket; azonban az elnyomatás szomorú korszakának beálltával elnémult ez is. Szerencsére nem tartott sokáig a döbbenet borzasztó esőndje s amint költőink nemzetmentő hivatásuk tudatára jutnak, megszólal az elbeszélő költészet is, még pedig eleinte szoros kapcsolatban a nemzeti étellel, vigasztalva, bátorítva a lesújtott nemzetet, hirdetve az isteni gondviselés csodálatos, megszabadító hatalmát.

Amint a magyar hexameteres epikának elhaló búcsúhangja Garay lantján zendült meg a *Csatárban*, úgy az ötvenes években újraéledt magyar epikai költészetnek első hangját is ő hallatja. Képzete szívesen járja az Árpádoknak hol dicsőséges, hol szomorú korát s különös szeretettel időz a magyar lovagvilág egyik legragyogóbb alakjánál, a lesújtott nemzet szeme és lelke elé az istenáldotta és istenvezérelte hőst állítván nagy költeményében, *Szent Lászlóban* (1852). A hosszú költemény széteső, zavaros szerkezetben, krónikás módon, de nem minden lendület nélkül, nemes, emelkedett hazafias és erkölcsi érzéssel s hősében a magyarság ideáljának itt-ott szinte himnikus dicsőítésével beszéli el a szent király életének eseményeit, egypár finom, gyöngéd vonásokkal rajzolt képet nyújtva a szívéletből, különösen az ébredő szerelemről s mintegy éreztetve, hogy a megpróbáltatások korát istennek választottjával az áldás és dicsőség kora követi. Lázás buzgósággal dolgozik egyik régebbi tervén: a honfoglalás megéneklésén is, eposzba kezd *A hetumogerekről*, de ebből csak pár éneknyi töredéket írhat meg a már súlyos kórral küzdő költő.

Garay érezte, hogy a hexameteres epika napja örökre lehúnyt, új elbeszélő formával próbálkozik tehát: a nibelungi strófával s, két-

ségtelenül Arany hatására, az elbeszélésnek már intimebb, közvetlenebb módján szólal meg ő is, de Arany erős szerkesztőképessége nélkül krónikássá, összefüzetlenné válik. Nagyobb hatást nem tett közönségére s a nélkül a siker nélkül húnnya le szemét, melyet nagy költeményétől, annyi «véres veritéke, öröme és fájdalma» részésétől várt.

A Garayval újból megszólalt epikai költészet több úton, különböző hagyományok után indult. Eredetibb hangot, egyénibb törekvést csak a kor vége felé találunk benne, eleinte egyes nagyobb epikusaink formáján szólott és tárgykörében maradt meg. Nem szakadtak meg régibb elbeszélőink hagyományai sem, iskolájuk átnyúlik ebbe a korszakba is.

A hexameteres eposzköltésnek egyik elkésett fecskéje Fábián Gábor «hősköltemény-töredéke»: *Buda haragja*, mely még 1823-ból való, de csak 1876-ban jelent meg. Etele hadverő öccsének a spártai Anegizlász ellen vezetett hadakozását s a görög csapat megfutamodása után a hetvenkedő vezér ellen párbajra készülődését mondja el, hosszadalmas, Osszián hatására valló bevezetésében a jelen sivárságát panaszolván a mult nagyságával szemben. Előadása rendkívül terjedős, hősei sokat beszélnek és sok szóval. Terve Vörösmarty föllépte előtt foganhatott meg, de kidolgozásán kétségtelenül látszik Vörösmarty hatása.

Vörösmarty e korbéli követői közül emlékezetre Dózsa Dániel legérdemesebb. «Székely hősköltemény»-e: *Zandirhám* (1858) nem hexameteres formában van ugyan írva, de motivumaiban, az ódai és elégikus hang váltakozásában, ellentétezéseiben, leírásaiban és reflexióiban igen élénken mutatja Vörösmarty hatását. Szerencsésen van választva tárgya: a székelyek önállóságának utolsó évei, szorongattatásuk s a magyarok szabadító megjelenése, amint a csiki székely krónika elbeszéli; szerencsésen van kigondolva az az alap is, melyre cselekvényét építi, azonban kivitelét már kevesebb dicséret illeti. Nincs egységes szerkezete, cselekvénye sok ágra szakad. Nem is annyira művészi értékeért, mint inkább annál fogva érdemes emlékezésünkre, hogy tudott szólani kora magyarságának lelkéhez: élesztette a remény lankadozó tüzét, gyógyító irral illette a vérző sebeket s bölcs tanítással mérséklere intette a nagy álmok vérmes álmodozóit.

Vörösmarty kis eposzainak, különösen a *Cserhalom*nak eleven hatását mutatja Gyórfy Józsefnek az aranyosszéki Székelykőhöz fűződő «hőskölteménye»: *Kengürth* (1879), érdektelen tárgyával s nehezen gördülő hexameterével. Veszely Károly kis eposza: *A szentimrei csata* (1879) Kemény Simon hősi önfeláldozását mondja el. A rövid költemény hexameteres formájával, antik reminiscenciáival, elavult machinájával elkésett, észrevétlenül elhangzott búcsúzó hangja hexameteres

epikánknak dr. Szabó Dávid hosszú eposzával, a tatárdúlást tárgyaló *Béla futásával* (1879) együtt. Írója még 1832-ben kezdett írásához, de csak az ötvenes években fejezte be. Munkája, mely «Vörösmarty hősköltői szellemének» ajánlva 47 évi vajudas után jelent meg, koncepciójában Zrinyi, motívumaiban és előadásában Vörösmarty hatását mutatja. A hexameteres eposznak irodalmunkban utolsó sarja, mely már teljes elzüllésében mutatja be ezt a hosszú életű, dicső családot: fénye, pompája koldusszegénységbe, nemes előkelősége visszataszító póriasságba vész ez utolsó képviselőjében.

Még egészen Kisfaludy Sándor költői világában él «nagyemlékű Kisfaludy Sándort gyengén utánozó» Magyar Ferenc regéivel: *Sümegvárral* (1858) és *Uj-Somlyó várral* (1860). Tárgyainak érdeklensége, cselekvényének zavarossága, előadásának lelketlen krónikás-sága mestere hagyományainak teljes elhanyaglását mutatja mind ő benne, mind Egri Antalban, kit szintén Kisfaludyhoz fűz egypár regéje, különösen *Törtel* (1865). Sikerültebbek történeti tárgyú *Elbeszélő költeményei* (1870). Közülök *Gritti* már Arany *Török Bálintjának* formájában és hatása alatt készült, míg *Szondija* Tinódi anyagát dolgozza föl, Alit szinte szentimentálissá formálva át.

Kisfaludy Sándor formájában és módorában van írva Balogh Alajos héténekes «regéje a magyar előidőkből»: *Sümege vára* (1858) is. Tárgya több motívumában rokonságot mutat Szilágyi és Hajmási történetével, de befejezése tragikusabb. Az előadásában és nyelvében egyaránt szintelen költemény egyetlen érdeme kerek kompozíciójában van. Ehhez az iskolához tartozik Csutor János is «erényképző népies költeményé»-vel: *A marosdi remetével* (1855). A «mohos aggregé» cselekvénytelen, avatag nyelvű, aprólékoskodó előadású moralizáló történet. Szintén erkölcsi oktatás szolgálatában áll Gyurits Antal *Szalánczi rózsakirálynéja* (1879). Szerzője maga mondja előszavában, hogy nem vágyik többre annál a szerény dicsőségnél, hogy Kisfaludy Sándor utánozója lehessen. A tárgyaúl szolgáló esemény a francia Salancy faluban történik. Egy szegény árvalányról szól, kit becsületessége, szívjósága és kegyessége a rózsalánysághoz juttat, ez megtöri kedvese gazdag atyjának ellenzését s a fiatalok egymáséi lesznek. Igénytelen történet, terjengős előadással, gyöngé verseléssel.

A magyaros iskola epikájának erős hatása alatt áll Balkányi Szabó Lajos. *Magyar ősmesék*, mint hitregék a magyar nép ajkáról véve s a világtörténettel egyeztetve (1860—1879) összefoglaló címen kiadott elbeszélései annak a mozgalomnak költői emlékei, mely az ötvenes években új életre keltette Horvát István rajongó történeti tanításait. Horvát István legkedvesebb vágyát akarja költői formában megvalósítani, ki elete legdicsőbb feladatának «egy Magyar Pragn

História» megírását tekintette «az Ábrahám előtti időktől fogva Árpád magyar vezérig». Szabó «világ kezdettől fogva Vojk királyig» akarta megénekelni a nemzetnek szerinte a népmesékben megőrzött őstörténetét. Ezeket a meséket szedte versekbe, «a történetre alkalmazva» s magyarokkal népesítve be az ősidőket és a magyar nyelvből, a «tökéletes nyelvideáliból» származtatva le az ősidők minden tulajdonnevét. Tizenhat hosszú mesében a Kr. e. III. évezred közepéig jut el, rajongásában állhatatosan megmaradva, de érezve azt is, hogy kora már lejárt. Ábrándozásaival magára maradt. Nagy lelkesedésével nem állott arányban szerény költői tehetsége. Kétségtelen érzéke volt a népies iránt, de népiességét megrontja tudákossága. A magyarosakhoz fűzi előadásának módja s erős hízelgése a nemzeti önérzetnek. Kopogó, elűködött rímei, esetlen verselése, gyöngö szerkesztőképessége, kicifrázott előadása a népies iránynak ugyanazt a teljesen művésziatlenné hanyatlását mutatja benne az epika terén, melyet a sallangosak költészete föltüntet a lírában. Képzelete különben nemcsak a föld minden korát és zugát népesítette be magyarokkal, hanem a mennyországot is. *Utazás a másvilágon* c. hosszabb verses elbeszélésében, mely a vizió-költemények komolysága nélkül, itt-ott kitűnő népi felfogással, másutt meglehetősen frivol hangon, de mindvégig érzésben és képzeletben túlzó magyarsággal kalandozza be a másvilágot. Nyolcénekes «hősregéje»: *Lehel kürtje* (1868) azt beszéli el, hogyan szerzi vissza Bojt vitéz a német császártól Lehel kürtjét s a gonosz Bong álnokságai ellenére is hogyan nyeri el jutalmául Lehel hugának, Szépikének kezét. Ennek is csak egypár sikerült népies részletében van minden érdeme.

Mindezek a kísérletek, melyek régibb költőink hagyományaiából táplálkoztak, észrevétlenül, sikertelenül hangzottak el. Azt az utat, melyen elbeszélő költészetünk tovább haladhat, Arany példája jelölte ki. Szelleme magába olvasztott mindent, ami epikánknak az ő koráig terjedő fejlődésében értékes volt s ezeket a hagyományokat egy bámulatosan gazdag művészi adományú geniének ujságával hatotta át és fejlesztette tovább. Elbeszélő költőink mindinkább az ő kizárólagos hatása alá kerülnek s iskolája él egészen napjainkig. Ez az iskola tárgyválasztás tekintetében két nagyobb csoportra osztható: egy részük a mondai költészetet műveli, másik a lírizáló epikát. Egyesíti őket Arany hagyományaihoz való ragaszkodásuk, bár nagy részük inkább csak külsőségekben járja a mester útját, míg főként művészi öntudatosság s a lélekrajz igazsága és gazdagsága tekintetében igen messze marad mögötte.

Az Arany nyomdokain haladó epikai költészetben el kell különítenünk egy csoportot, mely tárgyválasztásban és előadásmódban

Aranyval is tüntet fel kapcsolatot, de különösen a hős lélekrajzában Petőfi szembetűnő hatását mutatja. Ide tartozik Tóth Kálmán *Kínizsi Pálja* (1852), melyet sok szál fűz Aranyhoz is, de hősének jellemrajza Petőfi *János vitézére* utal. Hőse époly önérzetes, kalandvágyó, vakmerő, «hitvány életével» nem sokat törődő s époly véletles hévvel éli be magát szerelmébe, mint Kukorica Jancsi. A költemény különben művészi tekintetben igen nagy fogyatkozásokat mutat. Meséje nincs kikerekítve, előadása modoros, nyelve rendkívül szóvirágos. Itt-ott megüti a népies hangot, de népiessége legtöbbször nagyotmondásokba, keresettségbe fül.

Petőfinek a betyárvilág iránt érzett romantikus hajlama sugallta Tóth Endre *Angyal Bandiját* (1856), mely egypár motívumában Arany *Toldijára* is emlékeztet. Nincs meg benne Petőfi mély rokonérzése a betyárvilággal kalandos szabadságában s bár sokszor szerencsésen eltalálja a népies hangot, előadása mégis egyenetlen, sok benne az érzelgősség és terjengősség. Petőfi kedves betyárjának, Zöld Marciának egy gavalléros kalandját mondja el Boruth Elemér *Betyár időkből* c. hosszabb költői beszélyében. Van benne bizonyos jóízű, népies humor, az elbeszélés menete is eléggé eleven, de előadása ritkán tudja megközelíteni a népi hang egyszerűségét és közvetlenségét. Rövidebb elbeszélése: *A végzet karja* inkább helyzetkép: egy szerelmes betyár fogadkozása szeretője karja közt, hogy jó útra tér, de betoppannak a pandurok s elfogják. A cselekvényt bevezető sceneriájában s formájában Aranyra emlékeztet, előadásában inkább Petőfire.

Vajda János *Béla királyfiját* (1856) népies fölfogása, tiszta, keresetlen hangja egyikévé teszi e kor legsikerültebb termékeinek. *János vitéz* hatására útal főindítéka: hősét szerelem- és dicsőségvágya hajtja világgá, több motívuma és szólama, elbeszélésének epigrammatikus modora, alakjai lelkivilágának leplezetlen, minden körülmény közt őszinte megnyilatkozása és hősének lélekrajza: szeretetreméltó könnyelműsége, nagy önbizalma és elszántsága s rendkívül elmélyedése érzésében. Petőfi hatására próbálkozott Vajda népmesékkal is, de ezek nem érik el a *Béla királyfi*nak sem frissességét, sem egységes stílusát. Közöttük *Törzsök Jankó* a legkiválóbb. *Abel és Aranka* népmesei motívumokból van felépítve, de meséje kuszált, közepe pedig rendkívül lapos, prózai. *A jávorfa regéje* népmesei indítékokból szőtt tárgyát egészen a romantikusok modorában, képeivel és formájában mondja el. Úgy ebben, mint több másban azt a két nagy érzését szólaltatja meg Vajda legnagyobb mélységgel, mely őt magát egész életén át leginkább gyötörte: társtalanságának büszke keservét s hazafiúi fájdalját.

Szintén Petőfi hatásának egyik értékesebb gyümölcse Jakab Ödön-

nek akadémiai jutalommal kitüntetett *Argirusa* (1894). Kétségtelen hivatottsággal, részleteiben szerencsés leleménnyel költi újjá Gergei széphistóriáját. Nemcsak hősenek rajzában, előadásának egyszerűségében, hangjának népiességében mutatja Petőfi hatását, hanem iróniájában is, melylyel, épúgy mint Petőfi, tárgyán felülemelkedik. Hasonlóképen *János vitéz* hatását mutatja e kedvelt széphistóriánknak egy régebbi átköltője, Dózsa Dániel is. *Tündér Ilonája* (1857) folyamatos előadással, gyakorlott verseléssel, de nem zavartalan népiességű stílusban mondja el, egypár szerencsés leleménnyel megtoldva, Gergei históriáját.

Petőfire útal formájában is, felfogásában is Mátray Lajos «tündéries elbeszélése»: *Aranka* (1883), de Petőfi egyszerűsége, közvetlensége és üdesége nélkül. Meséje jól indul, de csakhamar elsekélyesedik, menetét vontatottá teszi a sok aprólékoskodó részletezés. Van egypár sikerült részlete is, de sem fölfogása, sem stílusa nem egységes. Szintén Petőfi hatását mutatja, mind koncepciójában, mind előadásában Bálintffy Bálintnak *Piroska szerelme* (1888) című egyszerű, igénytelen «balatoni tündérregéje» is, cselekvényének kerek bevezetésével, nyelvének magyaros csengésével, képeinek költői szépségével s könnyen folyó alexandrinusaival. Népies víg elbeszélése: *Pató Pál* már kevésbé sikerült. Hősenek szerelmi tragikomédiájában fel-felcsillan a humor is, de történetét nem tudja egységes hangulattal áthatni, népiessége pedig sallangos bizarrságokba csap.

Szilaj Pista volt mintaképe Endrődi Sándor rövidebb elbeszéléseinek: *A Balaton tündérének*. Kerek szerkezetben, színes, költői nyelven azt mondja el, mint áll bosszút egy révészlegény hűtlen szeretőjén s mint válik tettének örültjévé. *Az apostol* hatására útal Szentesy Gyulának modern életünk szociális küzdelméhez fűződő elbeszélése: *A rajongó* (1896), mely egy szegény vidéki poétából lett sztrájkvezér rettenetes csalódását s egy gyöngéd női szív által megváltatását mondja el, fogyatékos jellemrajzzal, de keresetlen, egyszerű, átértzett hangon.

Van egypár jelentéktlenebb epikai alkotás, mely mintájául *Tompa* elbeszélő költészetére útal. Kovács Lajos sok rokonvonást mutat lélekében is Tompával s epikájának is azok legszembevetőbb fogatkozásai, mint a Tompáéinak. *Máriája*, Nagy Lajos király lányáról szóló elnyujtott, szentimentális történet. *A két testvér* Firtos és Tartod tündérek viszályát mondja el, Firtos sorsát összeszöve hadas Irnákéval, Etele fiáéval. Van egypár sikerült, népies felfogású részlete, de előadása egészében nehézkes, nyelve sem eléggé költői. *Zborója*, mely szintén csak egypár részletében sikerült, tárgyában Arany *Kulalínjára* emlékeztet. Kulcsár Ernőnek *Bűnök büntelése* c. hosszú «népies

költői beszélye» Tompa morális célzatú népies elbeszéléseinek hatását mutatja.

Arany iskolájának legkiválóbb tagja Szász Károly, ki nemcsak azon buzgólkodott könnyen hangolódó költői hevülettel, a történeti költemények egész sorában, hogy ne szakadjon meg a jobb napok beálltával sem az a kapcsolat, mely a lelkeket a nemzeti múlthoz fűzi, hanem lankadatlan kedvvel dolgozott Arany másik eszméjén is: hogy a sallangosak ellenében mennél több szállal kapcsolja irodalmunkat a világirodalom legkiválóbb alkotásaihoz. Bár formában nem ragaszkodik Aranyéhoz s mint líraibb természet inkább kedveli a *dalszerűbb* formákat: mondai költészete mégis teljesen Arany hatása alatt állóul mutatja, Arany tárgyiasága, egyszerűségének bája s kompozíciójának ereje nélkül, de nagy korfestő képességgel, gondos tanulmánnyal, a hagyományhoz való tisztelettel, az előadás lendületességével és elevenségével, a nyelv gazdagságával s a verselés zengzetességével.

Elbeszélő költészetének első terméke, a Kisfaludy-Társaságtól pályadíjat nyert *Murány hölgye* című négyénekes, kiadatlan költői elbeszélése, még 1848-ból való, de nagyobb termékenységgel csak 1856-ban indul meg ez a költészet s nagy kitartással a terjedelmesebb epikai műveknek hosszú sorát nyújtja egészen 1890-ben megjelent elbeszéléseig, *A visszatértig*.

1856-ból való négyénekes *Hedvigje*, egy gyöngéd női szív szenvedéseinek, jogai és kötelességei között vívott lelki tusájának megkapó rajzát nyújtó történet Nagy Lajos királynak Jagellóhoz erőltetett, de szívében első völegényéért, Vilmos osztrák hercegért epedő s érte kárhozó leányáról. Szegényes cselekvénye nincs eléggé motiválva, lélekrajza sem kifogástalan, de mélyen átértzett hangja és sok szép lírai részlete szívünkhöz szólóvá teszi. 1861-ben jelent meg akadémiai koszorút nyert tízénekes nagy «történeti költői beszélye» *Trencsényi Csákról*. Eseményekkel és személyekkel túlhalmozott történet, mely voltaképen három, egymással csak lazán összefüggő cselekvényből áll: a szertelen szenvedélyektől hevített és elvakított Csáknak drámai menetű történetéből, amint a nemzeti jogok védőjéből rakoncátlan pártossá, féktelen rablóvá süllyed; az Omode-család megrázó tragédiájából s a katalinvölgyi zárda királyi szüzének, Erzsébetnek bús elhervadásából. Sem a szenvedélyes, törvénysértő, erőszakos kor sikerült rajza, sem a költő mély érzelmi átolvadása elégikus részleteibe, sem nyelvének zengzetessége és verselésének mesteri volta nem tudja eléggé feledtetni a kompozíció lazaságát, a lelki fejlődés fogyatékoságát, a cselekvény elsekélyesedését s az epikai nyugalom és egyszerűség hiányát. 1863-ból való szintén tízénekes történeti költői beszélye: *Zrínyi, a*

Költő, mely a szerelmes Zrinyi lemondását beszéli el a kegyetlen Violáról, majd boldogságát a kezéhez békélt Violával, továbbá várépítését, nagy csalódását, keservét, mely kardját kettétőreti vele s végre álnok elpusztítását. Hősének és több mellékalakjának rajza kifogástalan, de Zrinyi vesztét nem motiválja eléggé. A költői elhitetésnek kitünő eszköze ódon hangzású nyelve, pompás, lendületes verselése, plasztikus előadása; de nincs szerves, arányosan tagolt cselekvénye s előadásának tárgyiasságát gyakori szubjektív kitérésekkel zavarja. Vele együtt jelent meg *Lorántfy Zsuzsánna szövege*, mely egy gyöngéd történetbe keretelt rövidebb, balladás költemények sorozata. Hosszabb költeményei között ez mutatja leginkább Arany hatását nyelvben és formában. Ugyancsak 1863-ban közölt egy töredéket *Nándor-Fehérvár c.* öténemes költői beszélyéből, mely egészében máig sem jelent meg. 1865-ből való, de csak 1867-ben jelent meg névtelenül a kuruc világból vett tárgyú *Losárdi Zsuzsánna* («Epizód a Rákóczy-korból hat énekben»), a rejtekező, reménytelen, de lebírhatatlan, mindenét készségesen feláldozó szűzies szerelemnek ez a mélyen megindító, meleg érzelmességű és színekben gazdag rajza. Joggal kifogásolták cselekvényének szegényességét, amennyiben inkább csak pályakép; de hőse lelki fejlődésének finom rajza, gyöngéd, átértett részletei, képekben gazdag előadása és színes nyelve kétségtelen érdemei.

1867-ben készült, de csak 1870-ben jelent meg tízénekes regényes hőskölteménye: *Álmos*, melyet 1868-ban az akadémia a Nádasdy-díjjal jutalmazott. A Hadúrától segített, Ármánytól rontott magyarság egyesülését, Árpád vétkét és vezeklését, a besenyő-pusztítást, az új hazába történt megérkezést és Álmos végét énekli meg. Korrajza színes, gazdag képe a pogány magyar világnak, nyelve kifejező, zenei, verselése virtuóz. De szerkezete töredezett, széteső, nincs még egységesen kidolgozott meséje sem. Inkább egy körkép hatásával van ránk, melyen egymást váltják a különböző jelenetek, anélkül, hogy összefüggésük erősebben érezhető volna. Hősének jellemrajza is ellentmondó, valószínűtlen s a mű komoly hatását nagyon veszélyeztetik Árpádnak olasz epikusok hatására beszótt, léha szerelmeskedései. 1875-ben jelent meg a modern életből vett tárgyú rövidebb költői elbeszélése: *Jolán*, melynek vannak szép részletei, de meséje teljesen valószínűtlen.

1878-ban adta ki a Kisfaludy-Társaság legnagyobb s legkiválóbb történeti költeményét: *Salamont*, melynek két első része az 1873—4. évi Nádasdy-pályázaton akadémiai jutalmat nyert. A terjedelmes költemény három nagyobb részben s 22 énekben Salamon királynak és hercegi rokonainak viszálykodását énekli meg, kezdve atyáik egyetleniségén s végezve Salamon remetéskedésén. Az elveszett ősi népeket akarta «után-alkotni» a krónikákból, rendkívül gondos tanulmány-

nyal a korra vonatkozólag, nagy hűséggel a krónikás hagyományokhoz, de sok szerencsés leleménnyel is részleteiben. Szerkesztőképessége itt is fogyatékos, «az elbeszélés krónikai folyamatosságához s egyöntetűségéhez» való ragaszkodása kompozícióját elnyújtotta, eseményekkel túlhalmozottá tette. Cselekvényének indokolása is tüntet föl hézagokat s naivitását is sűrűn megtöri bizonyos józanság. Jellemzése sokoldalú, de a jellemek némely árnyalatának festése nincs hatalmában. Bármily sok vonással is rajzolja hőseit, Salamont, mégis van egy nagy fogyatkozása lelkirajzának: tetteiben nem «saját keblének istene» vezet, hanem Vid, ki hozzá még az egész költeménynek legelmosódottabb alakja. E mellett az első rész koncepciójában nagyon élénken emlékeztet a *Buda halálára*. Nemcsak megkapóbb részletein, különösen a kegyes Géza gyötrődésének mélyen átértett képein s elégikus, bensőséges szerelmi epizódjain, hanem az egész költeményen is bizonyos tragikus ború húzódik végig, folyton éreztetve epikus alapeszméjét: «a királyok sorsát kérlelhetetlenül intéző fátumnak s a megingatott és egyensúlyra az áldozatok hosszú során törő erkölcsi rendnek gondolatát, melyet szerencsés sugalommal érzett ki a krónikák előadásából.» Korrajza a keresztyén középkor magyar világának hű, mozgalmas, gazdag és sok finom vonást fölelevenítő képe. Fogyatkozásainak számbavételével is epikus alapeszméjének meggyőző ereje, jellemeinek sokfélesége, korát festő vonásainak gazdag változatossága, dikciójának pompája, a régies szín és hang művészi utánzása «Arany utáni epikáknak legkitünőbb alkotásává teszik» *Salamonját*.

Szász Károly epikája főként a magyar mondából táplálkozott. Azok között, kik vele együtt tárgyválasztás tekintetében ezen az úton követték Arany nyomdokait, külön csoportba foglalhatjuk azokat a költőinket, kik a *Toldi* hatása alatt XVI. századi széphistóriák újjaköltését választották feladatukúl. *Árgirus* történetét a már említett Jakab Ödönön és Dózsa Dánielen kívül földolgozta még Versényi György (*Árgirus*, 1891), Balog István (*Tündér Ilona*, 1893) és Bernáth Lajos (*Árgirus*) is. Mind a három túl van halmozva népmesei kalandokkal, a népmese egyszerűsége és természetes folyamatossága nélkül. Balog István ebben a munkájában is, *Kinizsi*-jében (1895) is Aranynak föltünően nagy hatását mutatja, a mester jelességei nélkül. Különösen *Kinizsi* krónikás, összefüzetlen történetének első része emlékeztet koncepciójában is, motivumaiban is élénken a *Toldira*. Ez az első rész íróját Arany nyelvének egyik legtehetségesebb tanítványául mutatja. Minden pongyolaságtól és sallangtól ment, fordulatos népies nyelven beszél el, alexandrinusai is pompásan gördülnek; a második rész azonban már minden tekintetben magán viseli a nyomát annak, hogy elbetegesedett, megtört, életkedvét és költői fogékonyságát elve-

szített ember munkája. Bernáth nyelve, előadása és verselése is igen nagy mértékben útal Arany hatására, de Aranynak érdemesebb tanítványai közül való.

Árgirus mellett másik kedvelt XVI. századi széphistóriánk, *Szilágyi és Hajmási* kalandos története is talált földolgozókra, Gyulai Pálban (1881), Szabó Endrében és Jakab Odönben (1899). Gyulai az öntudatos művész biztosságával, finom lélektani indokolással, rendkívül gondos jellemrajzzal tölti ki a szendrei névtelen énekének balladás hézagait s a mindvégig keresetlenül ható régies hang mellett bizonyos keleti színt is visz bele. Keveset bír leleményére, de gondos tanulmányal hord össze minden értékesíthetőt a régies szín érdekében, úgy hogy a sok kölcsönzés szinte mozaikszerűvé teszi hangulatos, gyönyörűen folyó előadású költeményét. Szabó Endre jelentékenyebb változtatás nélkül foglalta népies versekbe a mondát. Jellemrajza elmosódott, különösen Szilágyi kenetessége hat ránk visszasan, de előadásában mindvégig meg tudja tartani egyszerű, népies hangját. Jakab Odön is ragaszkodott a szendrei névtelen énekéhez, melynek egyszerű cselekvényét igyekezett kiszélesíteni, de henye leleményeivel megrontotta szerkezetének kerekességét. Előadása sem egyszínű, népies egyszerűség váltakozik benne krónikás szárazsággal s az egészen bizonyos hidegség vonúl végig, még szebb részleteiben is inkább fülünkhöz, mint szivünkhöz szól.

A mondai anyagból merítő epikusok másik csoportja különös kedvvel az *ősmonoláb*ból veszi tárgyait. Közülök Arany hatását legföltűnőbb mértékben Fülöp Áron mutatja, hún-trilógiájával: *Attila fiaival*, melynek egyes részei címükül Attila három fiának nevével viselik (*Ellák*, 1884. *Aladár*, 1892. *Csaba*, 1908). Konceptiójában Arany nyomán indul, de nem követi Arany tervvázlatát, sőt még a mondai anyagot sem aknázza ki eléggé. Cselekvénye így szegényes, az egyes részekben ismétlődő motívumokkal, s különösen a II. részben, be nem illeszkedő romantikus elemekkel túlterhelt. Az első rész kerek cselekvényével, a naiv elbeszélő hang szerencsés eltalálásával, népies nyelvvel, egypár mozgalmas, drámai jelenetével nem minden jelesség nélkül való; de végén a borzalmas pusztulásnak, az engesztelhetetlen istenítéletnek oly hatalmas perspektíváját nyitja meg, hogy ehhez teljesen méltatlan az a sivár tengődés, melyet a hunok élete a másik két részben föltüntet s az első rész megrázó erejű zárójelenetétől fölkeltett várakozásunkat teljesen cserbenhagyja az a sokszor kisszerű, sokszor léha s minden ízében mesterkélt történet, mely különösen a II. részben lejátszódik előttünk. Az egész trilógiát az anyai szeretetében megbántott Krimhilda bosszúja fűzné egységbe, de Krimhilda csak Ármány tehetetlen eszköze s zord dac és elszánt akarat helyett csak

gyáva kétségeskedést és vergődést látunk benne. Bármennyire megőrizte is írója hősei és nagy mestere hagyományai iránt elmélyedt szeretetét: a két utolsó rész költői fogékonyságának és erejének rendkívüli hanyatlását, ellankadását mutatja.

Szintén trilógiát tervezett Attiláról Farkas Gyula, de csak a befejező rész jelent meg belőle *Az utolsó ütközet 2453-ban* (1888) címmel. A nyolcénekes «regényes éposz» cselekvénye Attila halálának kétezredik fordulóján kezdődik, mikor III. Attila magyar király nagy pompával eltemeti dicső ősenek megtalált tetemét s az istentől elfordult nagyhatalmakat megalázza lángeszű vezérének, Kossuth Imrénének segítségével, kit lányának, Zolnának kezével jutalmaz meg. Az egész történet az «egy akol, egy pásztor» utópiája akarna lenni, de írójának fantáziája a jövő rajzához csupa gyerekes képeket sorakoztat s előadásában sincs semmi költői. A legnagyobb bámulattal emlegeti Aranyt, de ez a ragaszkodása semmi értékes gyümölcsöt nem termett.

A *Keveházában* földolgozott monda szolgál tárgyaúl Marikovszky Gábor tizenkéténekes hősköteményének, *Attila őseiről* (1870). Sem a kornak, sem az embereknek a lelkéből nem látunk semmit benne, cselekvénye érdektelen, előadása a prózai aprólékoskodás és a dagályos retorika végletei közt mozog, machinája zavaros és kisszerű. Legnagyobb csodálatot szerzőjének bátorsága érdemel, mellyel Arany remeke után világgá merte bocsátani köteményét. Ugyancsak nagyszabású munkát tervezett Kovács Zoltán a húnmagyar mondakör verses feldolgozásául, melyből azonban csak egy részlet jelent meg *Ménrót király* (1897) címmel. Mintegy előjátéka Arany *Regéjének a csodaszarvasról*, kitekintéssel a jövőre is a táltosnak, Apafarkasnak álmofejtésében. Formájában, felfogásában és nyelvében egyaránt mutatja Arany hatását s bár kissé el van nyújtva, van egypár szép, emelkedett, költői részlete.

Az ezredéves forduló lelkesítő hatása alatt Dús László *Árpádról* tervezett trilógiát, melynek egyes részei *Bolgár-háború*, *Kiövi csata*, *Honalapítás* lettek volna, de csak az első jelent meg (1896). Mind koncepciójában, mind több részletében Arany hatását mutatja s hagyományainak épen olyan pórias elzúllását, mint dr. Szabó Dávid eposza Vörösmartyéit. Köteménye minden tekintetben méltatlan a nagy hon-szerző emlékéhez: avatatlan kéznek, röghöz tapadó fantáziának műve, minden emberismeret és történeti érzék nélkül.

Szintén a honfoglalást akarta megénekelni Aranynak egyik legtehetségesebb tanítványa, Tolnai Lajos egy nagy elbeszélő köteményben, de csak egy sokat ígérő töredék jelent meg belőle. A honfoglaláshoz fűződik Petrovics László *Zobor vezére* (1884) is. Egypár motívumában s előadásában Arany hatását mutatja; de tárgya epikai ala-

kítésra teljesen alkalmatlan, meséje rendkívül szegényes, lélek- és korrajza egészen elhibázott. A honfoglalás korában történik Loósz József *Szilicéjének* (1862) is cselekvénye: egy, a szilicei jégbarlanghoz fűzött, mesterkéltséggel rege. Összefüzetlen, elnyújtott történet, előadásában is, szerkezetében is a költői hivatottságnak legkisebb jelentkezése nélkül. Décsy Istvánnak négy részből álló „tündérregéje az őskorból:” *Árpád és Mazarna* (1868) a honfoglalónak s a ruttkavidéki tündérkirálynőnek mondai kalandját beszéli el, szerkezetében, előadásán, verselésén egyaránt magán hordva nyomát a kóbor népköltő avatatlan kezének.

Ez az egyik nagy csoport, mely mondai tárgyat dolgozva föl, követi Arany nyomdokait s még azokhoz a korokhoz is ragaszkodik, melyeket legszívesebben járt nagy mesterük képzelete. Itt kell megemlítenünk gróf Zichy Gézárt is, kit, bár formában nem követi Aranyt s bár más időkbeli mondai anyagot dolgoz föl, előadásának több külsősége Aranyhoz fűz. Hosszabb elbeszélése: *A leányvári boszorkány* (1881) egy népmondát dolgoz föl, meglehetősen kiforgatva költőiségéből. Tárnya olyan, hogy csak igazán nagy költői tehetség tudta volna hézagait kitölteni s kényes mozzanatait megnemesíteni. Zichy cselekvénye szegényes, sokszor groteszk, telve lélektani valóságosságokkal s előadásában is legpathetikusabb helyein hatása közel jár a komikai hatáshoz. A kor lelkéből nem éreztet semmit, vadsága helyett bestiálitást rajzol, hőseben egy sajátságos, erős egyéniségű leány helyett hóbortos érzélgőt. Teljesen elhibázott a korrajz másik elbeszélésében, *Alárban* (1883) is, melynek cselekvénye jól van kigondolva, de kivételben összefüzetlen, jelenetekre szakadó, melyek között vannak hatásosak, de vannak áradozók, laposak s van visszataszító is. Ide sorozhatjuk Szalay Károlynak *Komoly tréfa* (1900) című költői elbeszélését is. Tárnya: Bánffy Miklósnak a megleckéztetése, ki feleségét Mátyás király ártatlan flirtje miatt féltékenységgel kínozza. Ez a megleckéztetés azonban oly vérháborító brutalitással történik, hogy egészen visszatetszővé teszi különben anekdotaszerű tárgyát. Formában és nyelvben egészen Arany tanítványa s ez a hatás annyira eleven, hogy még egyes szólalmai is Aranyra útalnak. Előadásában van lendület és folyamatosság, de sok a henye, strófpótló sor is.

KÉKI LAJOS.

ADALÉKOK ARANY DEBRECZENI DIÁKSÁGÁHOZ.

IV.

A legérdekesebb kérdések egyike, hogy kik lehettek Arany János *tanárai* Debreczenben?

Mivel — részben — Arany Önéletrajzi Levele, s a tőlünk föntebb közölt (tananyag alatti) aláírások is mutatják: elég ha itt röviden regisztráljuk, hogy *Sárváry Pál*, *Péczely József*, *Kerekes Ferencz*, *Zákány József*. Erdélyi József, akinek a lánykáját tanította költőnk, úgy látszik, közvetlenül nem. De igen, még két publicus praëceptor: *Farkas Sándor* és *Karika János*. Életrajzi adalékaikból ez alkalommal csupán annyit, amennyi alakjuk körvonalaait éppen kiemelni.

Sárváry Pál (1765—1846), e Kazinczytól is tisztelt és nagyra-becsült férfiú, valamennyiőjük közt a legidősebb. Már Arany itt létekor is meglehetősen öreg tanár, de akit nagy tudása, sokoldalúsága, lelkes és hosszas hatása a Sinayak, Hatvaniak és a Budaiak oldalára emelnek. Toldy szerint «egyike e haza azon sokat tapasztalt, tanult és működött férfainak, kik új irodalmunk bőlesejét fény és haszon, gyakran talán a siker reménye nélkül is benső hivatásból, a legtisztább szeretettel s teljes maguk odaadásával ringatták»¹ — Szintén Debreczenben végzett, s alighogy az iskola porát lerázta, már másnap az egyházkerületől rendes tanárnak hivatott meg (1792). Előbb azonban külföldre siet s hosszas németországi (főként göttingai) tanulmányai, hollandi és angolországi útja után a főiskola mértan és mathezis tanszékét foglalja el, amelyen csakhamar egész új korszakot inaugurált itt. Hallgatói nemcsak tanuló-ifjak, hanem nyilvános rendes tanárok és városi gyakorló mérnökök . . . De nem kisebb volt a hatása mint filozófusnak. Kétkötetes, Kant szellemében írt *Moralis philosophia*-ját akkor a hazai protestáns iskolákban szerte használták. S művei értékéről maga Toldy úgy nyilatkozik, hogy «nemcsak tan és szellem dolgában kora élén állott, hanem előadásával a legjobb magyar

¹ Toldy akadémiai emlékezéséből.

tanmunkák közt is előkelő rangot foglal el s mindkét oldalát együtt tekintve pedig, irodalmunk klasszikus művei közé méltán számítható». Mint a magyar nyelvű tanítás egyik lelkes harcosa, 1830 után a filozófiát is így adta elő, ezáltal ennek egyik legelső magyar tanítója lett hazánkban.

Amíg tehetette, az Akadémiának is buzgó munkása, később Bacsányi mellett legidősebb tagja. Egyáltalán az új Magyarország politikai és irodalmi fellendülésének, itt Debreczenben meg a Csokonai-kultusznak végig lángoló híve. Amellett jeles műbarát, maga is szépen rajzoló férfi; akinek becses kézikönyvei is jelentek meg e nemben. Nemes érzületéről pedig jól tanúskodik a színésznek induló Arannyal történt kis epizód, amikor az élte nagy fordulóján álló ifjút ridegség helyett inkább magához hívatta: megénekeltette, megszavaltatta s elégytlen ajánlá neki, «Csak Sekszpirt! Sekszpirt domine!» Arany maga is csak tisztelettel szól róla úgy az Önéletrajzában, mint a Bolond Istókjában.

Másik jeles tanára Arannak *Péczeley József* (1790—1849). A hasonnevű komáromi pap fia, akit bölcsőjében Gvadányi meleg jóslata köszöntött, s a kinek tanulói pályáját Kazinczy szeme kísérte figyelemmel. Mint a kollégium eminens diákja s korán professzor-jelölt, szintén hosszas külföldi utak s híres tudósok hallgatása után foglalja el tanszékét. Tanította koronkint a klasszikus nyelveket, de úgy látszik nem nagy kedvvel s nem valami fényes eredménnyel. Inkább a neki tetsző auktorokból szemelgetett, amiket aztán hol tulzó tárgyi magyarázatokkal, hol erős grammatizálással tett unalmassá. Erre vonatkozik joggal a B. I. panaszos helye (II. é. 29. v. sz.), amelyet fon-
tebb egészében idéztünk.

Fő és kedvelt tárgya a *történelem* volt, ennek is főként az új kora és magyar történeti része. Előadásai azonban, bár gazdag tudásból merített, itt is megközelítik az Arany leírását. Nyugodt, pragmatikus fejtegetés helyett inkább külső hatásokra törekedett. Így válogatta ki a neki tetsző részleteket, ilyen szellemben dolgozta föl magyar és világtörténeti könyveinek tetszetősebb fejezeteit, a minők például a Hunyadi János csatái, H. László halála, a mohácsi vész, a 30 éves háború stb. És bár szava, tolla mindig tele tüzzel, honszerellemmel, de tele tudós aprólékossággal, (művelődéstörténeti kitérőkkel, csaták és békék leírásával), sőt alkalomadtán kedves költőiből (Kisfaludy K., Vörösmarty, Horváth E. stb.) vett idézetekkel is. S mindez azon a sajátos, fellengő, ciceroniánus nyelven, amelyre joggal rá illik a «körmönfont» elnevezés.

Mint pädagógus mégis maradandó emléket hagyott főiskolánk történetében, mert mindenben a munka és a haladás embere volt.

Az itt, 1830—45 között lefolyt nagy tanügyi mozgalmakban tőle származik nem egy oly gondolat, amellyel magyar korát messze megelőzte. Így például, hogy minden tudományt magyar nyelven s az egyes osztályok értelmi színvonalához mérten kell tanítani. Hogy egy tanár keze alatt egyszerre 50—60 tanulónál több ne legyen, s hogy a fősulyt ne a könyvnelkülözés, hanem a megértés és az ítélő-erő gyakorlására kell fordítani stb., stb. S bár érintkezésében mindig kimért és komoly, nálánál lelkesebb barátja az ifjúságnak aligha volt, amely vonzalma főként azok költői hajlamának meleg ápolásában tűnt ki. E célból, a saját költségén, két kisebb almanachot is alapít köztük,¹ előbb latin, majd magyar nyelvűt, melyekben az ifjúság jelesebb műveit évről-évre kiadogatja. Ekként a Széchenyi-eszmék és az Aurora-kör kultuszában egész kis költő-társaságot gyűjt maga köré. Ébren tartja köztük a Csokonai-hagyományokat, mozgalmat indít a síremléke ügyében, sőt a derekabb talentumokat a Kisfaludy-Társaság pályázataira serkenti. Valóban, e korból ered az: hogy a debreczeni diák előtt a legszebb babér félszázadon át — Nagy Imrétől Fiók Károlyig — a Kisfaludy-Társaság koszorúja marad.

Különben több külföldi tudós társaság példája után Akadémiának is korán (1832) levelező, majd (1834) rendes tagjai közé választja. A Kisfaludy-Társaságnak is ott áll bölcsesjénél s közötté ama hú 16-nak, akik a Mester neve alatt rendes társasággá alakulnak át. Bajzával, Toldyval meleg barátság köti össze, akik Kazinczy leveleinek III-ik kötetét is neki ajánlják. Részt vesz az Akadémia szótári munkálataiban, bírálataiban; folyóiratát dolgozataival támogatja. Sőt egyik művével² maga is pályázik a nagy jutalomra, de Jósikával szemben (részben formai okok miatt) elbukik. 1841-ben tett nagyszerű alapítványával azonban örök időre szóló emléket emelt magának. Egyáltalán e kollégium akkori tanárai közt Péczely volt az, aki Debreczen és a főiskola szellemi életét hosszas szeparatizmusából kiemelni törekszik, s nem szűnő, lelkes izgatása és összeköttetései révén irodalmunk központi világába mintegy bevezeti. S mindezt kezdettől annak a gondolatnak jegyében, amely mindig a magyar kultúra és a magyar jövő érdekeit tartotta szem előtt. Ezért csodálta oly meleg rajongással Széchenyit, terjesztette ezeken a földeken eszméit s ajánlotta fel néki hódolata jeléül «Magyar története» II-ik kötetét. S úgy hiszszük, már ez a kultusz sem utolsó érdemei közé tartozik.

Bár a B. I. említett vonatkozásaiban (II. é. 25. v. sz.) kissé gúnnyoros képe látszik a *Kerekes* előadásainak is, mégis a legjobb ma-

¹ 1828: a Pallas Debrecina; 1832—4: a Lant.

² A magyarok története. 2 kötet. Debreczen, 1837.

gyar mathematicus fejek egyike ő. Hatásában Maróthyhoz mérhető szellem, aki a reáliákban tanúsított rendkívüli tehetségével már mint deák föltűnt tanárai előtt. Néhány évi vidéki tanítóskodás után Bécsbe kerül, ahol az ottan élő magyar írók társaságába jut. Segédszerkesztője lesz a Pethe Ferenc «Nemzet Gazdájának»; költeményeket ír a «Magyar Kurir»-ba és melléklapjába a. «Sokfélébe». Itt adja ki Vergil «Georgikonjának» ügyes fordítását; 1815-ben pedig a Fazekas M. «Ludas Matyját» hexameeres előszóval. Szaktudománya terén kifejtett munkássága azonban hosszabb külföldi útja alatt indul meg. Ekkor írja és adja ki azt a kitűnő vegytani értekezését (Betrachtung en über die chemischen Elemente), melyet csakhamar a pétervári egyetem meghívása követ. De ő e kitüntetést nem fogadja el, hanem haza siet Debreczenbe (1823), ahol már régóta várja az újonnan fölállított természettudományi és vegytani tanszék, amelyhez később (Sárvány visszavonultával) a mathezis és fizika előadása is hozzájárul. Ettől fogva egészen ez utóbbi tudományoknak él s legszebb tudós és tanítói sikereit is ezen a téren aratja. *Szorszámtana* 1846-ban az Akadémia Marczibányi-jutalmát nyeri el, s még előbb egy másik, *A képzelt mennyiségekről* írott Bolyayval szemben a «Jablonovszky-féle tudós társaság» lipcsei pályadíját. De kitűnő érdemei vannak Kerekesnek a magyar mathematicai tudomány nyelvében kifejtett purizmusa révén is, amely törekvés különben Maróthy óta állandóan jellemzi a debreczeni főiskolát. Nem egy szerencsés műszava ma is közkeletű úgy. hogy az e téren elért sikerei méltán a Diószeghy és Fazekaséihoz mérhetőek. A T. Akadémia 1837-ben levelező, 44-ben rendes tagjává választotta. Nagy szellemi és adminisztratív munkássága azonban (rendbe szedte a kollégium anyagi ügyeit, alapította a Fűvészkertet stb.) idejekorán megrokkantják. Innen: hogy az iskolában rendkívüli tudása és didaktikai képességei mellett sem tudott kiválóbb eredményeket elérni. Bár tanítása éppen nem volt «az állat-, növény- és ásványnevek holt betanítása», mint Arany B. I.-ja mondja, noha órái a szerény és beteges tanárnak, gyakran adtak alkalmat az ifjúságtalabb, deákos csínytevésére¹ ám neve, munkái a kollégium leg-tiszteltebb hagyományai közé tartoznak.

Zákány József, bár szintén külföldön iskolázott, modern ember, nem annyira irodalmi téren, mint inkább nagy nyelvismerete. jeles zenei tudása és gyakorlati pædagógiája révén híresedett el. Amellett «Énekes könyvei» és «Ábéczéi» a tiszántúli egyházkerület is-

¹ A hagyomány szerint az ő óráira vonatkozik a B. I.-nak ez a humoros megjegyzése is, hogy: «Ha kézről-kézre járt valami ásvány, Brügödarabbá vált körutazásán». II. é. 25. v. sz.

koláiban évtizedeken át kedvelt tankönyvek maradtak. Vaskos francia grammatikája (bő példatárral és szótárral) pedig az első ilyenmű kísérlet nemcsak Debreczenben, hanem talán az egész magyar irodalomban. A könyv teljes címe: *Frantzia Grammatika*, gyakorlásokkal és olvasókönyvvel együtt. Készítette tanítványi számára *Zákány József*, a debreczeni ref. collegiumban a nevelés-tudományának, a német és frantzia nyelveknek professora. 1828. 8° 550. l. Részünkről azt hisszük, hogy Arany önéletrajzában ez a helye «egy nagyobb deák francianyelvtan kezemre esvén, a francianyelv elemeivel is megbarátkoztam», a *Zákány* nyelvtanára vonatkozik, amelyet mint tankönyvet úgyis szelvében használtak. Tehát ez a szó *diák*, szerintem itt nem *latin* (latinul irottat), hanem egyszerűen «iskolait» jelent.

Végül *Karika László* és *Farkas Sándor*, akik még Arany tanítóiaként szerepelnek, szintén a kollégium legjobb diákjai közül való publicus praceptorok, akikre külföldi tanulmányaik bevégezése után vagy tanári-kathedra vagy valami díszesebb állás várt az egyházi pályán. Szóval szintén jeles képzettségű ifjak s éppen nem afféle «alkalomadtán előrántott tapasztalatlan fők», mint ahogy sokan gondolni szeretnék.

V.

Tanárai után, hacsak pár röpke szóval, szólnunk kell még valamit Arany itteni *tanulótársairól*, e szót egy kissé tágabb, kortársi értelemben vévén. Legalább a jelesebbekről, akikkel együtt élte e nagy iskola nagy életét, akiknek már ekkor nyiladozó írói hajlama vagy más irányú kiválósága, valamely kapcsolatban bizonyára érintették az ő fogékony, gazdag lelkületét is.

Török Pálon kezdjük, aki ugyan néhány évvel korábban végzett, de akinek könyvtárát és szívét Kisujszálláson még jókor megtalálta.

Utána jó mindjárt *Kovács János*, később a Tisza-család nevelője, akinek nagy része volt abban, hogy költőnk a Tisza Domokos mentorává lett. Részbe azokban a hamar elröppent illuziókban, amelyek Aranyt egy ideig debreczeni gimn. tanársággal kecsegtették. Ami azonban mint tudjuk, nem rajtuk, hanem a Szoboszlai püspök ügyes diplomáciáján tört meg.

Ekkor tanul, sőt osztálytársa Aranyinak *Szilágyi István*, az «izaparti hú barát», akivel egy hosszú életre szóló barátsága szintén ezek közt a falak közt szövődik.

Aztán *Török József*, *Tóth József*, *Búzás Pál*, *Lugossy József* és *Szücs István*, később valamennyien e kollégium (akadémiai) tanárai. Ez utóbbi — Szücs — Debreczen város érdemes történetirója.

Dobos János és *Révész Bálint*, a magyar kálvinizmusnak később mindketten elsőrangú díszei, jeles szónokai és írói; Révész 1871-től 1891-ig maga is püspök.

Emődy Dániel, ez az ideális lelkű férfiú, híres pataki tanár, akiről maga Petőfi is a legmelegebb becsülés hangján szól úti-leveleiben.

Szintén ekkortájt tanúl itt *Irinyi János*, Kerekes professzor derék tanítványa, pár év múlva (1836) a gyufa lángeszű föltalálója.

Ugyanekkor *Gönczy Pál*, a 80-as évek államtitkára, aki mint egy egykorú bejegyzésből látom, akárcsak Arany, szintén futott néhány hónapig a színészet délibábjá után, aztán hamar kiábrándulva visszatér az alma mater padjai közé.

Aztán *Imre Sándor*, majdan maga is e főiskola kitűnő tanára.

De itt tanul még mellettük és kívülük egész pleiádjá a 40-es és 50-es évek szépirodalmának. Így *Obernyik Károly*, *Riskó Ignác*, *Szakál Lajos*, *Kúthly Lajos* és a poéta lelkű *Baksai Dániel*, ki a Péczely «Lantjában» a legszebb reményekre jogosító kísérletekkel lépett föl. Végre, akit az elsők közt kell vala említenem, itt: *Nagy Imre*, a korán elhunyt fiatal költő, a Kisfaludy-Társaság egyik első koszorúsa, akinek dicsősége, miként a kollégium más partikuláiba, úgy a nagyszalontaiba is korán és soká átsugárzott. S együtt a Szilágyi babérai-val bizonyára jelentős rúgói lehettek annak a mély elhatározásnak, midőn a már-már elhallgatott Arany újra kibontja szárnyát s maga is a Kisfaludy-Társaság pályázatain próbál szerencsét.

VI.

Még egy komoly, bőrkötéses arkánumát lapozzuk föl a főiskolai levéltárnak, az ú. n. «*Acta sedis judicaria*»-t, mely a kollégiumi ifjúság fegyelmi vétségeit és büntetéseit örököltette meg kérelmelhetetlen pontossággal, szinte napról-napra. Vajjon előfordul-e itten Arany neve, aki teljes életében a kötelességtudás és a lelkiismeret embere volt?

Igen, miként az Obernyik, Riskó, Gönczy Pál és Imre Sándor stb. nevét, három félévi itt időzése alatt az övét is megtaláljuk egy-két ártatlan és mégis jellemző iskolai vétség kapcsán. Így pd. az 1833 nov. 30-án, az 1834 január 22-én és az 1836 február 6-án tartott Sessiones ordinariæ («alsó törvényszéki ülések») azzal vádolják, hogy többet magával ő is «leckét mulasztott, első ízben» (Prælectiones publicas neglexerunt), s ezért büntetésül a házi törvények XXII-ik pontja

értelmében «mint alumnus 3 napra a kenyérbeli jótéteménytől megfosztatik». (Alumni 3 die pane privati sunt.)¹

Ismerve jól az Arany lelkületét, magyarázatul önkénytelen a B. I. őszinte vallomásra gondolunk. Vajjon nem az volt-e az oka ezeknek a mulasztásoknak is, amiről egy helyt így panaszkodik:

«... De csüggeszté e taposó malom
Egyhangúsága és az unalom.

Vagy mert hiányzott a csend, nyugalom
Hogy olvasson tovább, szünet nélkül;
Vagy e holtig viselt *cziliczium* —
A kötelességnek, ha menekül
Szúrásítól, kissé hogy szertenézhet,
Szent templomodban, oh dicső természet*.

II. é. 30. és 41. v. sz.

Sőt az 1834 febr. 5-én tartott «Sessió ordinaria» vádja szerint — mirabile dictu — egy más, még furcsább história is megesett rajta. Az, hogy megint többed magával: «sero surrexit prima vice», amiért büntetésül egy fél éjszakai vigiliára büntettetik. Ez a büntetés pedig abban állott, hogy (már vagy alkonyattól éjfélig, vagy éjféltől hajnalig) mint diákkörnek bottal-lámpással a kezében a folyosókon kellett föl s alá járkálnia. Örködni a csendre, figyelni a Nagy-templom hangjára, amely ha talán gyanúsán kondult meg, tüzet jelzett, az ajtókat sorra döngetve, harsány kiáltással verni föl a coetusok lakóit: «*Incendium, ad arma!*» Amire a talpra szökcent ifjúság, (akkor jóval idősebb, markos legények), egyúttal a nemes város hivatott tűzoltói, 10—15 kilós vaspántos botokat, csákányokat, vödörket ragadva, rohant torony irányában, kerítéseket ledöntve, ha kellett: a tűz helyére.

Valószínű, hogy Aranynyal, az ő egyetlen vigiliáján ilyen földrengető dolog nem történt meg. Aminthogy nem, az említett akták tanúsága szerint többé semmiféle «fegyelmi kihágás». Sem ilyen, sem más! Hiszen ezek is a legenyhébbek és legtermészetesebbek közül valók, amelyek diákkal valaha megeshettek. S éppen azokban az időkben, amikor egy 3—400 főre rúgó diáktáborban, a kollégiumi vasfegyelem ellenére is bizony, súlyosabb kihágások (verekedés, korcsmázás, duhajkodás stb.) is napirenden voltak. S az a vézna, ábrándos szalontai fiú ennyi szilaj kép és talán kísértés közepette, sokféle nyomorúságával bajlódva: ott áll egyedül... De egyedül, magára és lelkiismer-

¹ A nem alumnus pedig az osztálybeli gradusban három legénnyel lejjebb esik.

retére hagyatva is végig meg tudja őrizni egyéni tisztaságát. Valóban, csak így érthetjük meg igazán Onéletrajza fukar vallomásainak nemcsak tiszteletreméltó őszinteségét, hanem egyúttal magas erkölcsi értékét is, amikor diák korán végig pillantva, szerényen de jogos önérettel így szól: *«Engem jó szellemem minden nagyobb kihágástól megóvott.»*

★

Végül, azt a pár sornyi adalékot, Arany távozására vonatkozólag, amelyet már néhai Barcsa János közzé tett (L. Irodalomtörténeti Közlemények. 1905 IV. f.), e helyt nincs miért bővebben elemezniem.¹

PAP KÁROLY.

¹ Különben e rövidke bejegyzés, amely Arany távozásának idejét és körülményeit közelebbről megvilágítja, így hangzik: *«Arany János két esztendő diák az iránt folyamodik, hogy néki, ki a kollégiumot minden beneficium nélkül hagyja el, szegénysége tekintetvén, az oskolai bizonyosság-levél ingyen adatnék ki. Kiadatik fizetés nélkül. Tanári kari jegyzőkönyvek 1836 febr. 17.»*

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Petőfi első leveleihez.

Igen tisztelt Szerkesztő Úr!

Ha megengedi, pár megjegyzést teszek Sebestyén Gyulának *«Petőfi első levelei»* című, az Irodalomtörténet f. évi 3-ik számában megjelent fölötté érdekes közleményére.

Sárkány János leveléről, melyhez Petőfi gyermekkori levelei voltak csatolva, Sebestyén azt véli, hogy az Jókaihoz volt intézve.

Nem értek egyet vele.

Tudtommal Jókai 1849-ben nem menekült Kiskőrösre, hanem Borsod-megyébe, ahol 1851-ig rejtőzött.

Az a körülmény, hogy Sárkány a pestmegyei tisztviselők menekülésekor találkozott Kiskőrösön azzal a férfúval, kinek ő Petőfi gyermekkori leveleit megküldötte, arra enged következtetni, hogy az illető szintén pestmegyei tisztviselő volt.

Közelfekvő a gondolat, hogy Sárkány János levelét Földváry Mihályhoz, Pestmegye híres alispánjához intézte, aki Aszódon iskolatársa volt Petőfinek, bár két osztállyal feljebb járt.

Földváry Sárkány levelét a Petőfi-reliquiákkal együtt úgylátszik átadta Jókainak, s így kerültek ennek kapcsos könyvébe.

Hogy Jókai nem tette közzé Petőfi gyermekkori leveleit, csakis feledékenységéből történhetett. A levelek hitelessége ellen legkisebb kétség sem foroghatott fönn.

Ami e leveleket illeti, melyekkel a Petőfi-irodalom oly örvendetes módon gyarapodott, az elsőt és másodikat Sárkány Jánoshoz, a harmadikat Sárkány János öccséhez, Sámuelhez írta volt Petőfi.

Sárkány Sámuel 1835—36-ban lakótársa volt Petőfinek Aszódon, özv. Neumannénál. 1836—37-ben azonban már a selmeci liceumot látogatta, bátyjával együtt. Ez a körülmény magyarázza meg, hogy Petőfi egy levélpapíron írt mindkettőjüknek.

Szalay Fridrich szintén iskolatársa volt Petőfinek. 1834—35-ben jártak együtt Pesten, a piaristáknál. 1838-ban Selmecen újra összekerültek és együtt laktak *«Nemes Proszperinyi Mihály érdemes kamarahajdú uraságánál»*.¹ Szalay Fridrich mint kiskőrösi rektor fejezte be életét.

¹ L. Petőfi levelét Csörföly Lajoshoz. (*Badics Ferenc: Petőfi levelei.* 31—33. ll.)

Safáry Guszti, Sárkány János és Fekete Lajos kiskörösi fiúk voltak, akikkel Petőfi akkor ismerkedett meg, mikor keresztyjának látogatására a nyári vakáció idején Szabadszállásról Kiskörösre rándult és hosszabb ideig ott mulatott. Hihetőleg az ő rábeszélésökre ment 1831. őszén Sárszentlőrinczre, az ottani algimnáziumba, amelynek tanulói voltak mind a négyen. Sárkány Jánossal együtt is lakott Petőfi Sárszentlőrinczen.

Sárkány János és Fekete Lajos egy-két évvel idősebbek voltak és így feljebb jártak néhány osztállyal, mint Petőfi. 1833—35-ig Aszódon folytatták tanulmányaikat, míg Petőfi Pesten tanult.¹

Baross Sándor, kiro Petőfi első levelében panaszkodik, solti fiú volt. Ő is Sárszentlőrinczen járt előbb. Koch Ádámnak valószínűleg a Podmaniczky bárókak szakácsáról hívták pajtásai, illetőleg lakótársai.²

Ennek a Baross Sándornak öccséről, Baross Gáborról, aki Petőfivel egy osztályba járt és szintén együtt lakott vele, érdekes dolgot beszélt nekem Neumann Károly, nyugalmazott ev. lelkész, Petőfi egykori szállásadójának a fia, mikor 1884 nyarán találkoztam vele.

1836. telén Petőfi és Neumann Károly késeládi körben elő akarták adni Kotzebuenak egyik vígjátékát. Kevés lévén a közreműködő, az inas szerepét Baross Sándornak osztották ki, aki tősgyökeres magyar fiú létére egy kukkot sem tudott németül.³ Hogy kudarcot ne valljanak vele, mindent töröltek szerepéből, csupán három szót hagytak meg. Ugyanis az úr kiadván rendeléseit, az inasnak ezt kellett felelnie: «Ja, ja, schon recht!» Ennyiből állt az egész szerep, mely után zárójelben következett az utasítás: *Der Vorhang fällt!* Baross nem tudja az utolsó szók értelmét, betanulta ezeket is és az előadás alkalmával elmondta. Képzeltetni a hatást! Még a szereplők is nevettek.

Petőfi leveleit «alkalmatossággal» küldte Selmezcze, valószínűleg aszódi fiúkkal, kik a karácsonyi ünnepeket otthon töltötték. Ugyanők hozhatták magukkal az aszódi deákoknak s így a Petőfi-nek szóló leveleket.

A harmadik levélben említett *ujoncok*⁴ közül a «kis Sárkány» nem Sárkány Sámuel, hanem Sárkány József, a későbbi kúriai bíró; «Baross minimus» Baross Sándor legkisebb öccse, Ferenc; a «kis Petrovits» pedig, mint Sebestyén helyesen megjegyzi, Petőfi öccse, István.

A levél utolsó oldalán olvasható epigrammot Sebestyén Sárkány Jánosnak tulajdonítja, és pedig azért, mert «a vers többféle tintával és tollal javítgatott szövegének vonalvezetése más, valamint kiáltóan eltérő néhány betűje is.» Én ellenben Petőfi költeményének tartom, annak a «eukornak», melyről a Sárkány Sámuelhez írt levélben megemlékezik. Hangja, egyes kifejezései («Vér szemeket vete rád»; «azt hazudád, nem

¹ Fekete Lajosról Petőfi 1843. július 21-én, Szeberényi Lajoshoz írt levelében is megemlékezik. (L. *Badics Ferenc: i. m.* 48—50. ll.)

² A mult század elején *Vas Ádám* volt az urasági szakács Aszódon. (L. *Gyöngyösy László: Petőfik Aszódon.* Vasárnapi Ujság, 1887.)

³ Petőfi tudott. A német nyelvet Pesten sajátította el.

⁴ Noviciusok, vagyis első éves donatisták.

igaz»; «pisloga Ő tsak rád»), Petőfire vallanak. A többféle tintával és tollal való javítás onnan ered, hogy Petőfi levelét 1837 január 13-án írta, de csak 18-án küldte el, addig pedig többször javíttatott a barátjának szánt kis versen. Egyébiránt lehetséges, hogy Neumann Károly is korrigált rajta.

A harmadik sor eredetileg így kezdődött: *Ő bátyáért*, utóbb azonban ez került a két fölé: *Endre őszéért*. Ez a változtatás Sebestyén szerint verstani okok miatt történt, szerintem pedig azért, mert a valóságnak az előbbi kifejezés nem felelt volna meg. A Nelli és Endre nevek bizonyítják, hogy a kis vers alapjául szolgáló esemény tényleg megtörtént.

BARÓTI LAJOS.

A magyar irodalomtörténet korszakai.

Megvallom, a magam részéről is helyesnek, sőt szükségesnek tartom új szempontokat keresni és szokatlan nézőszögletekbe állani, hogy úgy és onnan tekintsünk végig az irodalomtörténet téerein. Nagy érdeklődéssel hallottam tehát Nagy József kísérletéről, amellyel az irodalomtörténet korszakainak új beosztását mutatta be az irodalomtörténeti társaság előtt s a legelőkelőbb figyelemmel olvastam el erről szóló dolgozatát, amikor az az *Irodalomtörténet* 3. számában megjelent. Nem bocsátkozom általános elmélkedésbe, nem merészkedem a műbölcsélet hullámos és talán zavaros vizeire, amint azt Nagy József teszi értekezése első felében, hanem az elmélet levegőjéből egyenest a gyakorlat földjére szállok és kerülő nélkül rátérek az új beosztásra, a Nagy József-féle korszakok felosztási alapjára és elnevezésére. Kritikai megjegyzéseimhez onnan veszem a jogcímet, hogy negyedszázada tanítom az irodalomtörténetet és annál is több ideje foglalkozom irodalmilag és irodalomtörténeti kérdésekkel.

Nagy József új felosztásra törekvő kísérletét a legjobb akarattal sem találhattam sikerültnek. Legfőbb kifogásom, hogy eltévesztette a felosztás alapját, a principium divisionist. A stílus választja osztólélvül; «az irodalomban — úgymond — a kor a stílus megteremtője, tehát a felosztásunknak ezen kell alapulni». Ez a kijelentés egyáltalában nem foglal magában axioma-szerű igazságot és épen azért nem is alkalmas kiindulópontul. Úgy látszik, Nagy Józsefet a művészet, főképp az építészet története vezette félre, amelyben a különböző stílusok időrendben következnek egymásután, amelyben a görög, római, ó-keresztény, román, gót, renaissance-i, barokk és rokokó stílusok majdnem törvényszerűen váltják fel egymást. De az irodalomban egészen más a stílus, mint az építészetben, sokkal egyénibb, a kortól és bármilyen külső körülményektől függetlenebb. Ezt szinte kézzelfoghatólag bizonyítja, ha más nem, a magyar irodalomtörténet. A *Török-országi levelek*, a *Bánk bán*, az *ember tragédiája*, ezek a kimagasló termékek, nem saját koruk nyelvén, szabatosabban, nem az akkor uralkodó irodalmi stílusban keletkeztek.

De föltéve, hogy a stílust a kor teremti, még pedig annyira, hogy az íróra e téren alig vár egyéb, mint a kor-formálta stílust átvenni, akkor sem használható a stílus felosztó elvül. Nem csupán azért, mert nem

minden kor fejleszt ki önálló stílust, hanem és főképp azért, mert a stílus, ha még oly tág értelmet adunk is neki, nem egyedüli határozója, nem a leglelke az irodalmi műnek. Szerkesztés, jellemzés bizonyára számít annyit, hát még az irodalmi művek tartalmi része: érzés és gondolat, alapeszme és cselekvény? Sokkal természetesebb a felosztásban a nagy művelődési áramlatokat követni: keresztyén rajongás, renaissance, reformáció, fölvilágosodott filozófia, demokrata szellem, szocializmus stb., annnyival inkább, mert e nagy művelődési áramlatok nemcsak korszakos történeti eseményeket hoznak létre, hanem váltakozó irodalmi mozgalmakat terjesztenek és azokban esetleg a Nagy József-követelte külön stílusokat is kifejlesztik. Egyébiránt meg vagyok győződve, hogy a korszakok felosztásában és elnevezésében egyetlen egy elvhez merevül ragaszkodni — még a legszabályosabban fejlődött irodalom történetében is — abszurdumokra visz. Az irodalom, egy-egy nemzet lelki világának e legsajátabb megnyilvánulása, sokkal bonyolultabb, sokkal szövevényesebb szellemi képződmény, semhogy azt egy fix-pontból áttekinthetnők, semmint azt egy tengelyvonalból egyenlő vagy legalább hasonló részekre lehetne osztani.

Azonban minden elmélet annyit ér, amennyi hasznát lehet a gyakorlatban venni. Nagy József osztályozását is praktikus értéke szerint kell megbirálnunk, amint ő maga is kívánja. Nem bánom tehát azért, hogy a *klasszicizmus* szót nagyon különös értelemben használja, kivált ebben a mondatban: a *klasszicizmus kezdetben mindig mint romanticizmus jelentkezik*, azért sem támadom, hogy egy korszakot, az új stílus keresésének a korát (1772—1842-ig) ezzel a nekem érthetetlen állítással jellemez: *«A megbűvölt öntudat tartalmának megfelelő formákat és nyelvet keres»*, amely kijelentésen tovább töprengtem, mint a modern líra leghomályosabb versszakán. Minderre és egyéb apró szeplőkre szemet hunyok, hogy annál inkább szemébe nézhessek a stílus alapján végzett felosztásnak. Ez alapon Nagy József hét korszakot állít fel, tehát ugyanannyit, amennyit a legismertebb, a Beöthy-féle felosztás foglal magában, de a két felosztás korszakai ritkán fedik egymást határszelő vonalaikkal.

A gyakorlati tanítás, az iskola nevében alig tehetünk kifogást az ellen, hogy az eddigi első korszakot, az ú. n. pogány-korszakot elhagyja és hogy az első írott emlékektől indul meg, de a név, amelyet a korszakra illeszt, a lehető legkülönbözősebb, majdnem semmitmondó. A *kódexsz-irodalom kora* név a keresztyén középkorból fenmaradt írásműveinknek egyetlen jellemző vonását sem foglalja magában, legkevésbé tájékoztat magáról a stílusról, nemcsak azért, mert a kódexszek stílusa — amint azt Nagy József is kifejti — önálló stílusnak alig nevezhető, hanem, mert a Ferenc-legenda és például az Apáti Ferenc feddő éneke sohasem lesz egy stílusfajba összeszorítható. A kódexsz-irodalom korát Nagy József 1533-ig terjeszti, az első magyar nyomtatott könyv megjelenéséig. Ezért a néhány évért kár volt eltérnie az eddigi végponttól, az 1526. évtől, amely nemcsak országos, hanem világtörténelmi eseményt, a mohácsi vést jelzi, annál inkább kár volt, mert mint az *Irodalomtörténet*nek épen szóban forgó füzetéből kitűnik, a Komjáthi Benedek *Szent Pál levelit* megelőző

magyar könyv, a Heyden-Sylvester-féle *Gyermeki beszélgetések* már 1527-ben látott napvilágot és valószínűen a mohácsi vész esztendejében készült.

A második korszakra talált Nagy József legmegfelelőbb nevet, *a bibliás stílus kialakulásának korá-t*, amelyből a *kialakulás* szó bizvást elhagyható. E kor jellemzésében, csakúgy mint az előbbiében, sok helyes és elfogadható megfigyelésre akadunk, de a kor véghatárába itt még kevésbé nyugodhatunk bele. Pázmány halála évével, 1637-tel végzi a kort, tehát kirekeszti belőle Zrinyit, aki éppen olyan kivirágzása a reformáció és ellenreformáció vallásos költészetének, mint ahogy Pázmány áll a vitázó irodalom, a biblikus próza legesúcsán. Ezt a két szellemi nagyságot két külön korszakba helyezni csak úgy lehet, ha egy mesterkélt rendszer kedvéért készek vagyunk a legösszetartozóbb jelenségeket is szétszaggatni.

A következő két korszaknak az elnevezését nemcsak hogy sikerültnek nem, hanem valósággal szerencsétlennnek tartom. Az 1637 és 1711 közti éveket az *epika korával* illeti Nagy József és hogy ezt a furcsa ötletet elfogadtatta velünk, még a szánandó Listius Lászlónak szánalmas *Mohácsi veszedelmét* is felemlíti, mintha az nem volna a *legelhanyagolhatóbb mennyiség*. Az erőszakoskodás még arra is ráveszi, hogy a kuruc költészetben, a lírai és lírai hangú költeményeknek ebben a szép gyűjteményében is a históriás elem uralmát lássa. Ez csak úgy magyarázható meg, hogy Nagy József megfélekedzik a *Balogh Ádám*, a *Bercsényi nótájáról*, a *Rákóczi-nótáról*, az *Esztergom megvételeéről*, az *Ocskay haláláról*, hanem ezek helyett a Dálnoki Veres Gerzson-féle verses krónikákat tartja szemé előtt.

Ha lehet, még szerencsétlenebb dolog volt a hanyatlás idejére (1711—1772) a *lira kora* nevet ráerőltetni, arra az időszakra, amelynek egyetlen számottevő lírikusa szerinte Mikes Kelemen, a szépprózaíró, holott Mikes koron és országon kívül éli a maga külön írói életét.

Az ötödik korszaknak nem annyira a nevé, mint a terjedelmét kifogásolom. Irodalmunk történetéből azt az időt, amely Bessenyeitől Petőfiig (1772—1842) terjed, semmiféle név alatt sem lehet és szabad egybefoglalni, hát még ezen az elmosódó címen: *az új stílus keresése kora*. Ez alatt a 70 év alatt sokkal több és többféle irodalmi jelenség tűnik föl, mintsem azokat egymás mellé tudnók sorakoztatni. Aztán, ha még Vörösmarty is keresi a stílust, az istennek micsoda teremtet lénye fogja megtalálni?

A legutolsó két kor (1842—1882 és 1882—) elnevezésében mintha több szerenése volna Nagy Józsefnek, midőn az egyiket a *nemzeti klasszikus stíl*, a másikat az *újságírás korának* nevezi. A felosztás ellen, amely más címen már régóta fennáll, sem kell okvetlen kifogást tennünk. S amit a jövőről jósol, mint jó kívánságot azt is elfogadhatjuk, mert ki ne óhajtaná az irodalomban a formák tiszteletét és a lelki elmélyülést.

Nagy József — mint tudjuk — felosztásába fölvelt egy kort, *az új stílus keresése korát*. Azt hiszem, inkább az irodalomtörténet, — írásban fedezhetünk fel hasonló korszakot; a mi napjaink mintha *új felosztás keresésének a napjai* volnának. Nagy Józsefet e kereső útján nem sok szerenese kísérte; talán iránytűje volt hibás vagy talán kelletlenül nagyobb területet akart bejárni, elég az hozzá: nem érte el a felosztás új földjét, Ameriká-

ját. Azonban e kudarc ne rettentse vissza a próbálkozókat, akik épen az ő kísérlétéből vonhatnak le maguknak hasznos tanulságokat. Meglehet, hogy magam is neki buzdulok, de én boldognak vallanám magamat, ha nem az egész Amerikát, legfőljebb egy-két nagyobb szigetcsoportot tudnék fölfedezni.

KARDOS ALBERT.

Arany János Öldöklő Angyala.

Arany János kisebb elbeszélő költemény-töredékeit nem elemezték és nem értékelték még kellőképen. (Csak Az Utolsó Magyar-ról szól újabban — e folyóirat lapjain — Kéki Lajos.) Pedig nemcsak azért érdemlik meg a figyelmet, mert a nagy költőtől származnak, hanem azért is, mivel magokban véve, tárgyuknál és finom lélekrajzaiknál, meg érdekos leírásaiknál fogva, továbbá művészi, hangulatos, sőt szenvedélyes előadásuk és ritmusuk miatt érdemesek az elemzésre.

Ezúttal az Öldöklő Angyal-ról akarok szólni, amely ép úgy, mint Az Utolsó Magyar, Édua, Csanád szintén az 50-es években keletkezett. Aranyt mélyen leverte hazájának gyászos sorsa, legkedvesebb barátjának, Petőfinck, elvesztése. Ehhez járult még nehéz helyzete és testi bajai. Lelke fel volt dúlva. Ilyen körülmények között szinte kereste a komor tárgyakat.

Öldöklő Angyalához valószínűleg Kölcsey Vérmennyegzője adta az indító eszmét. Ezt az állítást nem én hangoztatom először. Megtalálható már Vértesy Jenő Kölcsey életrajzában (Bpest, 1906. 79 l.) s az ő nyomán Tompos Józsefnek a magyar ballada történetéről szóló művében. (Kolozsvár, 1909, 165. l.) Bővebben egyik sem szólt a kérdéstről. Azt hiszem érdemes e kérdést közelebbről szemügyre venni, az összehasonlítás munkáját elvégezni, az érdekes költeményt esztétikai szempontból elemezni, tulajdonságait, értékét megállapítani.

Mindenek előtt egymás mellé állítom Arany Öldöklő Angyalát és Kölcsey Vérmennyegzőjét, hogy így a tartalom, a tárgy menetének egyezése szembetűnjék. Arany költeményét kivonatosan közlöm, hogy az egybevétést az elő nem forduló részek ne zavarják.

Arany: Öldöklő Angyal.

I. Anna és Jenő az oltár előtt megesküdték. A menyegző napját vígan ülik meg a palotában. A szobák a vendégektől népesek. A zene szól. Öröm, vigalom mindenfelé.

II. III. A mennyasszony és vőlegény eljárják a mennyasszonytáncot. A tüzesvérű, önmagán uralkodni törekvő Jenő nézi Annát, akinek vérét a szokatlan érzés felriasztotta. Szívében lázas sejtetem. A mennyasszony vőlegénye mellett járja a

Kölcsey: Vérmennyegző.

IV. László nyert a szép Lilának
Ídvességet hű kezén,
És szomszédi felszállának
Kedve zajgó ünnepén.
S a billikom kerültében
Minden férfi gyúl szívében,
S víg ének zengésinél
Az ifjuság táncrea kél.
V. Nézi László szív-merülve
Hölgye láng tekintetét,
S kedv remény közt lelkesülve
Vére kényhullámot vét.

táncot, könnyedén, szinte lengve. A szív siet, az arc tüzes. A szem szemet keres.

IV. A harmadik táncot már a többi fiatallal együtt járják el.

V. VI. Arra a hírre, hogy törökök közelednek, a zene, az emberek elhallgatnak. A tánc megszűnik. Az ajkakon szó nem jön ki. A szív megfagy, majd nagy zavarban dobog. Az arcok sápadtak.

Jenő, kardját kirántva, így szól: a férfi kimutatja bátorságát, küzd, keresve kerüli a veszélyt, hiszen a futásban nincsen üdv.

Tudja, hogy a csata reménytelen, fél, hogy Annát a törökök foglyul ejtik és meggyalázzák.

S az könnyű mint esti szellet, Táncát vőlegénye mellett — Szíve olvad, arca ég — Pártájában lejti még.

VI. A törökök jönnek.

VII. Elnémúl a palotában Tánc és élet, kedv és zaj. Fennakadva dobbantában Minden könnyű, minden jaj, Színe halvány minden képnek, Minden keblet gondok tépnek Elszorúlva minden szív, Küzd és habzik, forr és vív.

VIII. Dúlva ront a palotára.

IX. . . . sebes meggondolással Kardon minden férfikéz.

XI. Szép hölgy ott a pályabér.

Arany János költeményének gerince tehát egészen benne van Kölcey Vermennyegzőjében. Egy mennyezőt, épen mikor a legjobb kedvben vígadnak, táncolnak, abba kell hagyni, a törökök támadása miatt. A vőlegénynek le kell mondani a boldogságról és felvenni a küzdelmet az ellenséggel. Igaz, hogy ily eseményről máshol is olvashatott és az egésznek lefolyása általánosságban mindig ilyen lehetett, mégis nem igen valószínű, hogy Arany a tárgyat máshonnan vette volna, mert a részletek, egészen a mennyasszonyi táncig, melyet a nő pártjában jár még el, lépésről-lépésre egyeznek. A két költemény csaknem egyformán indul és halad, sőt Arany költeményének utolsó sorai arra a gondolatra engednek következtetni, hogy Jenő is (mint László) fél, hogy felesége török rabigába fog kerülni, ahol meggyalázzák azt, akit ő szeretett volna bírni. A cím nem egész világos fényt vet a bekövetkező eseményekre. Gondolhatunk olyan öldöklésre, amely egy egész környezetet pusztít el, vagy arra, hogy Anna, ez az Angyal, orényei megvédelése végett ölni is tudott. Arany minden bizonnyal ismerte Kölcey e versét.

A mi nincs meg forrásában, megmagyarázható a költészet keletkezésének lélektanából, Arany más élményeinek hozzáfűződéséből. Költőnk a Kölceynél nagyjában odavetett vázlatot kiszélesíti, részletesen kidolgozza, beleviszi saját lelkét. Így keletkeztek a palota, a zene, a magyar egyes és közös táncok gyönyörű leírásai, mely utóbbiak élvezésében Arany nagy gyönyörűsége tellett és amelyek megörökítésekor előtér lobogó haza- és fajszeretete, miket az akkori viszonyok kétségbejuttattak és leverték.

«De vajmikip írhattam én le
Oh nemzetem, szép táncodat!
Busúlni és vígadni, mint te,
Tud-e más nép az ég alatt?

Ezt látni kell és érzeni
Mint a magyar szív érezi,
Mint érezhette egykoron
Ama nász népe, melynek én
Széles jó kedvét vázolom.»

Talán fölösleges felhívnom a figyelmet arra (Riedl Frigyes ezt már megtette), hogy a zene és tánc e leírásai a magyar irodalom legköltőibb helyei közé tartoznak. Testünk együtt járja, lelkünk együtt rezeg a költő szavaival. Külön is megjelent e három rész «Magyar tánc» c. alatt Arany «Elegyes művei» között.

Gyönyörű művészi munkák a jellemrajzok is. Az apa, miután gyermekei egymásután elhalnak, egyetlen leánya boldogságán csüng. A leány gyöngé, bájos, ártatlan angyal, a házasságot nem érti, a táncot elragadóan járja. A táncolók közt sok egyént látunk fel és eltűnni: komoly, dölyfös, ledér, csalfa, mosolygó arcúakat. Az egyik csúszik, a másik ölyvszerűen űzi galambját, a harmadik méltóságteljesen járja a táncot. Arany bámulatos jellemző tehetsége tehát itt is megtalálható. Az érzések és indulatok széles ecsetelése, a lelki motívumok szintézise ez időben írt munkáit különösen jellemzik. Ebben is megtalálható Byron hatása, amennyiben rá-rávet egy vakító fénysugarat az emberek indulataira, szinte megmagyarázhatatlan lelkiállapotaira, sőt érzékiségére, amivel felizgatja, felkavarja vérünket. (Pl. a mennyasszony érzelmeinek rajzával.) Az előadás, a ritmus bámulatosan könnyed, színes, hangulatos, sőt mondhatnám szenvedélyes. Át- és átjárja lelkünket és megvilágítja számunkra Arany lelkének akkori izzó hangulatát, dülő viharait.

A költemény töredék maradt. Aranynak nem volt lelkereje befejezni. De e fenséges rom így is megindít.

BITTENBINDER MIKLÓS.

Arany János Buda Halálához.

Czerkó éneke. Lehr Albert kimutatta (M. Nyelv. 1: 456), hogy a B. H. X. é. n. 98. versszaka, mely a *nyavalyás Czerkó habarék* énekét adja elő Priskos tudósítása alapján, nem egyéb, mint az Erdélyi Népk. Gy. I. kötetében (112. l.) lévő vőfélyvers egy-két szakának átalakítása. — Arany azonban e versre nem magától lett figyelmessé, hanem magának Erdélyinek egy megjegyzése következtében, mely valósággal azonosítja Priskos Zerkon-jának és a vőfélyvers bohóságait. Erdélyi ezeket írja *Népdalköltészetünkről* c. értekezésében (Népk. Gy. 2: 283): «[Attilának] Ama balgata, csodálatos, s érthetlen [így] beszédek lármázója pedig udvari bolond lehetett; s olly tréfás neveltetű verseket, mint ő mondhatott, mai nap is találunk a magyar népköltészetben, minő az I. k. 170. dala, melly szinte vendégség alkalmával szokott felmondatni».

TOLNAI VILMOS.

IRODALOM.

Kazinczy Ferenc Levelezése. A M. T. Akadémia Irodalomtörténeti Bizottsága megbízásából közléteszi *Váczy János*. XXI. kötet. 1829 január 1.—1831 augusztus 20. Budapest, 1911. XLIV. 787. l. Athenæum-nyomda. Ára 10 kor.

Az olyan nagyarányú forrásgyűjteményt, mint amelynek befejező kötete most hagyta el a sajtót, két szempontból szokták bírálni. Egyfelől azt nézik, hogy mi van benne, másfelől, hogy a kiadó mennyire könnyítette meg a kutató munkáját? Úgy tetszik, a jelen esetben a felelet mindkét kérdésre csak közhelyszerű lehet. Kazinczy Levelezését oly sokan és oly sokféle nézőpontból kutatták már át, hogy itt a gyűjtemény gazdagságát és jelentőségét fejtegetni valóban szószaporítás lenne. Elég, ha ismételjük és hangsúlyozzuk, hogy nincs az egykorú közműveltségnek oly ága, melyre nézve itt jellemző adatokat ne találánánk. De ha ily kincsekről van szó, bizonyára nem közömbös, hogy kezelőjük hogyan járt el, miközben ez értékeket hozzáférhetőkké tette. Az elfogulatlan vizsgáló e tekintetben csak arra az eredményre juthat, hogy a kiadó legjobb akarata szerint végezte munkáját s kétségtelenül nagy szolgálatot tett a magyar tudományosságnak.

Jól tudjuk, hogy itt-ott főképp az első kötetek megjelenése alkalmából föl-föllhangzott egy-egy elégedetlen szó, ez azonban nem ok arra, hogy majd egy negyedszázad fáradságát lekicsinyeljük. Az anyag terjedelméből következő és az *errare humanum est* alapján menthető tévedések a tervezett pótkötetben könnyen kiigazíthatók s ha ez megtörtént: Váczy János büszkén mondhatja, hogy egy bizonyos kor szellemi életének kutatói számára a leggazdagabb anyaggyűjteményt ő tette közzé.

Kazinczy Levelezésének XXI. kötete azokat a leveleket foglalja magában, melyeket a nagy író élete utolsó két és fél esztendejében váltott ismerőseivel és barátaival. Összesen 434 darabról van szó; közülök 297 a Kazinczyé. A másoktól származók közül a főhelyen a Guzmicstól írottak állanak; ezek mellett szép számmal vannak Bajzától, Csereitől, Toldytól és Zádortól eredő tudósítások is. Az újabb összeköttetéseket jelzők közül nevezetesebbek a báró Eötvös Józseftől és a Szalay Lászlótól származó darabok. Kazinczy levelei, írójuk egyéniségére vonatkoztatva őket, ugyanazokat a fősajátságokat tüntetik fel, mint az eddig ismertek: nagy fogékonyságot a haladás jelenségei iránt, önfeláldozó buzgalmat irodalmi céljai megvalósítása érdekében, fiatalos hevet álláspontja védelmében és szívós ragaszkodást eszményeihez. Nyomasztó anyagi gondjai miatt olykor elkeseredik, de vallásssága nem engedi csüggedni. Ifjúkori emlékeinek hatása alatt érzelmessége

is jelentkezik. Élete alkonyán sokat foglalkoztatja őt művei kiadása és az Akadémia munkája. Utóbbiban tevékeny részt vesz, miközben közelebbről is megismerkedik a fiatal írókkal. Romanticizmusuk és tekintélyt nem ismerő vakmerőségük nincs inyére az agg mesternek, főkép mióta kiméletlenségüket a Pyrker-fordítás miatt saját magán is tapasztalta. «Nékem ez a könyv az imáds. könyvem», olvassuk egyik levelében, a Szent Hajdan Gyöngyeiről. Szerzőjét is nagyrabecsülte; gondolhatjuk tehát, mennyire fájt neki a támadás. «Undok, fertelmes cimboráskodás»-nak tartja a fiatalok dolgát, de nem ijed meg s visszavág. Mert mint büszkén írja Kis Jánosnak: a 72 esztendő s öreg és a 27 esztendő s ifjú benne együtt van és ő tud ölni méltósággal.

A nemzeti múlt kultusza se ragadja nagyon el: «Midőn a Magyarok Istenét hallom emlegettetni, megborzadok; a Párduczos Árpád nevétől pedig futok is. Profanálva van e szent név a sok kontár által.» (L. 519. l.)

Pedig hogy egyébként hazafi érzése nem gyöngült, látni abból, amit a világpolgár Berzeviczy Gergelyre célozva, mond: «Hogy egyezhetett volna a Cosmopolitával a tüzes Nacionalista?» (t. i. ő). Ez az utalás egy Szalay Lászlóhoz intézett levélből való, mely néhány más darabbal együtt jó példája annak, mennyire tele van e Levelezés az egyénekre és korra jellemző bizalmas természetű közlésekkel. Érdekesekek és tekintetben a Kossuthra, gróf Széchenyi Istvánra és gr. Fekete Jánosra vonatkozó adatok. Utóbbiról több ízben küld jellemző sorokat Szalay Lászlónak, ki úgy látszik, megakartá írni e tehetséges, de különc ember életrajzát. Ami melleleg mondva — mint Váczy megállapítja — Szalayra nézve új adat.

Az említettekén kívül szomorú érdekessége a kötetnek még az, hogy itt látjuk irodalmunk e nagy alakjának nyomasztó anyagi helyzetét a maga legmegrázóbb feketeségében. Szív legyen az, mely meg nem indul, mikor olvassa, hogy aggódik a boldogtalan feleségeért és hét gyermekéért, kiket a gonosz rokonnal való pörösködés folytán a legszomorúbb sors fenyeget. Olyan nyomorban van, — írja Rumynak — hogy lopni és ölni is tudna.

A kiadás az előző kötetekből ismert beosztás szerint készült. Elöl van a levelekben foglalt nevezetesebb mozzanatokra utaló terjedelmes — két és fél ívnyi — bevezetés, a kötet végén pedig a száz lapra terjedő s a rejtettebb vonatkozásokat magyarázó jegyzetek; végül a nagy körültekintéssel készült név- és tárgymutató. Utóbbiból kimaradt egy-két név, pl. a Daykáié, Barcsayé, melyek a szövegben előfordulnak. (L. 289., 304., 684. l.) A jegyzetek az ide tartozó irodalom kritikai felhasználásával készültek, amit a számos helyreigazítás is bizonyít.

Az ügy érdekében még egyszer megemlítjük, hogy e kötettel befejeződött a Levelezés kiadása. A szerkesztő azonban megjegyzi a Bevezetés végén, hogy a gyűjteményt nem tartja teljesnek s kéri irodalmunk minden barátját, hogy szíveskedjenek a netalán birtokukban levő vagy tudomásukra jutott eddig kiadatlan leveleknek őt nyomára vezetni, hogy a pótlék-kötetbe fölvehetők legyenek. A leveleket leghelyesebb a M. Tud. Akadémia főtítkári hivatalához beküldeni eredetiben, vagy szó- és betűszerinti másolatban.

V E L E Z D I M I H Á L Y .

Lukács György: A modern dráma fejlődésének története.

A Kisfaludy-Társaság Lukács Krisztina-díjával jutalmazott pályamű. Két kötet. Budapest, 1911. 8. r. 1060 l. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. Franklin-nyomda. A két kötet ára 16 korona.

A *Kisfaludy-Társaság Könyvtárában* mindezeidig többnyire igen értékes művek láttak napvilágot: a világirodalom számos remeke, több becses szépirodalmi munka s olyan irodalmi tanulmányok, melyeknek szerzői — Erdélyi János, Imre Sándor, Péterfi Jenő, Salamon Ferenc — igazi kitünőségei a magyar kritika történetének. A Társaság legújabb esztétikai kiadványát, Lukács György két kötetét már kéziratban a Lukács Krisztina-féle díjjal koszorúzták a bírálók. Azóta a szerző még egyszer átdolgozta jutalmazott pályaművét s bírálói tanácsai szerint sokat javított és bővített munkája minden fejezetén.

Érthető érdeklődés fogadja a két kötetet. Lukács György t. i. szerencsétlenül indult meg esztétikai pályáján. A *lélek és a formák* című köteté, mely 1910-ben jelent meg, gyöngye Karren-utánzat, formailag és tartalmilag egyaránt lapos és zavaros próbálkozás. Egy nagyolvasottságú esztétikus kiforratlan gondolat-halmaza. Annál nagyobb a meglepetés, hogy szóban forgó pályaművével jutalmat nyert a Kisfaludy-Társaság pályázatán. Mindenesetre sokat kellett fejlődnie, hogy első, sikertelen szárnypróbálgatásától eljusson a Kisfaludy-Társaság koszorújáig.

Lukács György ebben a művében a modern dráma fejlődésének történetét akarta feltüntetni. Jól értsük meg, a fejlődés történetét akarta adni, de ezt is csak *egy* szempontból vizsgálva: a forma, a drámai stílus szempontjából. Szabatosabban meghatározva, a modern dráma *formai fejlődésének* történetét iparkodott megírni. Vizsgáljuk meg, mennyiben sikerült neki e cél elérése.

Legfeltűnőbb művében, hogy sem fejlődést, sem történetet nem találunk benne. Mi az irodalmi fejlődés? Kimutatása annak, hogy valamely irodalmi áramlat mennyiben folytatta a régit, mit vett előzőitől és mit tett hozzá újat. Mi a történet a mi esetünkben? Nem más, mint a fejlődés körülményeinek, az egyes irodalmi áramlatok keletkezésének és elmulásának feltüntetése és egyúttal magyarázata. Azt hiszem, Lukács György ezt épen olyan jól tudja, mint bárki más, de úgy tesz, mintha szándékosan látná másképp feladatát. Nem adja a modern dráma fejlődésének történetét, mert a fejlődés története tulajdonképp annak a kimutatása, miképen használta fel az egyik irodalmi áramlat a másik eszközeit, miket hagyott el belőlük és miket tett maga hozzá. Az egész tulajdonképp pozitívumok feltüntetése. Lukács ezzel szemben csak negatívumokkal dolgozik. A különböző irodalmi áramlatoknál sohasem azt keresi, miképen függenek azok össze az előttevalókkal és az utána következőkkel, hanem mindegyiket egy általa ideálként felállított nagy költői dráma kellékeivel állítja szembe, vagy jobban mondva kutatja, mennyiben közelítik meg az egyes áramlatok, sőt egyes alkotások is az ő drámai ideálját. Ebből a szempontból tekint végig külön-külön az újabb drámairodalom egyes áramlatain. Minden egyes fejezet

végén kénytelen megállapítani, hogy az az út, amelyen az illető irány a drámai ideál megvalósítását kereste, nem volt az igazi; minden kísérlet csődöt mondott, egyedül a legújabb német íróknál talál némi közeledést az ő ideáljához, ami különben egészen természetes is, mert hiszen az ő elméletük és működésük (Paul Ernst) szülte tulajdonkép Lukács drámaeszméjét. Az egyes irányoknak ezek szerint soha sincs folytatásuk, mind-egyik újból kezdi a küzdelmet, anélkül, hogy elérné és így minden erőfeszítés a fejlődés számára csak negatív eredménnyel jár.

A dolgok ilyenféle látásából egy másik nagy hibája ered. Könyve összefüggéstelen fejezetekre oszlik. Hiányzik belőle az, amit ő legjobban kifogásol nem egy drámában — a végiggondoltság. Nem tudja anyagát összefüggő nagy egésznek elképzelni, hanem csak a részleteket látja, mindig csak épen azt a csoport íróit és művet látja összefüggésben drámai ideáljával, amelyikkel épen foglalkozik. Ha ilyenkor másfelé tekintve, másokat is belevon összehasonlításába, pillanatnyi érdeklében rendszeren alább szállítja azok jelentőségét, rendszeren dialektikai fogásokkal és mélynek látszó, semmitmondó szószálhasogatásokkal hozza ki győzelmesen tételét. (Ilyenek erőlködései annak bizonyítására, milyen nagyok a különbségek Shakespeare és a modern dráma között.) Az egész munka felépítése belső egység nélküli és teljesen mozaik. Essayk gyűjteményének lehetne nevezni, és közöttük vannak eléggé sikerült essayk is. Az egészet tekintve azonban, e belső széthullás rendkívül zavaró és nagy hiba.

Valami rendet mégis találunk e könyvben. Ha nem is alkotják szervesen összefüggő fejezetek, össze-vissza mégsem tárgyalhatta volna a modern drámát, valami csoportosítást mégis kénytelen volt létesíteni. Irodalmi irányok szerint csoportosítja művét. Csoportosítása tehát időbeli. A térbeli szempontot, ahol lehet, mellőzi. Ezért kénytelen a német dráma után a francia iránydrámát, utána Hebbelt, majd pedig Ibsent, vagy a naturalista kísérletek után Anzengrubert és Tolstojt tárgyalni, holott előbbi a fejlődésre alig volt hatással. Az időbeli szempontoz való ragaszkodás a térbeli mellőzése mellett tehát disszonanciát hoz e műbe. Ugyanez a szempont még másképen is zavarólag hat. Ott, amikor a legkülönbözőbb nemzetek íróit, akikben némi hasonlóságot lát, összehozza egy fejezetben, holott közöttük semmiféle tényleges fejlődésjogosítót kapcsolat nincs. Ilyen, amikor Anzengrubert és Tolstojt, vagy Donnayt, Curelt, Capust, Schmitzert, Hauptmant stb. tárgyalja együtt. Ilyen csoportosítás mellett a fejlődés kidomborítása már eleve is egészen lehetetlen. Pedig a megoldás nagyon egyszerű lett volna. A fejlődés helyes feltüntetésére a helybeli és időbeli szempont együttes alkalmazása vezetett volna. Hisz Lukács maga is megállapítja, hogy egységes mai drámáról nem lehet beszélni; a mai drámák különválnak, nem alkotnak egységes irányt. Teljességgel különválnak a német és francia dráma. Maga ez a körülmény is jogossá tette volna külön a germán és külön a román dráma tárgyalását. Az ilyen felfogás mellett nagyon könnyen meg lehetett volna oldani a problémát és belső összefüggést csakis így lehetett volna létrehozni.

Mivel Lukács ezt szándékosan mellőzte, de műve anyagában mégis

akar valami összefüggést teremteni, kénytelen lépten-nyomon utalni a már előbb elmondottakra.

Ismétlem: mint egész, Lukács műve teljesen elhibázott. Egyrészt nem váltja be, amit a cím és előszó ígér, másrészt hiányzik belőle a belső szerves és szoros összefüggés.

Lukács munkáját drámaelméleti fejtegetésekkel kezdi. Először általában a dráma elméletét adja, annak összes sajátságait tömegművészet voltából származtatva, majd pedig a modern dráma: a polgári dráma elméletével foglalkozik. Ez a rész tele van elmés fejtegetésekkel, helyes megfigyeléssel és gyakran figyelemre méltó gondolatokkal. Ez nevezhető a munka legsikerültebb részének. Mindamellett egy nagy hibája van. Nem tudja kikerülni az elméleti fejtegetések során, hogy igen sokszor érthetlenné ne váljék. Ha magára az egész munkára sem foghatjuk rá a legjobb akarat mellett sem, hogy szerzője jó stilisza, vagy még azt sem, hogy tud nagyarául, ebben a részben e hibái egyenesen szemet szúrni: a lehető legnagyobb pongyolaság (mellékmondatok egész önállóan való használata: állítmány nélküli mondatok, stb.), a napilapok nyelvének és terminológiájának hatása (*meglátások, megtörténések, történések, megérzések, elgondolások* stb.), az idegen kifejezések légiója. Találomra megszámláltam a 21. l. idegen szavait, éppen 17 idegen kifejezést találtam. [Nem ritkák az ilyen mondatok sem (37. l.): a sors *technikai aequivalense* a drámában egyedül a *situatio* lehet.] Mindenütt nehézkesség és homály.

Lukács szerint a modern dráma a polgári dráma. A «polgári» szót azonban meglehetősen tág értelemben kell vennünk, mert hiszen belefoglalja nemcsak a parasztdramát, hanem a naturalizmus szocialista drámáit is. Így a «polgári dráma» elnevezés általánosságban csak a régebbi heroikus drámával való szembeállításat jelenti. Mivel a modern dráma megkülönböztető jele éppen polgári volta, Lukács azt gondolja, hogy a dráma történetének tárgyalását ott kell kezdenie, ahol az először lép fel az irodalomban, és ezért a drámát Lessingtől kezdve tárgyalja. Ebben Lukácsnak egy nagy tévedése rejlik. A polgári világ, mint a dráma tárgya annyira külsőleges, hogy ettől számítani a modern dráma fejlődését kissé merész dolog, és nem vezet semmi egységes megállapításra. Ebből a szempontból véve a dolgot, Lukácsnak csak az igazán polgári drámát lett volna szabad tárgyalnia, ki kellett volna hagynia Goethe és Schiller javarésztét, Kleistet, Grillparzert, sőt *Mária Magdalena* kivételével még Hebbelt is, hogy csak a legfőbbeket említsük, de viszont el kellett volna vezetni a polgári drámát egészen eredetéig, Diderot működését, sőt régebbre visszamenve, Terentiust is bele kellett volna művébe vonnia. Lukácsot — állítólag — miúdig belső szempontok vezetik, és így csak ügyetlenség részéről, hogy ennyire külső okból indulva állapítja meg tárgyalása határpontját.

A modern dráma belső lényeges jegyeiként a «historizmust» és «individualizmust», továbbá a pathológiát állapítja meg. Ezeket a momentumokat kellett volna visszafelé követnie, megállapítva eredetüket és folytonos fejlődésüket. Ezáltal szemléllhetővé tudta volna tenni a modern dráma fejlődését és kialakulását. Művét tehát ott kellett volna kezdenie,

ahol e három tulajdonság először lép fel: Shakespearenál. Ezt maga Lukács György is érzi és ezért mindenkép igyekszik minél messzebbre vinni egymástól Shakespeareat és a modern drámát. Ahol csak lehet, elválasztó különbségeket állít fel közöttük. Elválasztásai közül találomra rámutatok kettőre. Szerinte a renaissance drámája az individuumok drámája, a mai az individualizmusé (149. l.); egy másik helyen élesen megkülönbözteti a régick (görögök és Shakespeare) pathologikus eseteit a mai drámáéktól és ezekre példákat is hoz fel (190. l.). Ezekben az elválasztásokban azonban hiba van: nem veszi tekintetbe a fejlődést; bizonyításaival szándékának ép az ellenkezőjét éri el: mind arról tanuskodnak, hogy a modern dráma sajátosságai valamivel primitívebb alakban már Shakespearenál is megvoltak és azóta fejlődtek tovább. Az individualizmus drámája ma lehetetlen volna, ha Shakespeare meg nem írta volna az individuumok drámáját; ha Macbeth és Ophelia nem is ősei a modern pathologikus hősöknek, Hamletben mindenesetre fellelhetjük ezt. Többi bizonyításai, melyekben e különbséget Shakespeare és a modern dráma között feltüntetni igyekszik, mind egészen ilyenek. A modern drámának Lukács által megállapított sajátosságai alapján az egyedül lehetséges eljárás az lett volna, ha a dráma történetét Shakespearenél kezdi.

Lukács tehát a modern dráma előzményeit Lessingtől kezdve tárgyalja. Első fejezetének a *német klasszikus dráma* címet adta. Ez a fejezet — mely az előszó szerint utólag került a többihez — az egész mű leggyöngébb része. Valósággal elkábító, mi mindent foglal Lukács a német klasszikus dráma elnevezés alá. Lessing, Schiller, Goethe mellett itt tárgyalja Kleistet, Immermannt, Ludwigot, Grabbit és Grillparzert; Tasso és *Wallenstein* mellett tárgyalja *Götzöt* és a *Räubert*. Úgyszólván az egész Hebbel előtti (sőt a Hebbel-kortárs Ludwig is) német dráma benne van ebben a fejezetben; a legellentétebb irányokat tárgyalja itt együtt. Így kerül egymás mellé Goethe és Kleist, Schiller és Ludwig, Schiller és Immermann, anélkül, hogy belső ok volna erre. A Goethe-Schiller-féle német klasszicizmus annyira távol áll a modern drámától, hogy ennek fejlődésébe belevenni egészen felesleges volt. Legföljebb ifjúkoruk forradalmi működését lehetett volna itt, mint a fejlődés egy láncszemét tárgyalni. Tudjuk azonban, hogy Lukácsnak nem ez a célja: az ő szemében az fontos, hogy itt van egy irány, amely a nagy költői dráma megvalósítását tűzte ki céljálul; bele kellett ezért vennie művébe és ki kellett mutatni, hogy ez az irány célját nem érhette el. Ugyanekkor azonban Lukácsnak egy másik áramlattal, a romanticizmussal is külön kellett volna foglalkozni, mert hiszen ez is egy sajátlagos drámái ideál megvalósítására törekedett, annál is inkább, mert a romantikának nem megvetendő befolyása volt a későbbi fejlődésre. De Lukács ezt nem teszi, mert szeretne minél előbb a tulajdonképeni modern drámához eljutni. Ezért a francia iránydráma tárgyalására tér át. A Dumas-Augier-féle iránydráma fejtegetése meglehetősen ügyes, csak a romanticizmussal való összefüggésükre kellett volna kitérni és megjelölni azt a *tendence*-t, mely Dumas filst vezetete és mely nem egyéb, mint a Code civil létező paragrafusainak megtámadása.

Az előzmények után a *Heroikus korszak* cím alatt a Hebbelben és Ibsenben meginduló modern drámára tér át. Ezen fejezetei a könyv leg-sikerültebb részei közé tartoznak, míg a következőkben a naturalizmust, a belőle való kibontakozást és végül a mai helyzetet hol több, hol kevesebb szerencsével tárgyalja.

A naturalizmus úttörői közt a Goncourt testvéreket, Zolát, Becquet és Strindberget tárgyalja. Igazán kár volt az első három (Goncourtok és Zola) drámái kísérleteire kitérni, mert a fejlődésre ezirányú működésük semmiféle hatással nem volt. Sokkal célszerűbb lett volna a francia regény-naturalizmus tárgyalása, melyből az egész német drámái naturalizmus származott. Strindbergnél már megkezdí Lukács azt, ami a második kötet egyik legnagyobb hibája: az írók szétszedését, különböző időkben elfoglalt különböző irányai külön tárgyalását. Ez magában még nem volna olyan nagy baj, de Lukács sohasem mondja meg, hogy az író később még más-féle fejlődésen is ment keresztül, és erről csak jóval később értesülünk, amikor már egészen új kapcsolatban tárgyalja.

Sikerültebb a «Freie Bühne»-vel kapcsolatban keletkezett naturalizmus fejtegetése, melynek főképviselőjét, Gerhart Hauptmann, művében négy részre szedi és különböző helyeken tárgyalja! Még nagyobb hibája itt, hogy fejtegetése alapjául tulajdonképpen csak *egy* darab: a *Takácsok* szolgálnak; a többi csak itt-ott kerül megemlítésre, anélkül, hogy bennük is keresné a naturalizmus ideáljának mikénti megvalósítását.

Az impresszionizmusnak és lírai naturalizmusnak nevezett iránynál — mely a II. kötet leggyengébb része — a legkülönbözőbb nemzetiségű írókat hozza össze. Itt szerepel a francia Donnay, Curel, Porto-Riche, a német Hauptmann (*Einsame Menschen* című darabjával) és Schlaf, az osztrák Schnitzler, az orosz Csehov és a longyel Przybyszewski. Lukács ezt az irányt az Anatole France-Bourget-féle pszichológiai regénnyel hozza kapcsolatba, amire bőven felesleges módon kiterjeszkedik. Különösen azáltal válik ez disszonánssá, mert a naturalizmusnál, ahol már fontosságánál fogva is jogosultabb lett volna, nem tért ki a regényre való összefüggés közelebbi vizsgálatára. Itt ez azért is felesleges volt, mert amint ő maga is bevallja, ez irány a fejlődésre semmiféle hatással sem volt.

Maeterlinckről szóló fejtegetése szép és ügyes; nemcsak ez iránynak a lírából való fejlődését világítja meg igen találóan, de azt a nála szokatlan dolgot is elköveti, hogy a költőt irányváltoztatása ellenére sem választja ketté, hanem egységesen tárgyalja. Sajnos, nem így jár el Hofmannsthalnál, akinek működését két részben tárgyalja.

A vígjáték fejtegetésénél meglehetősen sikerült a Shaw és Wedekind tragikomédiájának elemzése. Végül a mai helyzeten, a mostani dráma-irodalmon tekint végig, melynek íróit már nem lehet irányok szerint csoportosítani. Különös előszeretettel Paul Ernst iránt viseltetik.

A könyv anyagának ez ismertetéséből, melyben csak a bővebben tárgyalt írókat emeltük ki, látható, hogy nem egy olyan író került bele, aki bátran elmaradhatott volna. Annál feltűnőbb, hogy vannak írók, akikkel egyáltalában nem foglalkozik, sőt akiknek még nevét sem említi meg.

Ha Rostand-t Hugo-opigonnak tartja, Sudermannt pedig nem elég érdemesnek arra, hogy vele foglalkozzék, ezt meg lehet érteni; de hogy Herviet és Björnont teljesen mellőzi, az megmagyarázhatatlan. Vagy talán nem tudta őket beleszorítani már úgylis eléggé mesterkéltn elkülönítéseibe?

Lukács Györgynek — közbevetőleg megjegyezhetjük — nagy hibája, hogy nincs tudományos szakképzettsége. Ennek tulajdonítjuk azt is, hogy a tudományos munkának még legelemibb követelményét, a bibliográfiát is elhanyagolja. Nálunk tehát még a huszadik század elején is magyarázni kell, hogy feltétlenül kötelessége lett volna az általa használt elméleti műveket összeállítani? Miért jelzi átvételeit csak általánosságban? Sok hivatkozása arról tanuskodik, hogy széleskörű tanulmányokat végzett művéhez, csakhog — igazi tudományos szakképzettség híján — célját még így sem tudta megvalósítani.

A második kötet utolsó fejezete a XIX. századi magyar dráma fejlődésének vázlatos ismertetése. Felületes vázlat. Lukács kevés jót mond a magyar drámáról, csak Katonáról és Madáchról ír elismerő sorokat, de róluk is megállapítja, hogy nem fejlődhettek ki és nem hatottak, mivel Magyarországon sohasem volt filozófiai kultúra. «Kettőjük tehetsége mellett igen kicsinyek a többiek drámaírói kvalitásai.» Ennek ellenére is dicséri a Csongor És Tündét s mond néhány elismerő mondatot Csiky Gergelyről. Amit ezek után — hirtelen nekilendüléssel és nézetváltozással — Rákosi Jenőről állít, hogy Rákosi elméleti tisztánlátásban és költői tehetségben messze felülhaladta összes kortársait, — bóknak megjárja, de komoly és következetes értékelésnek nem. Legalább is merészség és a történeti érzék hiányossága kell ahhoz, hogy szerzünk Szigligetivel két szóban végezzon s ugyanakkor Rákosi Jenőről több mint négy oldalon keresztül értekezzék. Sajátságos kapkodás. Szerző előzőleg lebecsülte a magyar drámaírói kvalitásokat, most — ellenmondás ide vagy oda — szükségesnek tartja megállapítani Rákosi Jenő nagyságát. Eszerint: Rákosi-nak nagyszabásúan elgondolt tragikumfelfogása van; monumentalitása nagyobb, mint az utána következő történeti drámáé; tragikus világfelfogásának alapja olyan, mint a hegy tetején álló fa, amelybe leghamarább csap bele a villám.

Milyen zsonglörködés a szavakkal!

Ime, egy modern esztétikus, aki köztünk nőtt fel s ilyen az ítélőképessége, a «meglátása» a magyar dráma művelőiről. Mennyire lehet egy ilyen kritikuskülföldi «meglátásaiban» bízni? A nagystílű Czákó Zsigmondról és Hugó Károlyról egy megjegyzést sem ad s ugyanakkor — Rákosi Jenőről négy oldalas méltatást.

Magyar értékeiből még egyet, a Herczeg Ferencről szólót. Herczeg drámáiban, szerinte, nem igen van igazi dráma; Herczegből hiányzik a látás mélysége, a gondolkodás igazi következetessége, a problémalátás komolysága, a spontán költőiség; Herczeg még a Bizáncban sem látja drámailag a világot; még ez a darabja is epizódok halmazává esik szét.

Amit a Borról, Gárdonyi darabjáról ír, az jó példa arra, hogyan nem szabad fecsegni egy tudományos munkában. Folytonos keringés egy gon-

dolat körül: «Nem igazi dráma *A bor* sem, Gárdonyi Géza legjobb színdarabja . . . Nem dráma, de nem is akar az lenni . . . *A bor* tulajdonképen nem dráma; nem is igen vígjáték, inkább dramatizált novella, idyll . . . Csak idyll *A bor* . . .» stb. — Mindez egy rövid féloldalon.

Általában a formátlanság s a kellő átgondolás nélkül való kritizálás egyik főhibája a szerzőnek. Kellemetlen bőbeszédűséggel ír. Nyelve magyartalan, kifejezései nehézkesek, mondatalkotása esetlen. Még szókincse is szegényes. Folytonosan idegen szavakat kever mondataiba. Végtetes hibája, hogy gondolatait nem tudja érthetően kifejezni. Nemcsak terjengő, hanem egyúttal zavaros és értelmetlen. Helyenkint vannak ugyan sikerült, sőt egészen értelmes részei (pl. Molnár Ferenc méltatása), de ezek többnyire elvesznek az egyhangú zakatolással dőcögő nehézkes mondatok szürke áradatában.

—r.

Böröcz Marcell: Ferencesek a középkori magyar irodalomban. Pécs, 1911. 193. l.

Hadd idézzem Böröcz Marcell egy idézetét: «Mi magyarok a szt. Ferencről szóló irodalmi művek tekintetében valóságos szentferenci szegénységben szynlődünk.» Nos: Böröcz műve nem gazdagítja ezt a szegénységet. Harminc jó könyvből kiírni egy harmincegyedik rosszat: nem gazdagítása, hanem megterhelése az irodalomnak.

Pedig a bevezetés nagy igényeket támaszt. A szerző szerényen összefoglalásnak nevezi ugyan művét; de nyomban azt mondja, hogy Szent Ferenc életrajzát adni nemcsak stílszerűnek tartotta, «hanem ugy a későbbiek, mint az egész franciskánus szellem megértésére feltétlenül szükségesek is». Ebből azt gondolhatnók, hogy itt nemcsak filológiai adathalmazról, hanem sokkal nagyobb dologról van szó.

Ebben nagyon csalódnánk. A Szent Ferenc életét és a Ferenc-rend történetét adó rövid és rossz kompendium után nem jön más, mint csupasz adatok, amelyek megértésére igazán felesleges volt Szent Ferenc életétől kezdeni a dolgot.

Ami húst mégis rak e csontokra az író, az igen lágy dolog. Meglehető elfogultsággal bizonyíthatja, hogy Szent Ferenc nem volt «pantheista», a középkor nem volt «sötét». Huss vallását «kárhuzatos eretnekségnek» nevezi, Jacobus de Marchia szigorúsága szemmel láthatólag tetszik neki. A történetíró e naiv szubjektivitásán kissé mosolygunk, de mindenesetre megbocsátjuk.

Azonban megüti a szemünket egy szép mondat: «Az irodalmi művek között, melyek Szt. Ferencnek köszönik létüket, kétségkívül a legbájosabb alkotás, a trecento valóságos irodalmi drágagyöngye e mű (a Fioretti), melynek egyes fejezetei, leírásai, elbeszélései oly elbűvölők, mint egy gyönyörű virágsokor, melyet Umbria árnyas völgyeinek illatos, tarka vadvirágiból szedezettett össze egy naiv igéző szépségű leányka». (129. l.)

Csodálkozunk a száraz könyvben e váratlan szép stíluson, e valóságos megérzésén a Fioretti hangulatának . . . Nos: ez a mondat olvasható Kaposi

József egy régi cikkében, a Fiorettiről (Magyar Szemle Emlékalbumba, 1898. 148. l.), csak egy kicsit szebben, így: «Mindamaz irodalmi művek között, melyek létüket közvetve Szt. Ferencnek köszönik, kétségkívül legszebb, legbájosabb . . . . Százados virágok ezek, ... Umbria árnyas, iratos retein mintha csak ma szedte volna egy igéző gyermeklányka őket, hogy azon harmatosan és himporosan feldíszítse velük a szentnek egyik útszéli szobrát.» — És Böröcz Kaposi nevét itt nem is említi, idézőjelnek nyoma sincs.

Ez bizalmatlanná tesz a forrástanulmányok és «a szerzőknek lelkiismeretes megemlézése» iránt is, melyet Böröcz előszavában ígér. Mert forrásainak — a Szent Ferenc-irodalom kútfőinek és főműveinek — felsorolása nagy igényeket kelt; ott látjuk Celanoi Tamás mellett Sabatiert, Wadding mellett Sbaraleát, örülünk, hogy ismeri Fabianus Hungarust, akit a magyar írók úgy elhanyagoltak, holott érdekel nemcsak magyar származása miatt, hanem mint a legrégebb magyar könyv egyik távoli forrásának szerzője; de már az a tankönyvszerűség, amellyel pl. a Bollandistákról köztudomású dolgokat elmond, gyanakvóvá tesz; és valóban, majd minden lapon van jele annak, hogy írónk adatait egyre másodikkézből meríti. Mindjárt Szt. Ferenc atyjának neve, így: *Pierre di Bernardone*, inkább Sabatier olvasására vall, mint Celano vagy a *Legenda Trium Sociorum* tanulmányára. A Fioretti eredetije helyett is mintha a Sabatier által kiadott Floretumot használta volna. De vajjon legalább Sabatiert, Ozanamot lelkiismeretesen olvasta-e? Ime, egy lapnyira a szerencsétlen virágcsokor-hasonlattól ezt leljük: «Ozanam a XIII. századbéli ferences költőről írt könyvében a keresztény szegénység hőskölteményének nevezi e művet (még ma is a Fioretti), mert feltalálhatni benne az eposz összes kellékeit. Az eposz főhős a szeráfi Szent; tanítványai, kik körülötte csoportosulnak, a mellékalakok.» (130. l.)

Most fordítunk egyet Kaposi essayjében is (149. l.): «Ozanam a keresztény szegénység hőskölteményének nevezi e művet s fellelhetni véli benne az eposz összes kellékeit. A főhős a szeráfi atya, körülötte csoportosul . . .» Minek tovább? Így idézi Böröcz — Ozanamot. A másodikból harmadkéz lesz.

Nem lelkiismeretesebb akkor sem, ha magyar dolgokról szól. Itt egészen olyan módon, mint Kaposiból, tehát a szerző nevének említése nélkül, kiír két oldalt (176—177. l.) Pintér Jenő irodalomtörténetéből (I. 236—239. l.), úgy hogy még a jegyzeteket is kiírja! Egyébként megtölti könyvét köztudomású dolgokkal, közli Temesvári Pelbárt egy beszédét, latinul és rossz fordításban; a *Cantico Del Solét* Prónai Antal verseiben (ezt a gyönyörű ritmikus prózát voltaképp nem volna szabad versben fordítani); Vásárhelyi András énekét (ezt tartja a legszebb magyar középkori vallásos költeménynek!), az Ehrenfeld-kódex számos részét és még sok más jól ismert dolgot.

Miért említsünk apró pontatlanságokat, hogy kritika nélkül leír még el nem döntött dolgokat: pl. Szt. Ferenc 12 tanítványának névsorát, melyet a *Liber Conformitatum* említ először (az összes régebbi források csak 11-ről tudnak s ezek neveiben sem egyeznek meg; úgy látszik a 12-es szám csak

a Krisztussal való nagyobb hasonlóság kedvéért kerekedett ki); vagy hogy a Bécsi Képes Krónika szerzőségének kérdését eldöntöttnek veszi? Sok sajtóhiba és ez a nyelvezékünkre kellemetlen szó: Assisii Ferenc (Assisi Ferenc helyett) rontja még folyton a könyvet.

Így indul a mi Szent Ferenc-irodalmunk! A napokban kaptuk a Fio-rettinek egy affektált és komikus félreértésekkel telt fordítását valakitől, kitől különbet vártunk és most Böröcz könyve!

Jól tette volna a szerző, ki úgy tudom, ifjú szerzetes, ha meggondolta volna a Szent Ferenc mondását, amit, ha a hagyománynak lihetünk, az ő prédikáló szerzeteseinek mondott: «Multi sunt fratres, qui totum suum studium ponunt in aquirendo scientiam, extra viam humilitatis; qui cum populo prædicaverint, infantur, cum tamen magis in condemnationem et præjudicium suum prædicaverint et nihil ibi secundam veritatem operati fuerint.» (Coll. Mon. XVI.)

BABITS MIHÁLY.

Tolnai Adél: Mátyás királlyal foglalkozó költészetünk forrásai. Budapest, 1911. 8. r. 40 l. Franklin-nyomda.

A legjobb akarattal sem lehet azt állítani, hogy a budapesti egyetem hallgatóinak bölcsészettudományi értékezései valami magas színvonalon állnának. Minden évben akad néhány dicséretes kivétel, de a nagy átlag jóval alul marad a közepes mértéken. A doktori címért pályázók nem egyszer olyan silány értekezésekkel merészelnek előállni, hogy csodálni kell az egyetemi professzorok jóindulatát és türelmét.

Tolnai Adél értekezése a formásabb dolgozatok sorába tartozik. Ez annál feltűnőbb, mert a női hallgatók disszertációi túlnyomó részben kritikán aluliak. Még a jobban sikerült füzetekben is annyi a fecsegés, kifíras, idézés, annyi az önállótlanúság és esetlenség, annyi a lélektelen cédu-lázás, hogy az olvasónak igazán nagylelkűnek kell lennie, ha bosszúság nélkül végig tud olvasni egy-egy ilyen füzetet. Tolnai Adél legalább elfogadható anyaggyűjtést végzett s helyenkint eredményeket is ért el. Igaz, hogy fejtegetésében *Binder Jenő*, *Vozáry Gyula* és *Gálos Rezső* hasonló tartalmú tanulmányainak hatására lépten-nyomon rábukkanhatni, s feltűnő, hogy nem említ meg olyan költői munkákat, melyekről nem lett volna szabad megfélekednie (így pl. *Erdélyi János*: Mátyás, a szántó; *Jósika Miklós*: A hat Uderszky-leány; továbbá az idetartozó novella-irodalom, hiszen csak Jósikáig nyole novella választja háttérül Mátyás korát, amint *Szinnyei Ferenc* értekezésében olvasható: Novellairodalmunk Jósikáig. 1911.): de azért meglátszik rajta, hogy módszeresen képzett kutató. Minden böbeszédűség nélkül vizsgálja, hogy: 1. milyen költői munkák foglalkoznak Mátyás királlyal 1458-tól kezdve kb. a milléniümig; 2. a fontosabb munkák miféle forrásokon alapulnak; 3. mutatkozik-e a források használatában valami szabályszerűség? Főbb eredményei: a XIX. század elejéig naggyobbára Bonfinius a forrása Mátyás királyról szóló költészetünknek; a XIX. században Fessler, Horváth Mihály, Szalay László és Teleki József. Ugyancsak a XIX. században kezdik felhasználni köl-

tőink a Mátyás király személyével kapcsolatos mondákat, még pedig a magyar eredetűeket és a külföldről beszármazókat egyaránt. Maguk a költők is alkotnak néhány Mátyás-mondát. Elbeszélő költeményekben és színdarabokban egyaránt gyakori Mátyás szerepeltetése.¹ (A költők sorozata: Göröcsöni Ambrus, Bogáthi Fazekas Miklós, Liszti László, Bessenyei György, Szentjóni Szabó László, Virág Benedek, Pálóczi Horváth Ádám, Vályi Nagy Ferenc, Andrád Elek, Kisfaludy Sándor, Kisfaludy Károly, Gaal József, Vörösmarty Mihály, Tóth Lőrinc, Szigligeti Ede, Garay János, Tóth Kálmán, Zalár József, Arany János, Tompa Mihály, Gyulai Pál, Vajda János és még mások. Legjobb a Göröcsöniről szóló rész.)

Míndezen munkákról okos megjegyzések találhatóak Tolnai Adél értekezésében. Különösen ott érdemel figyelmet, ahol fölveti a kérdést: vajjon nem Benczédi Székely István írta-e azt a nyolc soros költeményt, mely *Pesti gyerekek utcai éneke* c. alatt szerepel középkori verses emlékeink között. Ezt a kis éneket, mely Benczédi Székely István világkrónikájában fordul elő, állítólag 1458 elején Mátyás királlyá választása alkalmával, énekelte az örvendező pesti gyerekhad:

Mátyást mostan választotta	Azért mi is választottuk,
Mind ez ország királyságra,	Mint istennek ajándékát,
Mert ezt adta isten nekünk	Kiből isten dicsértessék,
Mennyországból oltalmunkra	És örökre mondjuk: Ámen.

Hallgassuk meg Benczédi Székely István egyik forrásának Thuróczy János krónikájának megfelelő sorait: *... ut comes Mathias regale sublimitur in solinum, annuerunt. Et quid facerent, nisi ut annuerent; dum omne Hungaricum vulgus, latas civitatis per plateas deambulans, puerorumque

¹ Nem lesz talán érdektelen, ha ideiktatjuk néhány olyan munka címét, amelyek a fenti értekezéshez hasonló áttekintő csoportosítással, tehát azonos tárgyak költői feldolgozásaival foglalkoznak. Ez a jegyzék, természetesen, nem tart igényt a teljességre. — *Sebestyén Gyula*: A magyar honfoglalás mondái. I—II. köt. Budapest, 1904—1905. — *Pintér Kálmán*: Szent László király a magyar költészetben. Budapest, 1892. — *Mráz Elek*: Negyedik (Kun) László drámairodalmunkban. Budapest, 1893. — *Nyilasi Rajmund*: Kodexeink Mária-legendái. Budapest, 1902. — *Tordai Ányos*: Kodexeink Mária-himnuszai. Budapest, 1903. — *Varga Damján*: Kodexeink Mária-síralmai. Budapest, 1899. — *Laban Antal*: Az Árpádházi Szent Erzsébet legendák irodalmunkban. Budapest, 1907. — *Bartha József*: A Toldi-monda. Budapest, 1899. — *Bodola Gyula*: Dobó István a magyar költészetben. Kolozsvár, 1908. — *Karenovics József*: Zrínyi Miklós a szigetvári hős költészetünkben. Budapest, 1905. — *Kardos Albert*: Szilágyi és Hajmási mondája a magyar költészetben. Budapest, 1885. — *Váli Béla*: Argyr a magyar költészetben. Budapest, 1882. — *Gulyás József*: Az Argírus-mese feldolgozása. Sárospatak. — *Lázár Béla*: A Fortunatus-mese az irodalomban. Budapest, 1890. — *Viszota Gyula*: Széchi Mária a drámai költészetben. Budapest, 1892. — *Jeszzenszky István*: Széchi Mária a magyar irodalomban. Budapest, 1896. — *Griesbach Ágost*: A budetini-monda. Budapest, 1891. — *Heinrich Gusztáv*: Bánk bán a német költészetben. Budapest, 1879. — *Weber Arthur*: A hűtlen özvegy mondája, Budapest, 1911.

cœtus hinc inde cursitans loqueretur et alta voce clamaret: Matthiam volumus esse Regem; hunc nostra pro tutela Deus elegit, hunc quidem et nos eligamus.» — Mikor Bencédi Székely István ehhez a ponthoz ért világkrónikájának kivonatolásában, prózai beszédét versre fordította: «... mind az egész ország lőn nagy örömben, kinek (Mátyásnak) választása korán még a gyerekek is feljárván az utcán, azt kiáltják vala: Mátyást mostan választotta...» stb. (*Chronica*. Krakkó, 1559. 216. l.)

Régi irodalmunk kutatói jónak látták, hogy XV. századi eredeti magyar verses termékek fogadják el Bencédi Székely István csinálmányát, amiut-hogy Csáthy Demeter XVI. századi Panuóniai Énekét is áttették a közép-korba. Bizonyos, hogy nem jártak el kellő kritikával. Ennek a kis vers-nek középkori eredetét semmi sem igazolja. S valamint törülnünk kellett az «Emlékezzenek régiekrél»-t a vegyesházi királyok korának magyar nyelvű maradványai közül, akként kell a «Mátyást mostan választotta» kezdetű gyermekdalt — Bencédi Székely István versét — visszahelyezni oda, ahová való: a XVI. század közepére. (1559.)

PINTÉR JENŐ.

Incze Henrik: Magyar művészeti almanach az 1912. évre.
XII. évfolyam. Budapest. 250 l. Ára 3 kor.

Színházi és képzőművészeti cseményeink évkönyvének ez idei kötet általános érdekű művészeti és irodalmi cikkeken kívül több oly közleményt tartalmaz, amelyek az irodalomtörténet kutatója számára is érdekel birnak. Ámde a csekély irodalomtörténeti iskolázottságra valló, fölültesen írott cikkek egyike sem felel meg annak a várakozásnak, amelyet a közlemények címe kelt. *Elek Viktor* Népszínműirodalmunk c. cikke a magyar népszínmű fejlődését igéri. Hozzáértő kutató ez összefüggően még alig méltatott drámai műfaj ismertetésével irodalomtörténetünknek jeles szolgálakat tehetett volna. Elek «összelexikonozott» vázlata még csak a további kutatás alapjául sem szolgálhat, minthogy adatai pontatlanok és hiányosak, évszámai gyakran helytelenek és könyvészeti ízű cikkéből számos népszínműírónk neve — csak Vahot Imre, Jókai Mór, Szentpétery Zsigmond, Rátkay László, Monostori Károly, Dankó Pista nevét kell említenem — elmaradt. Alig érdemel több dicséretet *Lugosi Döme* Színésznaplókról és Eöri Pordán Gusztáv színészi naplójáról szóló közleménye. Szegényes memoárirodalmunknak ez az érdekes fejezete sok ismeretlen kortörténeti és irodalmi adatot rejteget. Lugosi egy-két oldalon végigfut ezeken a már többnyire ismertetett színésznaplókon, melyekhez Eöri Pordán Gusztávnak tőle felfedezett naplójegyzetei járulnak. De miért ismerteti pusztán a naplónak első lapjait, amelyek Pordán színészi pályájának kezdetével, az 1862—63. évek érdektelen eseményeivel foglalkoznak? Miért maradt el e színészi pálya további ismertetése, hiszen Lugosi épen a napló folytatását mondja «érdekesnek»? Több figyelemreméltó adatot nyújt az a cikk, amelyben *Radó István* egykorú színházi évkönyvek alapján a pesti és budai német színészet kezdetéről (1760—1799) szól. Ez is olyan fejezete irodalomtörténetünknek, amely Bayer József, Váli Béla ide-

vágó kutatásai és most e kis cikk megállapításai után is még megírójára vár. Ha másért nem, úgy azokért a vonatkozásokért, amelybe a magyar irodalom a német színpaddal az itt vendégszereplő magyar társulatok, a magyar tárgyú német szindarabok és a német fordításban előadásra kerülő magyar színművek kapcsán jutott.

Az almanach függelékeként évről-évre a Magyar Színészeti Lexikon egy-egy fejezete jelenik meg. Az idei kötet a K—L betűket tartalmazza. A lexikonnak, akárcsak az almanach ismertetett cikkeinek feldolgozása megbízhatóság, rendszeresség szempontjából nem állja ki a kritikát.

VÁRADI BÉLA.

Weber Arthur: A hűtlen özvegy történetének egy ismeretlen alakja. Budapest, 1912. 24. l. Athenæum-nyomda.

A *hűtlen özvegy*, *ephesusi özvegy* vagy *ephesusi matrona* név alatt ismeretes keleti mese a magyar irodalomba is eljutott, ahol szintén több feldolgozásával találkozunk. Ezek azonban mind nyugati forrásokra mennek vissza s legnagyobbrészt fordítások vagy átdolgozások. A Weber által bemutatott változat (Petrichevich Horváth Lázár: *Az ephesusi özvegy*. Athenæum, 1840. évf.) fontossága Weber szerint abban van, hogy keleti, még pedig mohamedán eredetű s feltehető, hogy egyenesen keleti forrásból került a magyar irodalomba.

Weber mindenekelőtt azt igyekszik megállapítani, hogy nem kompiációval, hanem szabad fordítással van dolgunk. Petrichevich Horváth Lázár forrása perzsa nyelvű volt s Petrichevich ezt a mesét a keleten utazó gróf Zichy Ödöntől kaphatta.

A Petrichevich-féle változatnak van egy másik fontossága. Magyarázatul szolgál arra nézve, hogy ez a történet mikép s honnan került át Európába. Az Indiában kifejlett keretes elbeszélések egyikével állunk itt is szemben s maga a hűtlen özvegy meséje is indiai eredetű. A keret közismert alakjában azonban sok olyan vonást találunk, melyek az indiai eredetből már nem magyarázhatók meg. Ilyen motívum pl. a bölcs Salamon, zsidó királyra vonatkozó. Salamon egyik kedvelt hőse a keleti meséknek s mondai alakja elkerült azokhoz a népekhez, kikkel a zsidók érintkezésben állottak. Az előttünk fekvő változat Arábiában keletkezett; itt jutott összefüggésbe Salamon király történetével. Arábiában ugyanis Mohamed előtt nagyon sok zsidó lakott s Arábia és Perzsia sokat érintkeztek egymással.

Petrichevich változatának vannak olyan elemei, amelyek *csakis* Arábiában kapcsolódhattak a meséhez. Jellemző, hogy míg egyrészt Petrichevich meséje feltűnő egyezést mutat még a kínai változattal is, melyhez a Talmudban található egyik változat áll igen közel, másrészt kimutatható, hogy Petrichevich forrása nem lehetett sem Petronius, sem bármely más nyugati feldolgozás, hanem keletkezési helynek csakis az arábiai eredet látszik legvalószínűbbnek. W. kimutatja, hogy Krausz Sámuel is téved (Ethnographia, 1904. 312.), mikor az özvegynek a sírnál való virrasztását a Petronius-féle változatban római járuléknak tartja. A mese ezen eleme u. i. már a kínai és indiai mesében is előfordul. Mikor került az arab mese Európába?

Valószínű, hogy a spanyolországi arabok révén, mivel Ibn Zabára spanyol zsidó költő is feldolgozta ugyanezt a tárgyat a XII. században. Az első európai feldolgozó, Johannes de Alta Silva, körülbelül ugyanabban az időben használta fel a *Hét bölcs mester* latin fordításának megírásánál. Az arab és a nyugati kultúra folytonos érintkezése pedig érthetővé teszi, hogyan jutott ez az arab mese a francia barát tulajdonába.

Weber e dolgozatában hasznos munkát végzett. A kérdésre vonatkozó irodalmat szorgalmasan áttanulmányozta. Fejtegetései és következtetései többnyire találók. A tárgy szeretete is látszik művén. Szerkezete kissé laza. Különösen feltűnők indokolatlan ismétlései.

ÁGNER LAJOS.

Csabai István: Kemény János erdélyi fejedelem irodalmi munkássága. Budapest, 1911. 8. r. 65 l. Hornyánszky-nyomda.

Csabai István elmondja Kemény János életének történetét; ismerteti Kemény Genealogiáját, Gilead Balsamumát, Önéletrajzát; végül néhány szót szól Kemény stílusáról.

Kemény János erdélyi fejedelem nemcsak hadvezér és politikus, hanem tudós és író is volt. Első munkáját a Genealogiát 1656-ban készítette. Megírta benne élete viszontagságait születésétől 1655-ig. Második munkája: Gileád Balsamuma. Ezt a művét krimi tatárabsága alatt írta s Lorántffy Zsuzsánna fejedelemasszonynak ajánlotta. A G. B. Dávid 150 zsoldárát tartalmazza különféle csoportosítással. Könyörgések és hálaadó imádságok is vannak hozzácsatolva. A G. B.-val az volt Kemény célja, hogy a zsoldárokat közelebb hozza az emberek mindennapi életéhez. Harmadik munkája: Önéletrajza. Ide sorolhatjuk Leveleit és az Erdélyi hadsereg romlása c. művét. Önéletrajzában, az 1607—1655-ig terjedő időszakot, Leveleiben az 1609—1662. évek történelmét világítja meg. Mint élesszemű író sok érdekes történeti adatot őriz meg Bethlen Gábor és a két Rákóczy György idejéből. Bethlen Gábornak bámulója, II. Rákóczy Györgynek ostorozója. Az utóbbit hazája megrontójának tartja. A történetírást azonban a szerencsétlen lengyelországi hadjárat előkészítésében csaknem annyi hibát ró föl bűnül Keménynek, mint II. Rákóczy Györgynek.

Szerző az eredeti kútfőket használta, de velük nem tudott kellőképen elbánni. Művében csakúgy hemzseg az egykorú művekből vett sok idézet, ami nagyon fárasztóvá teszi fejezetei átolvasását. Tanácsos lett volna Kemény életrajzát az Önéletrajza keretében földolgoznia, hiszen ezáltal igazolhatta volna jártasságát az eredeti kútfők földolgozásában. Újat nem mond, új szempontokat nem tár föl, bár ez lett volna értekezésének egyik feladata. A Keményről szóló újabb földolgozásokat sem ismeri, pedig e kérdésnek elég szép irodalma van. Azt hiszem, hogyha a Keményről megjelent értekezéseket áttanulmányozta volna, akkor e kérdést jobb megvilágításban tudta volna bemutatni. Stílusa a sok idézet miatt szétfolyó s nehezen élvezhető.

BARTHOS INDÁR.

FOLYÓIRATOK SZEMLEJE.

A Hét. 1912. évf. 11. szám, március 17. — *Sn: A modern dráma.* Ezt a bőbeszédű ismertetést csak azért érdemes megemlíteni, hogy rámutassunk, milyen pajtáskodással és lelkiismeretlenséggel gyártják minálunk a kritikákat. A Hét — Kiss József hetilapja — állandóan fészkelődik, valahányszor a M. T. Akadémia vagy a Kisfaludy-Társaság kerül szóba, most azonban jónak látja megállapítani, hogy Lukács György két kötete (*A modern dráma fejlődésének története*), a «grandiózus összefoglalás» méltán hordozza a Kisfaludy-Társaságnak «ennek a kényes területnek címerét». Csak néhány idézetet a derék bíráló áradozásából: «A boldog Lukács... neve elismert itthon és a külföldön... Vannak meghatározásai, melyek halomra döntenek minden régi elméletet és kiindulópontjaivá lehetnek új fölfogásoknak... Magyar író ilyen rengeteg területet még nem igen tekintett át. Az övéhez fogható fegyverzettel nem jelent meg aránylag ennyire ifjú korban...»

Akadémiai Értesítő. 1912. évf. 3. füz. március. — *Gyalokay Jenő: A segesvári ütközet 1849 július 31-én.* Részletes, tisztán katonai szempontból való leírása a végzetes ütközetnek. Petőfivel nem foglalkozik. — *Görgey István végrendeletének* az akadémiát érdeklő pontjait ismerteti a f. évi febr. 26-i összes ülés jegyzőkönyve. A végrendelet négy kézirat megőrzését s időhöz kötött kiadását bízta az akadémiára. Az első (a «Mein Leben und Wirken in Ungarn» magyar fordítása), mint ismeretes, a végrendelet intézkedésétől eltérőleg, még a végrendelező életében megjelent. A másik kettő («Görgey Arthur ifjúsága és fejlődési története a forradalomig» és «Görgey Arthur a száműzetésben 1849—1867».) csak Görgey Arthur halála után adható ki. Végül egy «Havasi gyopár» c. kézirat (tartalma ismeretlen) csak 1920-ban bontható fel. E művek kiadására 4000 koronát hagy. Az összes ülés elvileg elfogadta a megbízást, de végérvényesen csak akkor fog határozni, ha a kellő bírálat alapján az illető műveket kiadásra alkalmasnak találja. Az igazgató tanács magáévá tette e véleményt.

Az Ujság. 1912. évf. 84. szám, április 7. — *Szomori Emil: Magyar darabok külföldön.* Az Ujság szerkesztősége körkérdezt intézett a külföldi színikazgatókhoz, hogy nyilatkozzanak a magyar drámairodalomról és a magyar színpadi szerzők tehetségéről, mivel «az utóbbi időben a magyar

drámairodalom legkiválóbb műveinek megnyíltak a külföldi színházak kapui». A nyilatkozatok (Bécs, Berlin, Hamburg, Frankfurt, Páris, London) igen udvariasak: néhány elismerő frázis s néhány modern író megdicsérése. (Molnár Ferenc, Lengyel Menyhért, Bródy Sándor, Biró Lajos.) Egyedül *Karczag Vilmos*, a magyar származású bécsi színi direktor szólt a kérdéshez alaposabban. Karczag felvilágosította Az Ujság színházi rovatvezetőjét, hogy az idegenbe való kijutás nem az utóbbi évek vívmánya. Kiválóbb magyar szerzők *régebben is* kijutottak külföldre, pedig akkor még nyoma sem volt a mai nagy üzleti élelmességnek. «Fiatalkorom magyar íróként volt akkor az útja» s külföldön mégis nagy sikerrel adták Szigligeti Ede, Madách Imre, Jókai Mór, Tóth Ede, Csepreghy Ferenc, Dóczy Lajos, Csiky Gergely, Herczeg Ferenc, Murai Károly, Karczag Vilmos, Gerő és mások darabjait.

Budapesti Hirlap. 1912. évf. 73. szám. március 26. — *Gesztesi Gyula: Radvánszky Teréz.* Megemlékezés Kazinczy Ferenc kedves barát-nőjéről. Tárcastílusban való feldolgozása azoknak az adatoknak, melyeket e tárgyra vonatkozólag nyomtatott és kéziratot források alapján először Baros Gyula állított egybe. (*Kazinczy Ferenc és Radvánszky Teréz.* Kisfaludy-Társaság Évl. XLII. köt.)

Ugyanezen napilap 76. sz. március 29. — *Alexander Bernát: Herman Ottó.* Társasköreink közül aránylag a Lipótvárosi Kaszinó áldoz legtöbbet a tudomány és irodalom gyánolítására. (Talán nem kell külön kiemelni, hogy ez a gyánolítás abszolút értelemben véve a lehető leg-szerényebb.) A L. K. az 1908–1910. évkörben megjelent magyar tudományos munkák közül, Alexander Bernát jelentése alapján, Herman Ottó *A magyarok nagy ősfoglalkozása* című művének ítélte oda azt a jutalmat, melyet a formai szépségükkel is kiváló tudományos munkák megkoszorúzására alapítottak. Alexander kiemeli bírálatában Herman Ottónak a tudomány népszerűsítése terén szerzett nagy érdemeit s azt is, mennyire önálló egyéniségű mestere minden kutatásnak s mennyire nagy művésze a magyar nyelvnek. «Szép harmóniát látok Herman egyéniségében. Tüzes lélek és tüzes nyelv; egyéni gondolkodás és elragadó egyéni előadás. Univerzalitásra törekvő ember, ki minden erejét egy nagy nemzeti probléma szolgálatába szegődttette. Ma hetvenhét éves, de friss erővel dolgozik.»

Budapesti Szemle. 1912. évf. 4. szám. április. — *Széchenyi «Garat» c. művének bevezetése.* Viszota Gyula felfedezte Széchenyi István hátrahagyott kéziratai között Széchenyinek «Garat» c. ismeretlen művét; ennek bevezetését közli a B. Sz. (L. a folyóiratunk 145. lapján közölt ismertetést.) — *Munkácsi Bernát: Hunfalvy Pál emlékezete.* Hunfalvy munkái közül ismerteti Magyarország Ethnographiáját, a székelyek eredetéről szóló vitáit, s a nyolcvanas évek ugor-török háborúját. Szól Hunfalvy néprajzi munkásságáról s belekezd oláh történeti kutatásainak ismertetésébe. — *Kemény Zsigmond: Élet és ábránd.* Regény. 4. közlemény. —

Császár Elemér: Komjáthi Jenő. Jogos-e az a kívánság, mely Komjáthit elsőrangú íróink körébe akarja emelni: erre akar választ adni az értekező. Mindenekelőtt feltűnik neki, hogy K. költészete főképen gondolati líra. Problémái annyira egyéniek, hogy e tekintetben egészen sajátos jelenség. Érzelmei úgyszólván gondolatok alakjában kristályosodnak ki. Komjáthit korlátlanul csapongó fantáziája pantheistává tette, anélkül azonban, hogy eljutott volna a pantheismus tiszta felfogásához. Nagyon bántó költészetében az én-nek beteges túltengése. Érthetetlen és értéktelen retorikus szóvirágainak zavaros egyvelege «minden szavával elárulja, hogy egy ki nem forrott, filozófiailag ki nem művelt lélek mélyéből kerültek elő». Költői dikcióját dicsérhetni, de pl. a nyelven gyakran tesz erőszakot. Egyáltalán nem lehet benne fölfedezni a zsenit. S mégis, életfrója, Sikabonyi Antal olyan magasztaló hangon írt róla, aminőre nincs példa tudományos követelményekkel fellépő könyvben. «Ez a hang csak újabb időben s csak újságokban hallatszik, ha Komjáthi szellemi rokonáról, a nála tehetségben talán, őszinteségben mindenesetre kisebb Ady Endréről beszélnek.»

Egyetemes Philologiai Közlöny. 1912. évf. 4. füz. április. —

Papp Ferenc: B. Kemény Zsigmondnak «Izabella királyné és a remete» c. regénye. K. Zs. első regényéből eddig csak az Athenæumban s a Nemz. Társalkodóban megjelent részlet volt ismeretes. Papp Ferenc most a puzstakamarási kéziratok közt megtalálta többé-kevésbé kidolgozott részleteit, melyekből, a szintén fennmaradt vázlatok s tervrajzok segítségével elég világosan kialakul a regény képe. Hőse egy Gyula nevű lovag, ki rajongó híve s eszköze Martinuzzi politikájának; mikor azonban az a gyanú fogamzik meg benne, hogy Martinuzzi csak hatalomra vágyik s nem közös eszményükért, a harc egységéért, küzd: följelenti cselszövényeit s így, közvetve, okozójává lesz a barát meggyilkoltatásának. Csak azután tudja meg, hogy a barát neki természetes atyja volt; de tragikuma akkor válik igazivá s teljessé, mikor kiderül Martinuzzi céljainak szentsége. Forrásai a történeti adatokra: Bethlen Farkas, Engel, Pray. De szabadon alakít; hatása alatt áll a korabeli romantikának (Scott, Jósika); gyermekkori benyomásai a színtér festésében érvényesülnek. A tragikumról való felfogása már époly érett, mint későbbi műveiben. — **Gálos Rezső** méltánylással ismerteti az Embernek Próbája kiadását, melyet Harsányi István rendezett sajtó alá. — **Király György** is dicsérettel szól György Lajos Szép Magelona kiadásáról. — **Heinrich Gusztáv** két programértekezést ismertet: Pickel Ferencét (Katona és Grillparzer), mely naiv összehasonlítást erőszakol a két Bánk-tragédia közt, és Josef Gross-ét (Szilágyi und Hajmási), mely a monda három költői feldolgozásának lefordításával igen jó szolgálatot tesz. (Mind a négy munkát bírálta folyóiratunk az 1—4. füzetben.) — A Vegyések rovatában **Bayer József** kimutatja, hogy a Gindl-Reimann-féle Telemak és Kalypso c. énekesjáték (mely Váczott 1795-ben nyomtatásban is megjelent) nem került színrre. — Egy A. jegyű eikkiró megrója Vargha Damjánt, mert «A Te Deum for-

dítása kódexeinkben» c. folyóiratunkban megjelent dolgozatában nem hivatkozik Frick Józsefre, ki őt e téren megelőzte (A középkori magyar himnuszköltészet. 1910.); *m* pedig Galamb Sándort rójja meg, hogy az Irodalomtörténet 62. lapján közölt adalékát már régebben közölte egyik dolgozatában. (A magyar népdal hatása. 1907.)

Élet. 1912. évf. 14. szám. április. 7. — *Rákosi Jenő: Ifjúkori emlékeimből.* Önéletrajzi adatok abból az időből, amikor Thaly Kálmán még híres poéta volt.» — *y. i.: Látogatás Gárdonyinál.* Gárdonyi egri otthonának a leírása. — *Magyar vagy francia?* «Mi okosabb dolog, az-e, hogy a kolozsvári egyetem a maga francia katedrájára magyar ember kinevezését óhajtja, vagy az, hogy a katedrúra a vallás- és közoktatásügyi minisztérium egy francia embert akar kinevezni?» E kérdéshez tanulságos megjegyzéseket fűz a névtelen cikkíró s eseteket sorol fel annak igazolására, mennyire pórul jártunk egyik-másik ilyen, idegenből felhajszolt külföldi lektorral vagy dócenssel. Megegett pl. az is, hogy egy *portugált*, aki egy *német* egyetemen *olasz* nyelvet tanított, elhozta ide, a *magyar* egyetemre, *francia* tanárnak; az illető, akit minden különösebb érdem nélkül fényes pozícióba helyeztek, mikor alkalma nyílt, mindjárt itthagytta Magyarországot. Hogyan neveljenek az ilyen külföldi vándor-tanítók magyar tudósokat?

Erdélyi Lapok. 1912. évf. V. köt. 1. szám. március 30. — Az Erdélyi Irodalmi Társaság e számtól kezdve alakította át Kolozsvárt megjelenő szépirodalmi és kritikai folyóiratát hetilappá. (Szerkesztők: gróf Bánffy Miklós, Kovács Dezső és Kiss Ernő.) — *Márki Sándor: Napló Arad ostromáról.* Felhívja a figyelmet Kovách Ernő negyvennyolcas honvédtiszt naplójának három kötetes kéziratára, melyből egyes részek már nyomtatásban is megjelentek. A szabadságharc történetére nézve érdekes forrásmű. — *k. e.* nagy elismeréssel ismerteti a kolozsvári drámatörténeti ciklust, bár némely darabot, mivel semmi irányt sem jelölnek, mellőzhetőnek tartott volna. (*Csokonai*: Gerson; *Kisfaludy*; *Pártütők*; *Szigligeti*: II. Rákóczi; *Jókai*: Szigetvári Vértanúk; *Dóczi*: Csók; *Lengyel*: Tájfun; *Herzeg*: Déryné.) Ellenben felveendőek lettek volna, a romantikus drámák jellemzésére, *Vörösmarty*: Marót Bánja és *Obrnyik*: Brankovicsa; továbbá *Csikytől* a Nagymama helyett a Proletárok; ezenkívül *Madách*, *Berczik* és *Csepreghy* egy-egy darabja.

Katholikus Szemle. 1912. évf. 4. füz. április. — *Fraknói Vilmos: A római magyar szeminárium története.* Fraknóinak régi gondolata, hogy közrebecsása Szántó István XVI. századi magyar jezsuita irodalmi hagyatékát. Ezúttal bő kivonatokban, jó magyar fordításban ismerteti azt a latin kéziratot, melyet Szántó István a római magyar szeminárium keletkezéséről és első fejlődéséről írt s a vatikáni könyvtárban helyeztet el. (1579.) — *Bittenbinder Miklós* Várady Zoltán Mailáth-életrajzát ismerteti. (A füzet tavaly jelent meg e címmel: *Gróf Mailáth János szerepe a magyar*

irodalomban. Mailáth a magyar irodalomtörténetírás terén Toldy Ferenc közvetlen előde, emellett a magyar népmesék gyűjtésében is nevezetes szerepe van. Méltatlanul feledett író, kinek életéről és munkálkodásáról Várady Zoltán füzetéből igen jól lehet tájékozódni.)

Korrespondenzblatt Des Vereins Für Siebenbürgische Landeskunde. 1912. évf. 1. szám. január. — *Schullerus Adolf* bírálja Zóbel Ernő tavaly megjelent doktori dolgozatát: *Heltai Gáspár dialogusa a részegségről és tobzódásról. (1552.)* A dolgozat, a bíráló szerint, szorgalomról és művelődéstörténeti jártasságról tanúskodik, de egyúttal arról is, hogy a szerzőben nincs kellő filológiai gondosság. Heltaiból vett idézetei feltűnően hibásak.

Magyar Figyelő. 1912. évf. 6. füz. március 16. — *Antal Géza: Széchenyi és a magyar nemzeti egység.* A magyar faj biztosítása, erőinek mennél tökéletesebb fokra fejlesztése volt Sz. főgondolata. Megvalósításának feltétele a nemzeti egység. Ezzel szemben a tényleges állapot sokféle széttagoltságot (felekezeti, nemzetiségi) mutatott már akkor, s még inkább ma. Innen kezdve a cikk a mai állapotokkal foglalkozik. — *Balta Ignác: Tövískes látogatóm.* Mikszáth posthumus kötete alkalmából eleveníti fel a «nagy palóc» némely írói jellemvonását.

Magyar Nyelv. 1912. évf. 3. füz. március. — *Simai Ödön: Kazinczy Ferenc nyelvújítása.* XXIV. közl. Kazinczynak stílus-, s ebből szükségkép kifejlődött szóújító tevékenységében, Klopstock a mintája; újításait a Klopstockra támaszkodó német elméleti fejtegetésekkel igazolja (Klopstock: *Von der Sprache der Poesie*; Herder: *Fragmente zur deutschen Literatur*; Gedike: *Gedanken über Purismus und Sprachbereicherung*). Földi is, kinek Nyelvkönyvét Kazinczy jól ismerte, a nyelvújításra vonatkozó javaslataiban valósággal kivonatolja Gedike értekezését. — *Lehr Albert: Arany-magyarázatok.* «A Betyár» c. néprománé c. versszakában: «El merete mondani kapitány úr is felőle: Hejh, ha írni tudna, káplár lehetne belőle» — «el merete mondani» azt jelenti, hogy oka volt rá, elmondhatta. Ismerteti egyúttal a «mer» ige egész szerepkörét. — *Trencsény Károly: Életpuszta.* Vörösmarty Keszérü Pohár-jában ez összetétel élettelen, élet nélkül valót jelent. — *A Bécsi-kódex forrása.* Mészöly Gedeonnak sikerült összeállítania a Bécsi kódex egész, eredeti latin szövegét különböző egyházi atyák szentírás-magyarázataiból, glosszáiból, különféle példányokból, kiadásokból.

Magyar Nyelvőr. 1912. évf. 3. füz. március. — *Kardos Albert: Nyelvújítás és helységnevek.* Számos nyelvújítási szó meglévő helységneveink formájára alakult. Ezúttal mintegy 40 oly szót sorol fel, amely teljesen azonos hangtesttel fordul elő a helységnevek és a nyelvújítás alkotásai közt (Alag, Bárca, Csatár, Gyógy, Modor, Rém, Szerep, Terep, Virány stb.). — *Vikár Béla: A magyar versidomról.* Gábor Ignác magyar vers-

elméletéhez szól hozzá. Kifogásolja, hogy ritmizálásában a mai hangsúlyt veszi alapul, s ütem-előzőt vesz fel, minek népi emlékeink ősi rétegében nyoma sincs. Abban igazat ad neki, hogy a magyar versbeli ütem súlytalan szótagjai váltakozó számúak, holott az ütemek egyenlők. «Gábor a magyar nemzeti versidomot akarta fölfedezni. E helyett fölfedezte az ó-germán versidomot nálunk és oly rokon népeknél, amelyek ősiségük-ből teljesen vagy jócskán kivetkőzve, idegen népköltésből merítenek. Így nem csoda, hogy hamis eredményekre jutott. A magyar versidom csakugyan az, aminek Arany és Négyesy mondja. Csak egy kis igazítást bír el . . . ; ezt is oly adatok alapján, melyeket a magyar népköltésnek újabb, . . . behatóbb . . . buvárlata szolgáltat.» — *Gábor Ignác: Szent Margit verses legendája.* A Margit-legendában található egynéhány ritmusosnak látszó sor alapján, azt a gondolatot kockáztatja meg, hogy a Margit-legendá írója egy magyar nyelvű, még pedig verses Margit-legendát is ismert, mely az ősi négyütemes ritmusban zengett, s melynek helyeit olykor szándékosan, olykor öntudatlanul szötte be munkájába. (Kissé sok, amit újabban némelyik «kutató» megenged magának az új elméletek gyártása terén!) — *Vargha Damján: Ave rosa sine spinis himnusz kódexünkben.* A Thewrewk- és Pozsonyi-kódexben előforduló «Ave Maria»-imádság magyarázat; kódexirodalmunkban négy, hasonló szerkezetű, ill. tárgyú imacsoport van, melyek lelőhelyét a cikk pontosan feljegyzi. — *Kiss Ernő: Vörösmarty jelzői és összetett szavai,* rövid részlet egy nagyobb munkából, mely, úgy látszik, Vörösmarty költői látása és kifejezése viszonyát tárgyalja. — *Pápay József: Ki hát a Gyulafehérvári Glosszák szerzője?* Se nem Vataкаи János, mint Varjú Elemér vélte, se nem Ujtatai, mint Tagányi Károly olvasta, hanem Vathai János. Az előbbi hibás olvasatok onnan származtak, hogy a következő szó elejét is hozzá olvasták a névhez; holott a név után pont is van. (Akármelyik olvasás a helyes, kérdés: hogy ebből a mondatból, hogy «iste liber est Fratris Johannis de Vatha concessus fratri Petro» — valóban az következik-e, hogy János barát szerzője volt a Gyulafehérvári Glosszának, vagy pedig csak az, hogy tulajdonosa volt a könyvnek? Egyébiránt a név helyes olvasására vonatkozólag még meg kell hallgatnunk Varjú Elemér hozzászólását is.)

Magyar Társadalomtudományi Szemle. 1912. évf. 3. szám. március. — *Gróf Andrásy Gyula: Széchenyi politikája.* Széchenyi politikai céljai igazak voltak, de politikai pályája nem volt győzelmes. «Sohasem volt a nemzet politikai vezére. Előbb Wesselényi, azután Deák, majd Kossuth és később újra Deák befolyása vált döntővé, sohasem az övé». A nagyközönségnek szánt dolgozat hosszasan ismerteti Széchenyi főbb gondolatait s Kossuth Lajossal folytatott küzdelmét.

Múzeumi És Könyvtári Értesítő. 1912. évf. 1. füz. március 15. — *Harsányi Istrán: A sárospataki ref. főiskolai könyvtár három, eddig is-*

meretlen passionisa. A passiót, mely a négy evangyélista előadásában Jézus szenvedésének és halálának történetét tárgyalta, rendszerint nagy-pénteken, szóló-énekléssel, olvasta fel a református énekvezér. Erdélyi Pál a magyar írott énekeskönyvekről szóló egybeállításában (Magyar Könyvszemle, 1899. évf.) két passió-s-kéziratot írt le (1716., 1725.), most Harsányi István három ismeretlen passionális leírásával gyarapítja tudásunkat. (1732., 1733., 1791.) Mindhárom passionális szövege és kótázása az I. Rákóczi György-féle Öreg Graduálból van véve; csak itt-ott van némi betoldás.

Nyugat. 1912. évf. 7. füz. április 1. — *Ignotus: Laissez faire*. A Társadalomtudományi Társaság f. é. márc. 19-én vitát indított meg az irodalom és társadalom viszonyáról. E vitához Ignotus tartott bevezető előadást. Kétségtelennnek tartja «az esztetikának s ezzel az esztetikai értékmérésnek és megállapításnak is társadalmian determinált voltát.» Az irodalmi mű értéke azonban nem a benne kifejezésre jutó társadalmi ideáltól függ, hanem a kifejezés minőségétől. A politika akkor veszi legnagyobb hasznát a művészetnek, ha teljes szabadságot biztosít neki.

Ország-Világ. 1912. évf. 14. szám. március 31. — *Az első Madách-szobor*. A magyar szabadkőművesség megszerezte Köllő Miklós szobrászművész hagyatékából Madách gipsz-szobrát s két példányban ércebe öntette. Az egyik szobrot a Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy budapesti palotájában állították fel; a másikat az Alsósztrégován létesítendő Madách-mauzoleum egyik fülkéjében fogják elhelyezni. (Bizonyos, hogy Madách Imrével mostohán bánt el az utókor. Szobor mind ez ideig nem örökölte meg emlékét; összes műveinek kritikai kiadása még mindig késik. Hagyatéka, kéziratai, könyvei, emléktárgyai összezsomagolva, rendezetlenül hevernek; alsósztrégovai sírja elhagyatott, gondozatlan.)

Pesti Hírlap. 1912. évf. 84. sz. április 7. — *Vasadi Ottó: Látogatás a francia irodalom jeleseinél*. A P. H. párisi levelezője hosszas utanjárás után bejutott a francia Akadémia hat tagjához s választ kért tőlük néhány kérdésre. Az eredmény a magyar irodalomra nézve meglehetősen szomorú. A nagyhírű francia írók Magyarországról többnyire csak annyit tudnak, hogy — van; a magyar irodalmat pedig még hírből is alig ismerik. Sőt az egyik halhatatlan, *Jules Lemaitre* leplezetlen álmélkodással kérdezte: «Hogyan, hát önöknek szintén van kifejlett nemzeti irodalmuk? És színpadi szerzőik is vannak? És Budapesten a színházban magyar nyelven játszanak?» *Émile Faguet* emlékezett Jókai és Petőfi nevére, bár ez utóbbit összetévesztette a valamikor Párisban élő Justh Zsigmonddal; tudott egyet-mást Huszár Vilmosról, a Revue De Hongrie szerkesztőjéről és Haraszi Gyula egyetemi tanárról. *Marcel Prévost* és *Henri Lavedan* Jókait, *Henri de Regnier* Madáchot és Katonát említette. *Eugène Brieux*-nek egy név sem jutott eszébe.

Protestáns Szemle. 1912. évf. 3. füz. március. — *Gyöngyösy László: Gyöngyösy István tanulópályája.* Gy. I. az ungvári iskolában tanulta meg az írást-olvasást s a latin nyelv elemeit; innen került Eperjesre, majd Sárospatakra, ahol kiváló tanárok tanították. Jogi tanfolyam még nem volt az akkori protestáns főiskolákban; országos lírú jogi tudományút gyakorlati úton sajátította el. (Nagy kár, hogy a szerző nem jelöli meg forrásait. Sok érdekes dolgot mond el Gyöngyösről, de teljes tájékozatlanságban hagyja az olvasókat elbeszélésének hitelességére nézve. Ma már megszoktuk, hogy a főszöveget, amely a kutatások eredményét adja, a lap alján forrásidézések vagy a vonatkozó irodalomra való utalások kísérik.)

Revue De Hongrie. 1912. évf. 3. füz. március. — *Miklós Ferenc: Les méfaits d'une encyclopédie française.* Nemrég jelent meg Franciaországban egy 12 hatalmas kötetből álló «Encyclopédie universelle du XXe siècle», melynek munkatársai közt a legelőkelőbb nevek szerepelnek. Hazánkat illető cikkei tele vannak a legbotrányosabb baklövésekkel, tudatlansággal és ferdtéssel: Jókai a Reichstagban volt képviselő s Bécsben halt meg; hazánkban 18 népfaj lakik, melyek egymással folyvást veszekednek; a jazigok, kvádok, dákok, avarok, hunnok leszármazottai vagyunk s keveredtünk a Duna menti népekkel, úgymint a zsidókkal, bolgárokkal, kazárokkal, kunokkal és németekkel; hazánk a tulajdonképeni Magyarországból, Horvát-Szlavonországból, Erdélyből és a Temesi bánorságból áll; az ország közepén van a Pusztá, melyen egykor Pannonia erdőségei terültek el; a magyar protestáns egyházat egy Bécsben székelő consistorium igazgatja. Budapestet az enciklopédia nem ismeri. Közjogi s földrajzi torzításairól ne szóljunk többet. Irodalmunk ismertetése néhány üres mondat, a képtelenségig eltorzított névsorral. Régi költőink többek közt: valami Zalkar, Hunyade és Dobner; XVI. századi történetíróink pl. Burtlia, Temesvari; XVI—XVII. századi költőink közt Kakangi és Paskó nevét olvashatjuk; XVIII. századvégi ujjászületésünk Czokonai nevéhez fűződik; József császár a németet rendelte hivatalos nyelvül, s a kik nem tudtak úgy, latinul írtak. A két Kisfaludi és Berzengi körül többek közt egy Vies, Kosinczi és Czuscor csoportosultak; Arany Toldija a magyar haza megszemélyesítése; XIX. századi elbeszélőink sorában Korok, Sipoly, Coetroes és Keineng neve olvasható. Miklós Ferenc nemcsak rámutat a hibákra, hanem ki is igazítja a fontosabbakat; így pl. nyelvrokonságunkról s irodalmunkról jó kis áttekintést ad. Megjegyzendő, hogy a magyar «typust» is bemutatja az enciklopédia egy házaspár képében, melyet a Revue de H. is átvesz a magyar olvasó mulattatására: a férfi még csak hagyján, de a nő a tót, oláh és eszkimó viseletnek és faji jellegnek érdekes keveréke. Ha politikai fogás, ha nemzetiségi szenvedély ferdtíti el a tényeket: meg tudjuk érteni. De ki fejt meg: miért tudatlan a tudomány, mikor rólunk van szó? Ilyen esetben nincs más felelet, mint aminőt e cikk ad: kimutatni a tudatlanságról, hogy tudatlanság. S mikor a Revue de Hongrie ily természetű cikknek helyet adott,

valójában nem hazafias, hanem tudományos szolgálatot és kötelességet teljesített.

Sárospataki Református Lapok. 1912. évf. 11. szám. március 17. — *Adakozásra való felhívás Erdélyi János sárospataki szobrára.* 1814 április 1-én lesz Erdélyi János születésének századik évfordulója. A sárospataki főiskola két önképzőköre (az akadémiai ifjaké és a főgimnáziumi ifjúságé) felhívást intéz a magyar tudomány és irodalom barátaihoz, hogy támogassák az Erdélyi-szobor felállítására irányuló mozgalmat. Az adományokat a sárospataki főiskola pénztári hivatalához kell küldeni. «A főiskolai ifjúságot egyszer már meghallgatta, megsegítette a magyar társadalom; bizonyítja a főiskolai kertben álló Tompa-szobor, mely 1896 óta várja ott a hozzá méltó társat. Ne várankoztassuk tovább! Állítsuk mellé az Erdélyi Jánost!»

Századok. 1912. évf. 3. füz. március. — *Gagyí Jenő* részletesen ismerteti Alexics György és Sztripszky Híador kiadványát (*Szegedi Gergeley énekeskönyve XVI. századbeli román fordításban. Protestáns hatások a hazai románságra.* 1911.), s elfogadható érveléssel bizonyítja, hogy a nevezetes román nyelvű énekeskönyv fordítója nem volt magyar ember. — *Kiss István* hosszadalmasan polemizál Viszota Gyulával, aki az ő könyvét (*Az utolsó nemesi felkelés.* 1909.) a Századok múlt évi folyamában szigorúan megbírálta. *Viszota Gyula* folytatólag újabb érveket hoz fel annak igazolására, hogy Kiss István nem járt el kellő kritikával forrásai értékelésében s nem a történetíró tárgyilagosságával, hanem a nemesség iránt érzett «szeretet szenvedélyével» védte az utolsó insurrectiót.

Uránia. 1912. évf. 4. szám. április. — *Pup Károly: Tóth Ede kiadatlan levelei.* Közli T. E. két levelét, melyeket még vándorszínész korában írt (1864., 1868.). — *Marczinkó Ferenc* Csűrös Ferenc debreceni nyomdatörténetét ismerteti s elismeréssel szól Debrecen áldozatkészségéről is. «De a város áldozatkészségében egy olyan jelenséget látunk, mely teljesen érthetetlen, meglepő, hihetetlennek látszó. A szerző egy helyen azt említi, hogy a városnak és a nyomdának a XVI. századbeli egymáshoz való viszonyát azért sem tudta teljesen megvilágítani, mert nem tudta kieszközölni, hogy átkutathassa Debrecen város «magánlevéltárát». Már azt sem tudjuk megérteni, ha uralkodóházak elzárják magánlevéltáraikat a kutatás elől; de hogy egy magyar kulturváros, midőn egyik legfontosabb intézményének, büszkeségének történetét iratja meg, saját megbízottja elől elzárja a tudományos kérdések tisztázásának lehetőségét, ez nemcsak a tudomány iránti, főleg egy kulturvárosra nézve, kötelező tisztelettel nem fér össze, hanem árnyat vet arra az igazán nemes áldozatkészségre, mellyel ezen, ismételjük, értékes és becses munka megjelenését lehetővé tette.» — *Benkőczy Emil* komikus színházi bírálatokat közöl a Honművész 1836. évf.-ból. — *Az Uránia Magyar Tudományos Egyesület* ez idei közgyűlésének jegyzőkönyve szerint az Egyesület tagjainak s a folyóirat

előfizetőinek száma 2149. A folyóirat olvasó közönsége egyre szaporodik, s a munkatársak csapata is erősödik, «amit szerkesztőségünk nagy örömmel lát, mert jelentékeny szolgálatot vél teljesíteni azzal, ha különösen a vidék jelesebb fiatal írói teret és ezzel kedvet kapnak a munkálkodásra s így nehéz irodalmi s kiadói viszonyaink között megnyerjük, talán megmentjük őket a magyar kulturának.»

Vasárnapi Ujság. 1912. évf. 13. szám. március 31. — *Petelei István elbeszélései.* E névtelenül megjelent, rövid cikk tele van finom megfigyelésekkel. A cikkíró nagy elismeréssel szól Peteleiről: «akik annak idején, első megjelenésükkor olvastuk novelláit, el nem múló irodalmi élményeink közé soroljuk hatását. Annak a nemzedéknek, amely a nyolcvanas évek irodalmának jellemét adta, — ma már kétségtelenül megállapíthatjuk — ő volt Mikszáth után a legkiválóbb művésze, egy dologban pedig fordulót jelent: ő volt az első, aki a régebben divatozó mese-novella helyett, amelyben a külső történeten, a mesén van a hangsúly a befelé forduló, a lelki történetet hangsúlyozó novellát kezdte nagyobb nyomatékkal és tudatos művészettel művelni s ezzel megindította a novella újabb fejlődését irodalmunkban. Ezt az irodalomtörténeti jelentőségét leszámítva is kiváló művész volt, finom festője a lelki gyötrődéseknek, az erdélyi kisvárosok és faluk különös hangulatainak, a félbemaradt, önmagukba roskadó, szűk lehetőségek közt nagy szenvedélyekkel viaskodó kicsiny emberek kicsiny hullámgűrűket vető, de mély örvényeket feltáró életének és nemes zamatú mestere az erdélyies színtű, jellemzetesen tömör, szűkszavú magyar prózának . . . Ha a mi közönségünk nem volna olyan mértéktelenül feledékeny és irodalmi érdeklődése kissé bensőbb volna, akkor most kellene elkövetkeznie Petelei posthumus népszerűségének. Ehhez azonban mindenekelőtt erősebb irodalmi közvélemény kellene, mint a milyen nálunk van.» A névtelen cikkíró ezután még kiemeli az orosz regényírók közül Turgenyevnek Peteleire tett hatását, szemben Gyalui Farkassal, aki *Az élet* elé írt bevezetésében tiltakozott az orosz hatásnak Peteleivel szemben való emlegetése ellen. (Kár, hogy az ilyen értékes fejtegetések egy hetilap hasábjain látnak napvilágot. Ez, sajnos, annyit jelent, hogy — épen úgy, mint az ujságcikkekről — alig vesz valaki róluk tudomást, s néhány hét múlva teljesen nyomuk vesz.)

FIGYELŐ.

Drámatörténeti ciklus a kolozsvári Nemzeti Színházban.¹

A mióta a magyar dráma keletkezésének, fejlődésének, útirányainak a történetével foglalkoztam, mindig sarkalt az a gondolat, hogy az egymásra hatást, az egymásra kapcsolódást az elméletnél sokkal élesebben tudná bemutatni a gyakorlat. Foglalkozni kezdtem tehát azzal a tervvel, hogy drámaírástunk legrégebb nyomaitól kezdve kronologikus rendben, sorozatos előadások keretében adassam elő legjellegzetesebb színpadi műveinket.

1911. október 7-étől kezdve 1912 március 30-ig huszonhat estét szenteltem arra, hogy a magyar dráma fejlődését bemutassam. Kezdtük Sztárai Mihállyal, befejeztük Herczeg Ferencel, a következő sorrend szerint:

Sztárai Mihály: *Az igaz papságnak tüköre*. Névtelen: *Omnia vincit amor*. (E bevezető két darab egy estén: 1911 október 7-én.) Bessenyei György: *A philosophus*. Csokonai Vitéz Mihály: *Gerson du Malheureux*. Katona József: *Bánk bán*. Kisfaludy Károly: *Pártütők*. Vörösmarty Mihály: *Csongor és Tünde*. Gaál József: *Peleskei nótárius*. Teleki László: *A kegyenc*. Nagy Ignác: *Tisztújítás*. Szigligeti Ede: *Szökött katona*. Hugó Károly: *Báró és bankár*. Szigligeti Ede: *A csikós*. U. az: *II. Rákóczi Ferenc fog-sága*. U. az: *Liliomfi*. Szigeti József: *Vén bakancsos és fia a huszár*. Jókai Mór: *Szigetvári vértanúk*. Rákosi Jenő: *Aesopus*. Dóczy Lajos: *A csók*. Tóth Ede: *Falu rossza*. Csiky Gergely: *A nagymama*. Herczeg Ferenc: *Bizánc*. Gárdonyi Géza: *A bor*. Lengyel Menyhért: *A Taifun*. Bródy Sándor: *A tanítónő*. Molnár Ferenc: *Az ördög*. Herczeg Ferenc: *Dériné ifjasszony*. (E befejező darab 1912 március 30-án.)

A darabok megválogatásánál igen sok szempontot kellett figyelembe venni. Az előadhatóságot első sorban. Mert hiszen egy teljesen színszerűtlen műnek a színpadra vitele és bukása elkedvetlenítette volna a közönséget s könnyen az egész terv meghiúsulását vonta volna maga után.

¹ E cikket, felkérésünkre, a kolozsvári Nemzeti Színház igazgatója, Dr. Janovics Jenő volt szíves megírni, kinek kitünő érdeme, hogy a vezetése alatt álló országos műintézet megörvendeztette a kolozsvári közönséget egy magyar drámatörténeti előadás-sorozat bemutatásával. Tudományos szempontból talán emelhető kifogás egyik-másik darab felvétele és elhagyása ellen, de a fenti felvilágosító sorok jórészt eloszlatják azokat a kifogásokat, amelyek egyes darabokra nézve itt-ott felmerültek.

(P. J.)

Továbbá azt, hogy irodalmi állapotainkat, vagy az illető kor hangulatát jellemezze. S azt, hogy az egymásután következő darabokon az egymásra hatás kimutatható legyen.

Soha nem múltó lálával kell gondolnom Dézsi Lajosra, egyetemünk tudós professzorára, aki nemcsak két rendkívüli értékű bevezető előadásával emelte az egész sorozat irodalomtörténeti értékét, hanem buzdításával, elismerésével, tanácsaival és irányításával lelke volt az egész tervnek.

Az előadásokat bevezetés előzte meg. Ezeknek a bevezetéseknek az volt a rendeltetésük, hogy megvilágítsák a kort, melyből a színrekerülő darab fakadt, rámutassanak irodalmi és művészeti állapotainkra s összekapcsolják a láncszemeket, ismertetvén röviden azokat a darabokat, melyek egy-egy egymásra következő mű ideje között támadtak. (A bevezetések előadói: Bede Jób, Csengeri János, Dézsi Lajos, Erdélyi Pál, Gyalui Farkas, Hevesi Sándor, Janovics Jenő, Kiss Ernő, Kovács Ernő, Márki Sándor, Molnár Ferenc, Mórincz Zsigmond, Sebestyén Károly, Seprődi János, Szádeczky Lajos.)

Az előadásokból az élesen figyelő szem nagy és komoly tanulságokat szűrhetett le s talán még lesz alkalmam ezekkel a tanulságokkal egy kissé nyugodtabb időben behatóan foglalkozni. Örvendünk kell, hogy a közönség érdeklődése feltámadt a régen letűnt századok lelki kincsei iránt.

JANOVICS JENŐ.

Irodalomtörténeti múzeumok. F. é. március hó 14-én nyílt meg Budapesten a Jókai-múzeum. Az állam megvásárolta Jókai Mór irodalmi és művészeti hagyatékát s a nagybecsű ereklyéket a Bajza-utcai Petőfi-ház első emeletén helyezte el. A múzeumban össze vannak gyűjtve Jókai Mór kedves tárgyai, házi eszközei, bútorai, könyvtára, kagylógyűjteménye, kéziratai.

Kisfaludy Sándor és Szegedy Róza hagyatéka is belekerült a sümegi állami Darnay-múzeumba. Az állam szerezte meg a költő örökösaitől. A sümegi Kisfaludy-teremben megvannak többek között Kisfaludy Sándor kéziratai, névjegyei, könyvtárszekerénye, katonai vasládája; Szegedy Róza kelengyeszekerénye, kézimunkái, divatképei, apróságai.

Akadémiai tagajánlások. A M. Tud. Akadémia 1912. évi tagválasztó nagygyűlésére a következő tagajánlások érkeztek:

I. A nyelv és széptudományi osztály nyelv tudományi alosztályába levelező tagnak: *Balassa József* budapesti főgimnáziumi tanár (aj. Négyesy László). — A széptudományi alosztályba levelező tagokul: *Horváth Czirill* budapesti főreáliskolai igazgató (aj. Riedl Frigyes és Heinrich Gusztáv), *Radó Antal* műfordító (aj. Riedl Frigyes, Kozma Andor, Haraszi Gyula és Beöthy Zsolt), *Somló Sándor*, a Színészeti Akadémia igazgatója (aj. Berczik Árpád), *Viszota Gyula* budapesti főgimnáziumi igazgató (aj. Heinrich Gusztáv).

Külső tagnak: *Bertha Sándor* párisi magyar író (aj. Berczik Árpád), *Neugebauer László*, Petőfi német fordítója (aj. Berczik Árpád), *Sievers*

Éduárd lipcsei egyetemi tanár (aj. Heinrich Gusztáv, Petz Gedeon és Bleyer Jakab).

II. A bölcséleti, társadalmi és történeti tudományok osztályába rendes tagokul: *Balogh Jenő* közoktatásügyi államtitkár, *Medveczky Frigyes* egyetemi tanár, *Márki Sándor* egyetemi tanár; levelező tagokul: *Fellner Frigyes* egyetemi magántanár, *Giesswein Sándor* kanonok, *Hanuy Ferenc* egyetemi tanár, *Jankovich Béla* egyetemi magántanár, *Lers Vilmos* miniszteri tanácsos, egyetemi magántanár, *Schwarz Gusztáv* egyetemi tanár.

Külső tagnak: *Pastor Lajos* innsbrucki történettudós.

III. A matematikai és természettudományi osztályba levelező tagokul: *Rejtő Sándor* műegyetemi tanár, *Róna Zsigmond*, a Meteorologiai Intézet igazgatója, *Preis Hugó* egyetemi tanár, *Silberszky Károly* egyetemi magántanár, *Szádeczky Gyula* egyetemi tanár, *Telleyesniczky Kálmán* egyetemi tanár.

Külső tagnak: *Zuntz Náthán* berlini fiziológus.

A M. Tud. Akadémia Alapszabályainak 19. §-a szerint: «Minden belső és külső tagot az illető osztálynak titkos szavazat útján, a jelenlevő tagok kétharmad szótöbbséggel tett ajánlata alapján, a nagygyűlés szintén titkos szavazással s kétharmad szótöbbséggel választ.»

Az akadémiai Ügyrend 11. §-a szerint minden akadémiai tagnak joga van saját alosztályába tagokat ajánlani. A beérkezett tagajánlásokat a főtitkár kinyomatja és az összes tagoknak megküldi. A nagygyűlés első napján mindegyik osztály a saját tagjai által ajánlott jelöltekre titkosan szavaz és azokat, akik legalább kétharmad szótöbbséget nyertek, mint az osztály ajánlottait az Akadémia összessége elé terjeszti. A nagygyűlés harmadik napján az Akadémia tiszteleti és rendes tagjai titkos szavazással és kétharmad szótöbbséggel választják meg az osztályok ajánlottjai közül a tagokat.

Eszerint a végső, döntő szavazásnál — a nagygyűlés harmadik napján — csak a tiszteleti és rendes tagok szavaznak; a levelező tagok nem. Ez a sajtóságos intézkedés: a tagoknak ez a nem csekély mértékben visszatetsző osztályozása s a végső szavazásnál az Akadémia összes tiszteleti és rendes tagjainak bevonása sok igazságtalanságot okoz. Az osztályok például a maguk zárt körében egyhangúlag méltónak ítélnék valakit — mondjuk egy kitünő geológust — az akadémiai tagságra s két nappal az első osztály nyelvészei, esztétikusai, művészei és költői, meg a második osztály történetírói, filozófusai és jogászai elejtik az illetőt. (A múlt évben megtörtént, hogy egy irodalomtörténetírót, kit az I. osztály tiszteleti, rendes és levelező tagjai — az illetőnek szaktársai — csaknem egyértelműleg jelöltek, a II. és III. osztály történetírói, jogászai, matematikusai, természettudósai és orvosai leszavazták.) Hogy mennyire ártanak az ilyen furcsaságok egy nagyfontosságú komoly intézménynek, nem kell bővebben fejtegetni. Mégis csak különös, hogy ha egy költőről, esztétikusról, irodalomtörténetírőről van szó, akkor pl. Négyesy László, Riedl Frigyes, Dézsi Lajos, Forenczi Zoltán, Bánóczy József, Jánosi Béla, Kozma Andor, Gárdonyi Géza, és még mások igen sokan, ki vannak zárva a szavazásból,

ellenben a matematikus, mineralogus, zoologus és orvos-sebész rendes tagok véleményt nyilvánítanak és döntenek arról, vajjon ez vagy az a nyelvész vagy irodalomtörténétíró megérdemli-e az akadémiai tagságot.

A Kisfaludy-Társaság jutalomtételei közül magyar irodalomtörténeti vonatkozásúak:

I. Lukács Krisztina-jutalom: *A budapesti Nemzeti Színház története, tekintettel színművészetünk és drámai irodalmunk fejlődésére.* Jutalma 1000 korona. Benyújtásának határideje 1913 október 31-ike.

II. Lukács Krisztina-jutalom: *Greguss Ágost élete és művei.* Jutalma 1000 korona. Benyújtásának határideje 1914 október 31-ike.

III. Lukács Krisztina-jutalom: *A líra fejlődése a XIX. század második felétől kezdve, különös tekintettel a magyar irodalomra.* Jutalma 1000 korona. Benyújtásának határideje 1913 október 31-ike.

IV. Somogyi Dezső-jutalom: *Kisebb tanulmány Henszlmann Imréről.* Jutalma 200 frank. Benyújtásának határideje 1914 október 31-ike.

A pályamunkák idegen kézzel, tisztán és olvashatóan másolva, bekötve, lapszámozva, a szerző valódi nevét rejtő lepecsételt jelmondatos levél kíséretében a Társaság titkárához küldendők.

Ez évben kezdi meg a Társaság egykori másodelnökének, Greguss Ágostnak és feleségének alapítványából egy új jutalom kiadását. December 29-ikén, az alapítók egybekelésének napján 2000 koronával fogja kitüntetni: az 1905—1911. évkörben megjelent legjobb magyar kritikai dolgozatot.

Új egyetemi magántanár. A vallás- és közoktatásügyi miniszter dr. *Pap Károly* debreceni református főiskolai tanárnak a budapesti tudományegyetem filozófiai karán a *Magyar irodalomtörténet a XIX. században* c. tudománykörből egyetemi magántanárrá történt képesítését jóváhagyólag tudomásul vette és nevezettet ebben a minőségében megerősítette.

Az Irodalomtörténet folyóiratszenléje. Több tagtársunk kérészködésére a következőkben válaszolunk. Folyóiratszemlénkben a magyar, német és francia nyelvű tudományos közlönyök, szépirodalmi lapok és ujságok magyar irodalomtörténeti vonatkozású cikkeit *Baros Gyula*, *Horváth János* és *Pintér Jenő* ismertetik. A horvát-szerb időszakos sajtó figyelemmel kísérését *Greksa Kázmér* zágrábi egyetemi tanár volt szíves elvállalni; a román sajtót *Baciu János* brassói gör.-kel. felső kereskedelmi iskolai tanár. Ezenkívül, amennyiben az angol, olasz, finn, északi szláv stb. folyóiratokban is akadna olyan közlemény, mely a magyar irodalomtörténet körét érinti, bírjuk több tagtársunk ígérését arra nézve, hogy e cikkekből tájékoztató kivonatokat készítenek.

A szerkesztőhöz beküldött könyvek jegyzéke.

Angyal Dávid: Gyulai Pál. (1825—1909.) Budapest, 1912. 106 lap. Franklin-nyomda. Ára 60 fillér. (Olcso Könyvtár. 1654—56. sz.)

Az *Erdélyi Múzeum-Egyesület Évkönyve 1911 évre.* Szerkesztette *Erdélyi Pál* főtítkár. Kolozsvár, 1912. 148 l. Kiadja az Erdélyi Múzeum-Egyesület.

A nagy gonddal szerkesztett Évkönyv tartalma: A választmány jelentése az Egyesület működéséről; a gyűjtemények, könyvtár stb. állapota, gyarapodása; a szakosztályok működése; vagyonkimutatás, zárszámadás, költségvetés; az Erdélyi Múzeum-Egyesület tisztikara, választmánya, új tagjai; az 1911. évi közgyűlés jegyzőkönyve. — A bölcsészet-, nyelv- és történettudományi szakosztálynak *Seprődi János* által írt jelentéséből a következő felolvasásokról értesülünk: *Márki Sándor*: Rákóczi a legendában és a történetében. *Torkos László*: A m. verstan elméletéhez. *Seprődi János*: Házastító dalok a székelység közt. A választmány jelentéséből, melyet *Erdélyi Pál* írt, megtudjuk, hogy az Egyesület, alapítójának kultuszát kívánván szolgálni, kiadja *gr. Mikó Imre* műveit. Sajtó alatt vannak továbbá az Egyesület jubiláris *albuma* (1859—1909.) és néhai *Újfalvi Sándor* emlékiratai. Az Egyesület által kitűzött Kovács Sámuel-féle balladapályadíjat *Trencsényi Károly*, zombori tanár nyerte el *Majlát István* c. művével. (L. Erd. Múzeum, 1911. 280 l.) Jellemző az erdélyi tudományos körök hangulatára a jelentés befejező része: «Érezzük korlátozott anyagi helyzetünkön kívül azt is, hogy minket a nagy magyar élet és társadalom, melynek védelmére Szent László az erdélyi magyarságot szervezte, nem ismer. Vagy elég erősnek hisz arra, hogy saját erőnkkel képviselhetjük az új idő szellemében a daliás király politikai hagyományát, vagy saját karjáról hitte, hogy az ide is elér. Így is, úgy is téved, de emellett feledékeny is. Az aranyshájú mondának nemcsak ezt a politikai hagyományát felejtí, hanem László herceg tanácsát is: mert rövid karját és rövid kardját egyetlen lépéssel sem toldja meg.»

Bán Aladár: Finn költőkből. Budapest, 1912. 96 l. Franklin-nyomda. Ára 60 fillér. (Olcso Könyvtár 1659—61. sz.)

Benedek Marcell: Victor Hugo. Budapest, 1912. 448 l. Franklin-nyomda. Ára 5 kor.

Erdélyi Múzeum. Szerkeszti *Erdélyi Pál.* 1911. évf. 1—6. füz., január—december. Kolozsvár, 1911. 8. r. IV+390 l. Stief-nyomda.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadásában kéthavonként megjelenő folyóirat tavalyi évfolyamában magyar irodalomtörténeti von. közlemények: *Bartók György*: Kölcsey kritikája és a kritikai művészet. *Ifj. Biás István*: Aranka György halála és gyászjelentése. *Cernátoni Gyula*: A magyar génusz Madách «Csák végnapjai»-ban. *Dobóczki Pál*: Arany «Toldy szerelmé»-nek forrásaihoz. *Erdélyi Pál*: Bánk Bán. *Gálos Rezső*: A cinkotai kántorról szóló adomához. *Gergely Sámuel*: Teleki Mihály levelezése. *György Lajos*: Arany «Toldi szerelme» forrásaihoz. *Kelemen Lajos*: Bod

Péter 1762-iki nyugtája. *Kemény Lajos*: Két levél az 1516-ik évből. *Köblös Zoltán*: Adalékok a régi magyar könyvtárhoz. (3. közl.) *Kristóf György*: Adatok Erdély XIX. századi irodalmi életéhez. Adatok Barcsay Ábrahám életéhez. *Márki Sándor*: Rákóczi legendája és története. *Sándor Imre*: Magyarosi Tökés János. (B. Wesselényi M. első nevelője.) *Szabó Péter*: Nagy Péter levelezéséből.

Euripides drámái. Alkestis, Ion, a két Iphigenia, Bakchansnök. Bevezetésekkel és jegyzetekkel ellátva fordította *Csengeri János*. Budapest, 1911. 437 l. Kiadja a M. T. Akadémia. (A M. T. Akadémia könyvkiadó vállalata 1911. évi illetményének I. kötete.)

Fioretti. Szent Ferenc legendái. Fordította *Erdős Renée*. Budapest, 1911. XVI+238 l. Élet r. t. kiadása. Élet-nyomda. Ára 3 kor. 50 fillér.

Az izlésesen kiállított kötet Assisi szent Ferenc legendájának magyar fordítását adja Amaretto Manelli kódexe nyomán. Becses olvasmány mindazok számára, akik a középkor érzésvilágával meg akarnak ismerkedni. Az Ehrenfeld-kódex ismerői különös érdeklődéssel forgatják.

Fontes Rerum Transylvanicarum. Erdélyi jezsuiták levelezése és iratai a Báthoriak korából. (1571—1613.) Gyűjtötte és közrebocsátja: *Veress Endre*. I. köt. (1571—1583.) Ára 10 kor.

A magyar történettudománynak ez az újabb vállalata méltán feltűnést kelthet a história területein kívül álló kutatók között is. *Veress Endre* kolozsvári tanár éveken keresztül gyűjtögette azokat a kiadatlan okleveleket, melyek Erdélyország régi történetére nézve ma már igen nehezen nélkülözhető források. A hazai és külföldi levéltárakból 50 nyomtatott kötetre való kéziratot anyagot szedett össze s e hatalmas készlet bevezető részét most tette közzé. A beces kötetet az irodalomtörténetírók is haszonnal forgathatják: különösen *Dávid Ferenc*re, *Blandrata Györgyre* s *Szántó István* és *Leleszi János* jezsuitákra vonatkozólag találnak beces adalékokat. Nem lehet elég elismeréssel kiemelni, hogy a nagy vállalat első hat kötetének költségeit Kolozsvár plébánosa, *Hirschler József* fedezi.

Gardner A. Ernest: *A régi Athén*. Fordította *Schmidt Márton*. A fordítást felülvizsgálta *Láng Nándor*. I. kötet. Budapest, 1911. Kiadja a M. T. Akadémia. Hornyánszky-nyomda. (A M. T. Akadémia könyvkiadó-vállalata 1911. évi illetményének III. kötete.)

Graber Emma: *Faludi stílusáról*. Budapest, év n. 48 l. Rothberger és Weisz nyomdaja. (Bölcsészeti-doktori értekezés.)

Szerző kicédelázta Toldy Ferenc Faludi-kiadásából a szokatlanabb szókat, szólásokat, hasonlatokat, stb. s ezzel be is végezte tudományos kutatását.

Gyalui Farkas: *Petelei Istvánról*. Kolozsvár, 1912. 8. r. 49 l. Petelei István arcképével. Ajtai-nyomda. Különlennyomat az: *Elbeszélések*. Írta *Petelei István*. Kiadja az *Erdélyi Irodalmi Társaság* című könyv I. kötetéből.)

Gyalui Pál: *Bírálatok. 1861—1903*. Budapest, 1911. VIII+434 lap. Kiadja a M. T. Akadémia. Franklin-nyomda. (A M. T. Akadémia könyvkiadó-vállalata 1911. évi illetményének IV. kötete.)

Hamvai Erzsébet: Herceg Ferenc stílusa és nyelve. Huszt, 1911. 49. l. Nagyági-nyomda. (Bölcsészettudományi értekezés.)

Herceg Ferenc hasonlatainak kicédulázása. Eszerint Herceg főleg az állatvilágból vett hasonlatokat kedveli. «Az ásványvilágból alig van hasonlata.»

Haraszti Gyula: Arany János. Budapest. 118 l. Athenæum-kiadás. Uránia nyomda. Ára 80 fill. (Modern Könyvtár. 123–125. sz.)

Haraszti Gyula: Maüäch Imre. Budapest. 51 l. Athenæum-kiadás. Uránia-nyomda. Ára 40 fill. (Modern Könyvtár. 128. sz.)

Irodalomtörténeti Közlemények. Szerkeszti Szilády Áron. 1911. évf. XXI. köt. 1–4. fiz. január–december. Budapest, 1911. 8. r. XX+504 l. Athenæum-nyomda.

A M. T. Akadémia Irodalomtörténeti Bizottságának kiadásában megjelenő folyóirat múlt évi cikkei: *Décsi Lajos*: Régi magyar verseskönyvek ismertetése. Tinódi Jázon király széphistóriája. *Harmos Sándor*: Arany János Toldijának keletkezéséhez. *Nagy József*: Gyulai Pál és irodalmi kritikánk jövője. *Pais Dezső*: Báró Kemény Zsigmond és az irodalmi élet. *Szigetvári Iván*: Orezy és Thomas. *Szinnyei Ferenc*: Novellairodalmunk Jósikáig. *Viszota Gyula*: Kisfaludy Sándor és Kazinczy Ferenc irodalmi csatája. *Weber Arthur*: A hűtlen özvegy történetének egy ismeretlen alakja. Az Adattárban számos régi kézirat közlése; az Ismertetések rovatában tíz könyvbírálat.

Kafka Margit: Süppedő talujon. Elbeszélések. Budapest. 88 l. Wodianer-nyomda. Ára 60 fillér. (Magyar Könyvtár 654—5. sz.)

Kaiblinger Fülöp: Alkotó nyelvtudomány. Programm és részletek. Budapest, 1912. 115 l. Franklin-nyomda. Ára 3 kor.

Ez érdekes könyv lényege az, hogy a mai nyelvtudomány nem teljesíti egészen a maga feladatát: csak a múltat vizsgálja, de abból merített tájékozottságát nem veti latba a nyelv gyakorlati továbbfejlesztésében. Holott a fejlődés eddigi menete sokszor egészen világosan jelzi a célt, mely felé a fejlődés halad. Programmja támogatására egy-egy nyelvi tény több évszázados történetére pillant végig, s megállapítja, hogy nagyjában a nyelvfejlődés iránya az egyszerűsödés felé vezet, olyképpen, hogy a beszélő mennél több fiziológiai munkát törekszik megtakarítani, s a hallgatóra bizza, hogy az egyszerűsödött s gyakran egybeesett beszédformákból kikövetkeztesse a szabatos értelmet.

Kéki Lajos: Tompa Mihály. A Kisfaludy-Társaságtól 1909-ben a Széher Árpád-díjjal jutalmazott pályámű. Budapest, 1912. 8. r. 192 l. Franklin-nyomda.

Kemény Gábor: Párisi dolgok. Békéscsaba, 1911. 68 l. Corvina-nyomda. Ára 2 kor.

Kenédy Géza: Feminista tanulmányok. Budapest. 58 l. Wodianer-nyomda. Ára 30 fillér. (Magyar Könyvtár 653. sz.)

König György: Flaubert. Budapest, 1912. 72 l. Franklin-nyomda. Ára 40 fillér. (Olesó Könyvtár. 1657—58. sz.)

A füzetnek nincs tudományos értéke. Azok számára, akik ismerik

Flaubert-t, alig mond valamit; azok viszont, akik a füzetből szeretnének megismerkedni Flaubert-tel, nagyon zavaros képet kapnak a nagy francia regényíróról. A szerző fejtegetései bosszantó rendszertelenséggel halmozódnak egymásra. A legkevesebb, amit egy ilyen kisebb igényű, apró essay-kísérlettől elvárhatunk az, hogy szerzője értelmes, világos, áttekinthető rajzát adja egy író fejlődésének. (B. I.)

Lukács György: A modern dráma fejlődésének története. A Kisfaludy-Társaság Lukács Krisztina-díjával jutalmazott pályamű. I -II. köt. Budapest, 1911. XVI+496 és 548 l. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. Franklin-nyomda. A két kötet ára 16 kor.

Magyar Könyvszemle. Szerkeszti *Kollányi Ferenc* és *Gulyás Pál.* 1911. évf. XIX. köt. 1—4. füz. január-december. Budapest, 1911. 8. r. 429 l. Stephaneum-nyomda.

A Magyar Nemzeti Múzeum Széchenyi Országos Könyvtárának évnegyedes közlönyében megjelent cikkek közül magyar irodalomtörténeti vonatkozásúak: *Divéky Adorján: Gálszécsi István* énekeskönyvének újabb töredéke. *Fabó Bertalan: Az Esterházy tabulaturás* könyv kora. *Harsányi István: Új adat Székely István krónikájának.* 1558. kiadásáról *Iványi Béla: Az írás és könyvek Eperjesen a XV—XVI. században.* *Kereszty István: Liszt Ferenc* kéziratai a Nemzeti Múzeumban. *Ferenczy Zoltán, Harsányi István, Horváth Ignác, Kemény Lajos, Rexa Dezső, Todorosku Gyula: Magyar könyvesház.* (Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárához.)

Magyar Tud. Akadémiai Almanach. Kiadja a M. Tud. Akadémia. 1912. 8. r. 287 l. Franklin-nyomda. — Hozzáköteve: *A Magyar Tudományos Akadémia alapszabályai és ügyrendje.* 1911. Budapest, 1911. 8. r. 164 l. Franklin-nyomda.

A gondosan szerkesztett kötetet Polgári és Csillagászati Naptár vezeti be. Ezután következik az Akadémiai Névkönyv, melyben az Akadémiai tagok rangsora, címei, állásai, választásuk ideje, lakása pontosan megtalálhatók. A tagok életkoruk szerint is csoportosítva vannak. Legidősebbek: Galgóczy Károly (szül. 1823), Lévy József (1825), Samassa József, Korányi Frigyes (1828) és id. Szinnyei József (1830); legfiatalabb Fejér Lipót (1880). A tagok túlnyomó nagy része Budapesten lakik (175), de jelentékeny a számuk Kolozsvárt (19), elenyésző csekély az ország többi részében (33). Nagy a külföldön élők száma (82). Foglalkozására nézve a legtöbb akadémikus főiskolai és középiskolai tanár, de van számos mágánás, nagybirtokos és pap. Katona mindössze egy. A tagok előző évi munkálatainak címjegyzéke is közölve van, de ez a rész hézagos. Az akadémikusok egy része hosszú idő óta nem törődik azzal, hogy a maga évi munkájáról néhány soros, rövid bibliografiai jelentést küldjön a főtítkárhoz, aki minden évben körlevélben figyelmezteti a tagokat erre a kötelességre. Ez mindenesetre hiba.

Musset: Miről álmodnak a lányok. Verses vígjáték két felvonásban. Fordította *Radó Antal.* Budapest. 33 l. Wodianer-nyomda. Ára 30 fillér. (Magyar Könyvtár 656. sz.)

Olcso Jókai. 31—43. szám. Révai-kiadás. Budapesti Hírlap nyomdája. Egy-egy szám füzve 40 fillér.

A Révai Testvérek népszerű Jókai-kiadásának márciusi sorozata 13 számot foglal magában. Jókai egyik legemlegetettebb, nagyobb szabású történeti regényét adja: *A lőcsei fehér asszonyt.*

Prévost: Mit tanuljanak a lányok. Fordította Benedek Marcell. Budapest. 59 l. Wodianer-nyomda. Ára 30 fillér. (Magyar Könyvtár 652. sz.)

Reza Deszövé: (Saládunk kapcsolókönyve Vörösmarty és Zichy Mihály ifjúkori emlékeivel. Székesfehérvár, 1912. 16 l. Debreczenyi-nyomda.

Felolvasás a Fejérmegyei És Székesfehérvári Múzeum Egylet 1912 február 22-iki ülésén. Van benne néhány érdekes apróság: pl. hogyan ismerkedett meg Vörösmarty Perczelékkal, a borszönyi Perczel-ház leírása, Zichy Mihály gyermekei.

Rousseau: A szavojai vikárius hitvallása. Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel kísérte Rácz Lajos. Sárospatak, 1912. 140 l. Dani és Fischer kiadása. Ref. főiskolai nyomda. Ára 2 kor. 50 fill.

1912 június 28-án lesz Rousseau születésének kétszázadik évfordulója, Erre az alkalomra Rácz Lajos sárospataki tanár, buzgó Rousseau-kutatónk, lefordította az *Emil* legszebb részét: *A szavojai vikárius hitvallását.* Bevezető tanulmánya és jegyzetei széleskörű olvasottságról tanúskodnak. (A híres hitvallásnak ez a negyedik magyar fordítása: 1. Greguss Ágost. 2. Füredi Ignác. 3. Schöpflin Aladár. 4. Rácz Lajos.)

Ruskin: Százamok és lilomok. Fordította Farkas Klára. Felülvizsgálta Hegedüs István. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. Budapest, 1911. 227 l. Franklin-nyomda. Ára 3 kor.

Szalay József: Műgyűjtésről. Szegedi amatőrök. Szeged, 1912. 11 l. Leopold-nyomda.

A szegedi magángyűjtemények — könyvtárak, művészi és műipari gyűjtemények — rövid ismertetése. Legtöbb könyve van Löw Immanuelnek és Szalay Józsefnek, kb. 6000—6000 db., ezek között számos régi nyomtatvány és kézirat.

Székely József: Petőfi szerelme. Budapest, 1911. 104 l. Kunossy-nyomda. (Bölcsészeti doktori értekezés.)

Petőfi szerelmi költészetének ismertetése azon időbeli sorrend szerint, ahogyan a költő szerelmei következtek. Forrásul főképen Ferenczi Zoltán Petőfi-életrajzát s Havas Adolf Petőfi-kiadását használja a szerző. Új dolgot nem mond. Az eddigi kutatások és tanulmányok eredményeit foglalja össze népszerű formában.

Szigetvári Iván: A komikum elmélete. A M. T. Akadémiától Goroedíjjal jutalmazott pályamunka Budapest, 1911. 432 l. Kiadja a M. T. Akadémia. Hornyánszky-nyomda. (A M. Tud. Akadémia könyvkiadóvállalata 1911. évi illetményének II. kötete.)

Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. 126. füzet. Budapest, 1912. 8 r. 5 ív. Hornyánszky Viktor kiadása és nyomása. Ára 1 kor.

E megbecsülhetetlen írói lexikonból, melyet szerzője páratlan kitarással készített, most jelennek meg az utolsó ívek. A legújabb kiadott

füzet (XIV. köt. 8. füz.) a *Veress* és *Vitéz* nevek közé eső 298 írónak életrajzát foglalja magában. Irodalomtörténeti szempontból különösen nevezetes nevek: *Verseghy Ferenc*, *Vértesi Arnold*, *Virág Benedek*, *Vitéz János*. Az eddig megjelent 126 füzetben 28,254 írónak életrajza és munkáinak jegyzéke van felsorolva.

Tichy Margit: A francia forradalom hatása szellemi életünkre Kazinczy Ferenc levelezése alapján. Budapest, 1911. 53 l. Élet-nyomda. (Művelődés-történeti Értekezések. 59. szám.)

«Munkámban . . . megkíséreltem kimutatni, hogyan hatott szellemi életünkre a nagy francia forradalom.» Szerzőnek tulajdonképen csak egy forrása volt: Kazinczy Ferenc levelezésének I–XII. kötete. Innen cédláza ki adatait. Nincsenek eredeti gondolatai, nincs semmiféle kritikai megjegyzése.

Tóth Gyula: Arany prózájának a szófűzése. Budapest, 1911. 48 lap. Corvin-nyomda. (Bölcsészeti értekezés.)

Mondattani példatár Arany János prózai dolgozatai alapján. (Összes Munkái. V. köt. 1900. Levelezése Petőfivel. 1894.) Szerző vizsgálja Arany állítmányainak viszonyát az alanyhoz, tárgyhoz, határozóhoz; csoportosítja Arany jelzőit, névmásait, igeneveit; végül vizsgálja Arany szórendjét és kihagyásos mondatait.

Világkönyvtár. Szerkeszti *Pogány József*. — *France Anatole: A fehérkővön.* Fordította *Czébel Ernő*. Budapest, 1912. 298 l. Révai-kiadás. Budapesti Hírlap nyomdája. Ára 1 kor 90 fillér.

Weber Arthur: A hűtlen özvegy történetének egy ismeretlen alakja. Budapest, 1912. 24 l. Athenæum-nyomda.

HIVATALOS NYUGTÁZÁS

az 1912. évi február hó 15-től április hó 1-ig befizetett díjakról.

Alapító tagdíj:

Zlinszky Aladár dr. 200 K.

Összesen: 200 K.

Rendes tagdíj 1912-re:

Gleimann János 10 K, Roheim Géza 10 K, Imre Lajos 10 K, Némethné Langheim Irma 10 K, Szegő Ferenc 10 K, Lampérth Géza 10 K, Prónai Antal 10 K, Kéki Lajos 10 K, Vértesy Jenő 10 K, György Lajos 10 K, Galamb Sándor 2 K, Weber Arthur 2 K, Szász Károly 10 K, Riedl Frigyes 5 K, Gagyhó Dénes 2·50 K, Király György 1·20 K, Marczinkó Ferenc 2 K, Szóts Gyula 1·20 K, Endrei Ákos 1·80 K, Vonház István 2 K, Benedek Marcell 1·50 K, Lengyel Miklós 1·50 K, Lehel István 1·50 K, Borbély István 1·50 K, Bittenbinder Miklós 1·50 K, Perepatics István 1·30 K, Balassa József 6·50 K, Verő Leó 5·10 K, Baros Gyula 10 K, Simon László 10 K, Benkő István 10 K, Mokos Gyula 10 K, Borbély István 8·50 K, Bán Aladár 10 K, Párkányi Norbert 10 K, Fischer Károly 10 K, Bandhauer Irén 10 K, Koller István 10 K, Müller Lajos 10 K, Bitzó Sarolta 10 K, Springer Stefánia 10 K, Gigante Silvino 10 K, Persián Kálmán 10 K, Császáz Károly 10 K, Csefkó Gyula 10 K, Hajnóczi Iván 10 K, Sebestyén Gyula 10 K, Riedl Frigyes 5 K, Vargha Damján 5 K, Eckhart Sándor 2 K, Harsányi István 10 K, Galamb Sándor 2 K, Fest Sándor 7 K, Huszár György 1·50 K, Jánosi Béla 7·50 K, Weber Arthur 4·62 K, Császáz Mihály 2·40 K, Elek Oszkár 3 K, Kelemen Béla 2 K, Ady Lajos 1·50 K, Dénes Lajos 1·50 K, Roboz Andor 2 K, Kunz Aladár 1·70 K, Olgyai Bertalan 1 K, Király György 1·30 K, Ország József 10 K, Singer és Wolfner könyvkiadó cég 10 K, Horváth Lajosné 10 K, Papp Ferenc 10 K, Vizsota Gyula 10 K, Fazakas József 10 K, Tolnai Adél 10 K, id. Szinnyei József 10 K, Mikó Stefánia 10·04 K, Fehér Géza 10 K, Bogisich Mihály 10 K, Lichtenegger Győző 10 K, gr. Almásy Denise 10 K, Dobos Gergely 10 K, Dobóczy Pál 10 K, Reichard Piroska 10 K, T. Ujhelyi Imre 10 K, Békefi Remig 10 K, br. Podmaniczky Gézné 10 K, Loosz István 10 K, Kozák Lajos 10 K, Pótz Edgár 10 K, Bakó István 10 K, Komáromy Mihály 10 K, Vitéz A. 1 K, Sarlot Ida 10 K, Werner Adolf 10 K, Fejér Adorján 10 K, Baciú János 10 K, Károlyi Árpád 10 K, Klepp Péter 5 K, Kiss Albert 10 K, Roth Jenő 5 K, Stiegelmar Róbert 10 K, Dósa Imre 10 K, Várdai Béla 10 K, Beödi Balogh Ilona 10 K, gr. Eszterházy Mária 10 K, Steuer János 10 K, Beke Boldizsár 10 K, Biró Izabella 10 K.

Összesen: 780 K 66 f.

Rendes tagdíj 1913-ra:

Legifj. Szász Károly 7 K, Borbély István 1·50 K, Riedl Frigyes 2·50 K, Kapossy Lucián 10 K.

Összesen: 21 K.

Rendkívüli tagdíj 1912-re:

Óváry Zoltán 6 K, Schrikker Mihály 6 K, Zolnai Béla 3·64 K, Janó István 6 K, Zsinka Ferenc 6 K, Ruitz Alfonz 6 K, Stelczer Lajos 6 K, Eckhart Sándor 6 K, Gyomlay László 6 K, Komlós Aladár 6 K, Gerecse Ambrus 6 K.

Összesen: 63 K 64 f.

Előfizetési díj 1912-re:

Vajdahunyadi áll. polgári leányiskola tanári könyvtára 15 K, Thiering Gyula 15 K, Sárospataki főgimnázium önképzőköre 15 K, Mezőtúri ref. főgimnázium tanári könyvtára 15 K, Pannonhalmi szent Benedek-rend központi főkönyvtára 15 K, Szolnoki főgimnázium tanári könyvtára 15 K, Szolnoki főgimnázium ifjúsági könyvtára 15 K, Hódmezővásárhelyi ref. főgimnázium tanári könyvtára 15 K, Hajdúnánási ref. főgimnázium tanári könyvtára 15 K, Pozsonyszentgyörgyi róm. kath. főgimnázium tanári könyvtára 15 K, Jászói központi könyvtár 15 K, Alsókubini felső kereskedelmi iskola 15 K, Zombori felső kereskedelmi iskola 15 K, Szegedi áll. főgimnázium ifjúsági önképzőköre 15 K, Aradi Kölcsey-egyesület 10 K, Egyetemi könyvtár Budapest 5 K, Nagykőrösi ref. főgimnázium ifjúsági önképzőköre 15 K, Körömczbányai főreáliskola tanári könyvtára 15 K, Pozsonyi ev. lyceum 15 K, Békéscsabai áll. polg. fiúiskola 15 K, Kalocsai «Miasszonyunk» zárda önképzőköre 15 K, Karczagi ref. főgimnázium tanári könyvtára 15 K, Aradi kir. főgimnázium «Petőfi» önképzőköre 15 K, Pozsonyi áll. főreáliskola tanári könyvtára 15 K, Lugosi áll. főgimnázium tanári könyvtára 10 K, Veszprémi áll. felső kereskedelmi iskola 15 K, Besztercebányai felső kereskedelmi iskola 15 K, Szegedi Somogyi-könyvtár 15 K, Székelyudvarhelyi róm. kath. főgimnázium tanári könyvtára 10 K, Csornai premontrei székház 10 K, Evang. lyceum Késmárk 15 K, br. Eötvös József kollegium könyvtára 15 K, Budapesti X. ker. kőbányai főgimnázium tanári könyvtára 15 K, Pápai ref. tanítónőképző-intézet 15 K, Kilián Frigyes 15 K, Gyulai r. kath. főgimnázium tanári könyvtára 15 K, Kolozsvári áll. tanítóképző-intézet tanári könyvtára 15 K, Stein János 15 K, Székelyudvarhelyi róm. kath. főgimnázium tanári könyvtára 5 K, Aradi Kölcsey-egyesület 5 K, Lugosi m. kir. áll. főgimnázium tanári könyvtára 5 K, Budapesti VI. ker. áll. főreáliskola ifjúsági önképzőköre 15 K, Magyar irodalomtörténeti Seminárium Kolozsvár 15 K, Heckenast G. utóda 15 K, Kőszegi szent Benedekrendi főgimnázium tanári könyvtára 15 K, Bajai m. kir. áll. tanítóképző-intézet 15 K, Soproni m. kir. állami felső leányiskola 15 K, Egri állami főreáliskola tanári könyvtára 15 K, Budapesti II. ker. felső kereskedelmi iskola önképzőköre 15 K, Budapesti VI. ker. áll. főreáliskola tanári könyvtára 15 K, Szeniczai áll. polgári iskola igazgatósága 15 K, Debreczeni református főgimnázium igazgatósága 15 K, Kilián Frigyes 15 K.

Összesen : 780 K.

Mindösszesen befolyt: 1845 K 30 f.

Kérelem.

Az Irodalomtörténet 5. füzetéhez csatolt m. kir. postatakarékpénztári befizetési lapot azzal a tiszteletteljes kéréssel vagyok bátor tagtársainkhoz juttatni, hogy annak felhasználásával az 1912. évi 10 korona tagdíjat címemre megküldeni szíveskedjenek. Ez a felhívás természetesen csak azon tisztelt tagtársainkra vonatkozik, akik az idej tagdíjat még nem küldték be.

Iskolák, könyvtárak, társaskörök évi előfizetési díja 15 korona.

Kiváló tisztelettel

Dr. Ágner Lajos,

a M. Irodalomtörténeti Társaság pénztárosa,
Budapest, I. ker., Bors-utca 10. sz. II. em. 7. a.

